

OVERZICHT VAN DE RECHTSPRAAK VAN HET HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN (september 1988 – juli 1989) ¹

1. Inleiding

Het hiernavolgend overzicht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen heeft betrekking op de periode gaande van 20 september 1988 tot 13 juli 1989 en omvat alle in de weekoverzichten van het Hof opgenomen uitspraken met uitzondering van die welke betrekking hebben op het EGKS-Verdrag. Bij het verwezenlijken van dit overzicht is uiteraard in de eerste plaats gebruik gemaakt van de weekoverzichten van het Hof maar, voor zover nodig en mogelijk, ook van de (beschikbare) gestencilde Nederlandstalige en/of Franstalige versie van de uitspraken van het Hof. Bij het groeperen van de rechtspraak naar onderwerpen werd zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de systematiek van de Europese Verdragen en in het bijzonder van het EEG-Verdrag.

2. Plan

Het plan van het overzicht is als volgt :

- Vrij verkeer van goederen
- Vrij verkeer van personen en kapitaal
 - vrij verkeer van werknemers
 - vrijheid van vestiging en dienstverlening
 - toegang tot het onderwijs
- Communautair douanerecht
 - gemeenschappelijk douanetarief
 - douanewaarde
 - ander communautair douanerecht
- Mededinging
 - regels voor ondernemingen (art. 85-90 EEG-Verdrag)
 - steunmaatregelen
- Overheidsaanbestedingen
- Industriële en commerciële eigendom
- Fiscale bepalingen
- Landbouw en visserij
- Vervoerbeleid
- Gemeenschappelijke handelspolitiek en economische betrekkingen met de ontwikkelingslanden
 - invoerregelingen
 - anti-dumping of -subsidieringsvoorschriften
 - nieuw handelspolitiek instrument (Vo nr. 2641/84)
 - art. 115 EEG-Verdrag
 - overeenkomst van Lomé
 - algemene tariefpreferenties
- Sociale politiek
 - bescherming van de werknemers bij insolventie van de

werkgever

- gelijke behandeling van mannen en vrouwen
- gelijke beloning van mannen en vrouwen
- beroepsopleiding

Sociale zekerheid van migrerende werknemers

Communautair milieubeleid

Institutioneel recht

- Europees Parlement (bevoegdheden)
- handelingen van de Instellingen (rechtsgrondslag)
- eigen middelen van de Gemeenschap
- begroting
- ambtenaren

Rechtsbescherming

- beroep wegens niet-nakoming van verdragsverplichtingen
- beroep tot nietigverklaring
- beroep wegens nalaten
- niet-contractuele aansprakelijkheid
- prejudiciële procedure

EEG-Executieverdrag.

3. Vrij verkeer van goederen

— Gedeeltelijk ingaand op het verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag en dat ertoe strekte te doen vaststellen dat Denemarken, door een verplicht retourstelsel voor verpakkingen van bier en frisdranken in te voeren en toe te passen de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen, heeft het Hof in een arrest van 20 september 1988 (zaak 302/86 Commissie, ondersteund door Verenigd Koninkrijk t. Denemarken) vastgesteld dat door m.b.t. de invoer van bier en frisdranken uit andere Lid-Staten bij besluit nr. 95 van 16 maart 1984 de hoeveelheid van die produkten die in niet-goedgekeurde verpakkingen in de handel mag worden gebracht, te beperken tot 3000 hl. per producent per jaar, het Koninkrijk Denemarken de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen.

Het Hof verwijst in zijn overwegingen naar zijn arrest van 7 februari 1985 (zaak 240/83, Association de défense des brûleurs d'huiles usagées, *Jur.*, 1985, 531) waarin het de bescherming van het leefmilieu heeft aangemerkt als één van de wezenlijke oogmerken van de Gemeenschap dat als zodanig sommige beperkingen van het vrije verkeer van goederen kan rechtvaardigen en voegt eraan toe dat deze beoordeling trouwens bevestiging vindt in de Europese Akte. Daaruit volgt, aldus het Hof dat dient vastgesteld dat de bescherming van het leefmilieu een dwingende vereiste vormt die de toepassing van art. 30 EEG-Verdrag kan beperken. De Deense regeling m.b.t. niet-goedgekeurde verpakkingen werd echter door het Hof strijdig geacht met het evenredigheidsbeginsel.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesverwaltungsgericht heeft het Hof in een arrest van 20 sep-

¹ Dit overzicht werd verzorgd door prof. dr. P. Eeckman en assistent H. Vanhees van het Departement Rechten van de U.I.A. Het sluit aan bij de overzichten verschenen in de jaargang 1986-87, 1233, 1283 en 1413, in de jaargang 1987-88, 449, 1041 en 1073, en in de jaargang 1988-89, 553, 585 en 625.

tember 1988 (zaak 190/87, Oberkreisdirektor van de Kreis Borken en Vertreter des öffentlichen Interesses bij het Oberverwaltungsgericht van het land Nordrhein-Westfalen t. Handelsonderneming Moormann BV) heeft het Hof voor recht verklaard dat

1. systematische inspecties van slachtpluimvee, door een dierenarts of sanitair deskundige, bij de binnenkomst in het land van bestemming, maatregelen vormen van gelijke werking als kwantitatieve invoerbeperkingen in de zin van art. 30 EEG-Verdrag. Voor zover die inspecties strekken tot een systematische verificatie van de naleving van de sanitaire voorwaarden voorgeschreven door richtlijn 71/118 van de Raad van 15 februari 1971 inzake gezondheidsvraagstukken op het gebied van het handelsverkeer in vers vlees van pluimvee, kunnen zij niet worden gerechtvaardigd uit hoofde van artikel 36 EEG-Verdrag;

2. art. 11, lid 2, van verordening nr. 2777/75 van de Raad van 29 oktober 1975 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector slachtpluimvee, dat maatregelen van gelijke werking verbiedt, betrekking heeft op het handelsverkeer met derde landen en niet van toepassing is op het intracommunautaire handelsverkeer;

3. het recht van een justitiabele van de Gemeenschap om zich tegenover een Lid-Staat die een richtlijn niet of niet correct in nationaal recht heeft omgezet, te beroepen op een onvoorwaardelijke en voldoende nauwkeurige bepaling van die richtlijn, zijn grondslag vindt in art. 189, derde alinea, juncto art. 5, EEG-Verdrag;

4. het begrip «fysieke controle» in de zin van richtlijn 83/643 van de Raad van 1 december 1983 ter vereenvoudiging van de fysieke controle en de administratieve formaliteiten bij het goederenverkeer tussen Lid-Staten, moet worden verstaan als betrekking hebbende op alle controles die aan de waar worden verricht en met fysieke inwerking op de waar gepaard gaan. Het begrip administratieve formaliteiten moet worden verstaan als betrekking hebbende op alle verrichtingen die bestaan in een controle van de documenten en certificaten die de waar vergezellen, en waarmee men door middel van een eenvoudige visuele inspectie zich ervan wil vergewissen dat de waar in overeenstemming is met de documenten en certificaten, voor zover deze verrichtingen kunnen worden uitgevoerd door beampten die in het algemeen bevoegd zijn voor de controle van goederen aan de grens. Het staat aan de nationale rechter om aan de hand van deze omschrijvingen te beslissen, tot welke categorie de in de vierde vraag bedoelde verrichtingen — gelet op de modaliteiten ervan — behoren;

5. het begrip «controles» in de zin van art. 2 van richtlijn 83/643 aldus moet worden uitgelegd, dat enkel de fysieke controles in de zin van art. 1, lid 1, van de richtlijn nog slechts steekproefsgewijs mogen plaatsvinden. Over de vraag, op welke wijze de administratieve formaliteiten dienen plaats te vinden, zegt het niets.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 22 september 1988 (zaak 272/86, Commissie t. Griekenland) vastgesteld dat

1. door de invoer van olijfolie uit andere Lid-Staten en derde landen alsook de uitvoer van dat produkt — met uitzondering van olijfolie verkregen bij eerste persing van de kwaliteiten extra en fino in verpakkingen van maximaal 5 liter — te verbieden, de Helleense Republiek de verplichtin-

gen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens de artt. 30 en 34 EEG-Verdrag en Vo nr. 136/66 van de Raad van 22 december 1966 houdende de totstandbrenging van een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector oliën en vetten, inzonderheid art. 3;

2. door de Commissie niet de ter zake gevraagde inlichtingen te verstrekken, de Helleense Republiek de krachtens art. 5 op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van de Cour d'appel te Colmar heeft het Hof in een arrest van 22 september 1988 (zaak 288/86, strafzaak t. G. Deserbais) voor recht verklaard dat de artt. 30 e.v. EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij eraan in de weg staan dat een Lid-Staat een nationale wettelijke regeling die het gebruik van de verkoopnaam van een kaassoort enkel toestaat indien de kaas een bepaald minimaal vetgehalte heeft, toepast op produkten van dezelfde soort die uit een andere Lid-Staat worden ingevoerd, wanneer die produkten in die Lid-Staat rechtmatig onder die naam zijn vervaardigd en in de handel gebracht en een behoorlijke informatie van de consumenten verzekerd is.

— Zie het arrest van 22 september (zaak 45/87, Commissie, ondersteund door Spanje t. Ierland) in de rubriek *Overheidsaanbestedingen*.

— In een arrest van 27 september 1988 (zaak 18/87, Commissie t. B.R.D.) heeft het Hof een overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag ingesteld beroep van de Commissie dat ertoe strekte te doen vaststellen dat de B.R.D. de krachtens de artt. 9 en 12 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen doordat sommige deelstaten bij de invoer van levende dieren uit andere Lid-Staten van de Gemeenschap een heffing toepassen ter dekking van de kosten van de ingevolge richtlijn 81/389 van de Raad verrichte controles, afgewezen.

Het Hof verwijst in zijn overwegingen o.m. naar zijn vroegere rechtspraak waarin het heeft geoordeeld dat een heffing die, zoals in casu, wordt geheven naar aanleiding van controles die plaatsvinden krachtens een gemeenschapsrechtelijke bepaling niet zijn te beschouwen als heffingen van gelijke werking als een douanerecht wanneer is voldaan aan de volgende voorwaarden:

— het bedrag ervan overschrijdt niet de werkelijke kosten van de keuring ter zake waarvan zij wordt toegepast;

— de betrokken controles zijn verplicht en worden zonder onderscheid toegepast voor alle betrokken produkten in de Gemeenschap;

— zij zijn door het Gemeenschapsrecht voorgeschreven, in het belang van de Gemeenschap;

— zij bevorderen het vrije goederenverkeer doordat zij hinderpalen neutraliseren die door eenzijdige sanitaire controlemaatregelen overeenkomstig art. 36 voor dat vrije verkeer kunnen zijn opgeworpen.

Het Hof is van oordeel dat de litigieuze heffing aan deze voorwaarden voldoet. Het argument van de Commissie, dat de litigieuze heffing moet worden beschouwd als een heffing van gelijke werking, aangezien bij ontstentenis van harmonisatie van dit soort heffingen, de negatieve weerslag ervan op het vrije verkeer van goederen niet kan worden gecompenseerd door, en dus geen rechtvaardiging vindt in de gunstige gevolgen van een eenmaking van de controles op het niveau van de Gemeenschap, wordt afgewezen. De ongunstige gevolgen van zulk een heffing voor het vrije verkeer van

goederen in de Gemeenschap kunnen alleen worden weggevoerd, aldus het Hof, bij wege van gemeenschapsrechtelijke bepalingen die voorzien in de harmonisatie van de heffingen, dan wel de Lid-Staten de verplichting opleggen de met de controles gepaard gaande kosten zelf te dragen, of ook nog deze kosten ten laste van de gemeenschapsbegroting te doen komen.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 15 november 1988 (zaak 229/87, Commissie t. Griekenland) vastgesteld dat door een heffing toe te passen ter zake van de prijscontrole op uit andere Lid-Staten van de Gemeenschap ingevoerde produkten, behalve wanneer de waarde van de ingevoerde produkten lager is dan 200.000 drachmen en wanneer de invoer door de staat geschiedt, de Helleense Republiek de verplichtingen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens de artt. 12 e.v. EEG-Verdrag en art. 29 van de Toetredingsakte Griekenland.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 2 februari 1989 (zaak 274/87, Commissie t. B.R.D.) vastgesteld dat door de invoer en de verhandeling op haar grondgebied te verbieden van vleesprodukten uit andere Lid-Staten die niet voldoen aan de artt. 4 en 5 van de Fleisch-Verordnung, de Bondsrepubliek Duitsland de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. Cf. het arrest van 12 maart 1987 (zaak 178/84, Commissie t. B.R.D., Jur. 1987, 1227; overzicht *R.W.*, 1987-88, 1041), «Reinheitsgebot».

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Hessische Finanzgericht heeft het Hof in een arrest van 7 maart 1989 (zaak 215/87, Heinz Schumacher t. Hauptzollamt Frankfurt am Main-Ost) voor recht verklaard dat met de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag onverenigbaar is een nationale bepaling op grond waarvan het particulieren is verboden, in de Lid-Staat van invoer toegelaten en aldaar zonder recept verkrijgbare geneesmiddelen, die gekocht zijn bij een apotheek in een andere Lid-Staat, voor eigen gebruik in te voeren.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 11 mei 1989 (zaak 76/86, Commissie t. B.R.D.) vastgesteld dat door de verhandeling op de Duitse markt van in andere Lid-Staten rechtmatig vervaardigde en in de handel gebrachte melksurrogaten te verbieden, de Bondsrepubliek Duitsland de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

Cf. het arrest van 23 februari 1988 (zaak 216/84, Commissie t. Franse Republiek, nog niet gepubliceerd; overzicht *R.W.*, 1988-89, 554) waarin het Hof zich had uit te spreken over een soortgelijke regeling in de Franse wetgeving.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal de Grande Instance te Bobigny heeft het Hof in een arrest van 11 mei 1989 (zaak 25/88, strafzaak t. E.R. Wurmser, wwe Bouchara en vennootschap Norlaine) voor recht verklaard dat bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht een bepaling die degene die een produkt voor het eerst op de markt brengt, strafrechtelijk aansprakelijk stelt voor de conformiteit van het produkt met de op die markt geldende voorschriften verband houdende met de veiligheid en de gezondheid van personen, de eerlijkheid van handelstransacties en de bescherming van de consumenten, verenigbaar is

met de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag, mits bij de toepassing ervan op in een andere Lid-Staat vervaardigde produkten geen eisen worden gesteld die verder gaan dan ter bereiking van het beoogde doel noodzakelijk is, gelet enerzijds op de zwaarte van het betrokken algemene belang en anderzijds op de bewijsmiddelen waarover een importeur in de regel kan beschikken; in het bijzonder wanneer het gaat om de verificatie van de bij de verkoop aan de consument verstrekte informatie over de samenstelling van een produkt, moet de importeur kunnen afgaan op certificaten afgegeven door de autoriteiten van de Lid-Staat van productie of door een daartoe door die autoriteiten erkend laboratorium, of, indien de wetgeving van die Lid-Staat de overlegging van dergelijke certificaten niet vereist, op andere attesten die een overeenkomstige waarborg bieden.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 11 mei 1989 (zaak 52/88, Commissie t. België) vastgesteld dat door het in de handel brengen op zijn grondgebied te verbieden van bereid vlees en vleesbereidingen die meer dan een bepaalde hoeveelheid voedingsgelatine bevatten en afkomstig zijn uit een andere Lid-Staat waar zij rechtmatig zijn geproduceerd en in de handel gebracht, het Koninkrijk België de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van de Cour d'appel te Parijs heeft het Hof in een arrest van 16 mei 1989 (zaak 382/87, strafzaak t. R. Buet en Sarl Educational Business Services) voor recht verklaard dat de toepassing op ingevoerde produkten van een colportageverbod voor pedagogisch materiaal, zoals vervat in de wet inzake de bescherming van de consument bij colportage en huis-aan-huis-verkoop niet onverenigbaar is met art. 30 EEG-Verdrag.

In zijn overwegingen verwijst het Hof vooreerst naar zijn arrest van 25 december 1982 (zaak 286/81, Oosthoek, *Jur.*, 1982, 4575) waarin het heeft geoordeeld dat niet valt uit te sluiten dat het feit dat een handelaar wordt gedwongen, in de verschillende Lid-Staten verschillende methodes van reclame en verkoopbevordering te hanteren of een bijzonder doeltreffende verkooptechniek te laten varen, de invoer kan bemoeilijken, ook wanneer die wetgeving zonder onderscheid van toepassing is op nationale en ingevoerde produkten. Dit geldt in het bijzonder wanneer de bestreden maatregel de betrokken handelaar de mogelijkheid ontnemt, niet een wijze van reclame, maar een verkoopmethode waarmee hij het overgrote deel van zijn produkten afzet, te hanteren. De toepassing van een colportageverbod voor de verkoop van lesmateriaal voor een vreemde taal afkomstig uit een andere Lid-Staat moet derhalve worden beschouwd als een belemmering voor de invoer. Het colportageverbod voor de verkoop van lesmateriaal wordt echter door het Hof beschouwd als een regeling noodzakelijk om te voldoen aan dwingende eisen zoals de bescherming van de consument en de eerlijkheid van de handelstransacties. Voor de bescherming tegen het risico dat huis-aan-huis-colportage voor de potentiële koper meebrengt is doorgaans voldoende dat hem het recht wordt gewaarborgd de aan huis gesloten overeenkomsten te kunnen opzeggen. Gezien de potentiële kopers van lesmateriaal behoren tot een categorie personen die bijzonder kwetsbaar zijn tegenover de verkopers van genoemd materiaal mag de wetgever van een Lid-Staat zich op het standpunt stellen, aldus het Hof, dat toekenning van een op-

zeggingsrecht niet volstaat om de consument te beschermen en dat huis-aan-huis-colportage mag worden verboden.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Court of Appeal te Londen heeft het Hof in een arrest van 18 mei 1989 (gev. zaken 266 en 267/87, Association of Pharmaceutical Importers e.a. t. Royal Pharmaceutical Society of Great Britain) voor recht verklaard dat

1. de handelingen van een beroepsorganisatie als de «Pharmaceutical Society of Great Britain», die gedragsregels voor de beroepsgenoten vaststelt en waarvan een commissie door de nationale wetgeving is bekleed met een tucht-rechtelijke bevoegdheid krachtens welke zij zelfs schrapping uit het register van de tot de uitoefening van het beroep toegelaten personen kan gelasten, «maatregelen» in de zin van art. 30 EEG-Verdrag kunnen zijn;

2. een nationale bepaling van een Lid-Staat, volgens welke een apotheker ter uitvoering van een doktersvoorschrift waarin een geneesmiddel met zijn handelsmerk of gedeponeerde naam wordt aangeduid, uitsluitend een produkt met dat merk of die naam mag afleveren, gerechtvaardigd kan zijn uit hoofde van bescherming van de volksgezondheid in de zin van art. 36 EEG-Verdrag, zelfs wanneer die bepaling de apotheker belet een produkt te verkopen dat gelijke therapeutische waarde heeft, dat door de bevoegde nationale autoriteiten is toegelaten op grond van bepalingen vastgesteld overeenkomstig het arrest van het Hof van 20 mei 1976 in zaak 104/85, en dat door dezelfde onderneming of groep van ondernemingen dan wel door de houder van een licentie van die onderneming is vervaardigd, maar dat een merk of naam draagt dat/die in een andere Lid-Staat voor dat produkt wordt gebruikt en afwijkt van het merk of de naam dat-/die in het voorschrift is vermeld.

— Gedeeltelijk ingaand op het verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 30 mei 1989 (zaak 340/87, Commissie t. Italië) vastgesteld dat, door in het kader van het intracommunautaire handelsverkeer aan de handelaars de kosten in rekening te brengen van de controles en administratieve formaliteiten verricht gedurende een deel van de normale openingstijden van de grenskantoren, zoals die zijn bepaald in art. 5, lid 1, sub a, tweede streepje, van richtlijn 83/643 van de Raad van 1 december 1983 ter vereenvoudiging van de fysieke controle en de administratieve formaliteiten bij het goederenverkeer tussen Lid-Staten, zoals gewijzigd bij richtlijn 87/53, de Italiaanse Republiek de krachtens de artt. 9 en 12 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

M.b.t. de in het handelsverkeer met derde landen voorgeschreven douaneformaliteiten overweegt het Hof dat de Commissie geen enkel argument heeft aangevoerd ten blijk dat de onder genoemde voorwaarden geëiste heffing moet worden beschouwd als een in het gemeenschapsrecht verboden heffing van gelijke werking als een douanerecht.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 31 mei 1989 (zaak 43/88, Commissie t. Nederland) vastgesteld dat door handelaren die bedrijfsmatig teeltmateriaal van landbouwgewassen, groenten en specerijen, fruitgewassen en bepaalde loofhoutgewassen invoeren, uitvoeren alsmede ten uitvoer aanbieden, te verplichten zich bij bepaalde keuringsinstellingen aan te sluiten, het Koninkrijk der Nederlanden de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens verordening nr. 234/68 van de Raad van 27 februa-

ri 1968 houdende de totstandbrenging van een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector levende planten en produkten van de bloementelt, en verordening nr. 2358/71 van de Raad van 26 oktober 1971 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector zaaizaad, en door dezelfde verplichting op te leggen aan handelaren die teeltmateriaal voor pootaardappelen in- of uitvoeren, het Koninkrijk der Nederlanden de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens de artt. 30-34 EEG-Verdrag.

Cf. de arresten van 26 februari 1980 (zaak 94/79, Pieter Vriend, *Jur.*, 1980, 327) en van 7 februari 1984 (zaak 237/82, Jongeneel Kaas, *Jur.*, 1984, 483).

— In antwoord op een prejudiciële vraag van de Audien- cia territorial te Valencia heeft het Hof in een arrest van 11 juli 1989 (zaak 170/88, Ford Espana t. Spaanse Staat) voor recht verklaard dat

1. de artt. 9 en 13 EEG-Verdrag jo art. 35 van de Akte betr. de toetredingsvoorwaarden voor het Koninkrijk Spanje en de Portugese Republiek en de aanpassing van de Verdragen, aldus moeten worden uitgelegd dat zij zich verzetten tegen de heffing van een recht dat wordt berekend naar evenredigheid van de aangegeven waarde van de ingevoerde goederen, wanneer de douaneafhandeling van deze goederen in entrepots of plaatsen geschiedt die geen openbaar karakter hebben;

2. de nationale rechter die in het kader van zijn bevoegdheid de bepalingen van gemeenschapsrecht dient toe te passen, verplicht is de volle werking van deze voorschriften te verzekeren, door zo nodig op eigen gezag elke daarmee strijdige bepaling van de nationale wetgeving buiten toepassing te laten en niet behoeft te verlangen dat zij eerst wordt ingetrokken dan wel daarop te wachten.

4. Vrij verkeer van personen en kapitaal

a. Vrij verkeer van werknemers

— Zie het arrest van 27 september 1988 (zaak 235/87, A. Matteucci t. Franse Gemeenschap van België en Commissariaat-Generaal voor de internationale betrekkingen van de Franse Gemeenschap van België) in deze rubriek, sub c: *toegang tot het onderwijs*.

— Het Hof verwierp in een arrest van 27 april 1989 (zaak 321/87, Commissie t. België) een op art. 169 EEG-Verdrag gesteund verzoek van de Commissie strekkende tot vaststelling dat België door op grond van art. 38 van het K.B. van 8 oktober 1981 betr. de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen (bijlage bij B.S. van 27 oktober 1981, 9), rechtmatig op haar grondgebied wonende onderdanen van andere Lid-Staten bij het *betreden* van haar grondgebied op het bezit van hun verblijfs- of vestigingsvergunning te doen controleren, de krachtens het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen. Het Hof stelde in dit arrest dat de Lid-Staten het *betreden* van hun grondgebied door personen, bedoeld in richtlijn 68/360 van de Raad van 15 oktober 1968 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van werknemers der Lid-Staten en hun familie binnen de Gemeenschap en in richtlijn 73/148 van de Raad van 21 mei 1973 inzake de opheffing van beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van onderdanen van de Lid-

Staten binnen de Gemeenschap ter zake van vestiging en verichten van diensten, alleen afhankelijk kunnen stellen van de overlegging van een identiteitskaart of geldig paspoort. Doch de in casu bestreden controle vormde *geen voorwaarde voor het betreden* van het Belgisch grondgebied, en het Gemeenschapsrecht verzet er zich niet tegen dat België op zijn grondgebied controle uitoefent op de naleving van de verplichting van degenen die een communautair verblijfsrecht genieten om steeds hun verblijfs- of vestigingsvergunning bij zich te dragen, nu aan Belgische onderdanen een soortgelijke verplichting wordt opgelegd ten aanzien van hun identiteitskaart, en dit krachtens art. 1 van het K.B. van 29 juli 1985 betr. de identiteitskaarten (*B.S.*, 7 september 1985, 12811). Het uitvoeren van die controle bij het betreden van het grondgebied kan evenwel volgens het Hof onder bepaalde omstandigheden inbreuk maken op het vrij verkeer van personen in de Gemeenschap wanneer zou blijken dat de controles systematisch, willekeurig of onnodig hinderlijk worden verricht, wat in casu niet is gebleken.

– Het Hof stelde in een arrest van 18 mei 1989 (zaak 249/86, Comm. t. Duitsland), op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vast dat Duitsland de verplichtingen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens art. 10, lid 3, van Vo nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrij verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap, door in haar wetgeving bepalingen vast te stellen en te handhaven waarin als voorwaarde voor de verlenging van de verblijfskaart van gezinsleden van migrerende werknemers uit de Gemeenschap de eis wordt gesteld, of wordt toegelaten dat de eis wordt gesteld, dat het gezin behoorlijk is gehuisvest, en dat niet alleen op het tijdstip waarop zij zich met de betrokken werknemer op het grondgebied van de Bondsrepubliek Duitsland vestigen, doch tijdens de gehele verblijfsduur. Het art. 10, lid 3, van Vo nr. 1612/68 moet immers in die zin worden uitgelegd dat het beschikken over een passende woning alleen een voorwaarde is voor de ontvangst van ieder gezinslid bij de werknemer en dat nadat de familie is herenigd m.b.t. de woning aan de migrerende werknemer geen andere vereisten kunnen worden gesteld dan aan nationale werknemers.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Pretura Unificata te Venetië, verklaarde het Hof in een arrest van 30 mei 1989 (zaak 33/88, P. Alluè en C.M. Coonan t. Universiteit te Venetië) voor recht dat de betrekking van docent vreemde talen aan een universiteit geen betrekking in overheidsdienst is in de zin van art. 48, lid 4, EEG-Verdrag. Immers, zoals het Hof reeds verklaarde in een arrest van 3 juli 1986 (zaak 66/85, D. Lawrie-Blum t. Land Baden-Württemberg, *Jur.*, 1986, 2121) houden de functies in het onderwijs geen, al dan niet rechtstreekse, deelneming in aan de uitoefening van het overheidsgezag die werkzaamheden omvatten strekkende tot bescherming van de algemene belangen van de staat of van andere openbare lichamen, en derhalve bij de betrokken functionaris een bijzondere band van solidariteit ten opzichte van de staat onderstellen, alsmede een wederkerigheid van rechten en plichten die de grondslag vormen van de nationaliteitsverhouding. Het Hof verklaarde verder voor recht dat art. 48, lid 2, EEG-Verdrag zich verzet tegen de toepassing van een nationale bepaling die een limiet stelt aan de duur van de dienstbetrekking tussen universiteiten en docenten vreemde talen, wanneer een dergelijke limiet voor andere werknemers in beginsel niet bestaat. Tot slot

antwoorde het Hof dat art. 3 van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betr. de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op werknemers en zelfstandigen, alsmede op hun gezinsleden die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen zich verzet tegen bepalingen in een overeenkomst inzake aanstelling van docenten vreemde talen door een universiteit in een Lid-Staat, volgens welke de betrokkenen niet vallen onder de dekking van de sociale zekerheid die andere werknemers wel genieten.

– Voor het arrest van 30 mei 1989 in de zaak 305/87 (zaak 305/87, Commissie t. Helleense Republiek) kan verwezen worden naar de samenvatting ervan in deze rubriek, sub b: *vrijheid van vestiging en dienstverlening*.

– Het Hof verklaarde, in antwoord op een prejudiciële vraag van de Nederlandse Raad van State, in een arrest van 31 mei 1989 (zaak 344/87, I. Bettray t. Staatssecretaris van Justitie) voor recht dat art. 48, lid 1, EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat een onderdaan van een Lid-Staat die in een andere Lid-staat is tewerkgesteld in het kader van een regeling als die van de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW), die een regeling bevat inzake de voorziening in werkgelegenheid voor personen die ten gevolge van bij hen gelegen factoren niet in staat zijn onder normale omstandigheden arbeid te verrichten, en waarbij de verrichte werkzaamheden enkel een middel zijn tot revalidatie of wederopneming van de betrokkene in het arbeidsproces, niet enkel uit dien hoofde kan erkend worden als werknemer in de zin van het Gemeenschapsrecht. Het Hof erkende in casu dat voor degenen die ingevolge de WSW-regeling tewerk zijn gesteld het hoofdkenmerk van de arbeidsverhouding, en met name dat men gedurende een bepaalde tijd voor een ander en onder diens gezag prestaties levert en als tegenprestatie een beloning ontvangt, aanwezig is en dat het noch op de meer of minder grote produktiviteit, noch op de herkomst van de middelen waaruit het loon wordt betaald aankomt bij de vraag of iemand al dan niet als werknemer kan worden erkend, en dat ook de aard van de rechtsbetrekking tussen werknemer en werkgever niet bepalend is voor de toepasselijkheid van art. 48 EEG-Verdrag, doch dat de in casu onderzochte werkzaamheid, gezien haar reeds genoemde doel, niet als reële en daadwerkelijke arbeid met economische waarde kan worden beschouwd, terwijl het vrij verkeer slechts aan personen die een werkzaamheid van economische aard verrichten of wensen te verrichten, wordt gewaarborgd.

b. Vrijheid van vestiging en dienstverlening

– Zie het arrest van 20 september 1988 (zaak 31/87, Gebr. Beentjes t. Staat der Nederlanden) in de rubriek: *overheidsaanbestedingen*.

– Antwoordend op prejudiciële vragen van de Hoge Raad der Nederlanden, verklaarde het Hof in een arrest van 20 september 1988 (zaak 136/87, Ubbink Isolatie BV t. Dak- en Wandtechniek BV) voor recht dat de regeling inzake de nietigheid van vennootschappen in de zin van de Eerste richtlijn van de Raad van 9 maart 1968 strekkende tot het coördineren van de waarborgen welke in de Lid-Staten worden verlangd van vennootschappen in de zin van de tweede alinea van art. 58 EEG-Verdrag om de belangen te beschermen zowel van de deelnemers in deze vennootschappen als van derden zulks ten einde die waarborgen gelijkwaardig te maken, niet van toepassing is indien is gehandeld onder de

naam van een besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid waarvan het bestaan echter niet blijkt uit het openbare register, daar de door het nationale recht voorgeschreven oprichtingsformaliteiten niet zijn vervuld. Immers, aldus het Hof, de regeling van afdeling III van de Eerste richtlijn, inzake de nietigheid van vennootschappen, is slechts van toepassing wanneer derden door overeenkomstig afdeling I openbaar gemaakte gegevens in de waan zijn gebracht dat er een vennootschap in de zin van de richtlijn bestaat.

— Het Hof verklaarde, in antwoord op prejudiciële vragen van de High Court of Justice, Queen's Bench Division, in een arrest van 27 september 1988 (zaak 81/87, *The Queen t. H.M. Treasury and Comm. of Inland Revenue, ex parte Daily Mail and General Trust PLC*) voor recht dat de artt. 52 en 58 van het EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd dat zij bij de huidige stand van het Gemeenschapsrecht aan een vennootschap die is opgericht overeenkomstig het recht van een Lid-Staat, en in die Lid-Staat haar statutaire vestiging heeft, niet het recht geven haar bestuurszetel naar een andere Lid-Staat over te brengen. Het Hof overwoog dat het EEG-Verdrag de verschillen tussen de nationale wettelijke regelingen inzake de vestigingsplaats waarover de vennootschappen moeten beschikken, en de mogelijkheid — en eventueel de modaliteiten — van het overbrengen van een (statuair dan wel werkelijke) zetel van een vennootschap naar nationaal recht naar een andere Lid-Staat, als vraagstukken beschouwt waarvoor de regels van het vestigingsrecht geen oplossing bieden, doch die door de wetgever of bij verdrag moeten worden geregeld, wat nog niet is geschied. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat richtlijn 73/148 van de Raad van 21 mei 1973 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van onderdanen van de Lid-Staten binnen de Gemeenschap ter zake van vestiging en verrichten van diensten, aldus moet worden uitgelegd dat de bepalingen ervan aan een vennootschap niet het recht geven haar bestuurszetel naar een andere Lid-Staat over te brengen. Het Hof overwoog dat genoemde richtlijn enkel betrekking heeft op de verplaatsing en het verblijf van natuurlijke personen, en de inhoud van de richtlijn niet van dien aard is dat zij zich zou lenen tot een overeenkomstige toepassing op rechtspersonen.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van de Nederlandse Raad van State, verklaarde het Hof in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 196/87, *U. Steymann t. Staatssecretaris van Justitie*) voor recht dat art. 2 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat werkzaamheden die door de leden van een op religie of op een andere vorm van levensbeschouwing gestoelde leefgemeenschap worden verricht als onderdeel van de economische bedrijvigheid van die gemeenschap, economische activiteiten zijn, voor zover de voorzieningen die die gemeenschap aan haar leden verschafft, beschouwd kunnen worden als een indirecte tegenprestatie voor reële en daadwerkelijke arbeid. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat de artt. 59 en 60 EEG-Verdrag niet van toepassing zijn op het geval waarin een onderdaan van een Lid-Staat zich naar het grondgebied van een andere Lid-Staat begeeft en er zijn hoofdverblijf vestigt, ten einde er gedurende onbepaalde tijd diensten te verrichten of te ontvangen. Uit de tekst van art. 60 EEG-Verdrag blijkt immers, aldus het Hof, dat een werkzaamheid die duurzaam wordt uitgeoefend of waarvan althans het einde niet valt te voor-

zien, niet onder de gemeenschapsbepalingen inzake dienstverrichting kan vallen. Zij kan echter naar gelang het geval, wel vallen binnen de werkingssfeer van de artt. 48 tot en met 51 en 52 tot en met 58 van het EEG-Verdrag.

— Het Hof verklaarde, in antwoord op een prejudiciële vraag van de Commission d'indemnisation des victimes d'infraction van het Tribunal de Grande Instance te Parijs, in een arrest van 2 februari 1989 (zaak 186/87, *I.W. Cowan t. Franse Schatkist*) voor recht dat het onder meer in art. 7 EEG-Verdrag tot uitdrukking gebrachte non-discriminatiebeginsel aldus moet worden uitgelegd, dat het zich ertegen verzet dat een Lid-Staat, met betrekking tot personen die aan het Gemeenschapsrecht het recht ontleenen om zich in het bijzonder als ontvanger van diensten naar die staat te begeven, de toekenning van staatswege van een vergoeding voor de lichamelijke schade die in die staat is toegebracht aan iemand die het slachtoffer is geworden van een geweldsmisdrijf, afhankelijk stelt van de voorwaarde dat de betrokkene een verblijfskaart bezit of onderdaan is van een land waarmee die Lid-Staat een wederkerigheidsovereenkomst heeft gesloten. Het Hof overwoog in dit arrest dat op grond van het art. 7 EEG-Verdrag degenen die zich bevinden in een situatie waarin het Gemeenschapsrecht van toepassing is volstrekt gelijk moeten worden behandeld als de onderdanen van de betrokken Lid-Staat en het recht op gelijkheid van behandeling rechtstreeks aan het Gemeenschapsrecht wordt ontleend. Krachtens het art. 7 EEG-Verdrag is het discriminatieverbod onder meer van toepassing op het gebied van het vrij verkeer van diensten, en de vrijheid van het dienstenverkeer strekt zich mede uit tot de vrijheid van dienstenontvangers om zich naar een andere Lid-Staat te begeven en daar gebruik te maken van een dienst zonder dat hem daarbij beperkingen mogen worden opgelegd, waarbij ook toeristen moeten worden beschouwd als dienstenontvangers. Het Hof overwoog tevens ook nog dat wanneer het Gemeenschapsrecht de vrijheid van een natuurlijk persoon om zich naar een andere Lid-staat te begeven waarborgt, de bescherming van zijn persoonlijke integriteit in de betrokken Lid-Staat evenzeer als die van de onderdanen van die Lid-Staat en de aldaar verblijvende personen de pendant vormt van die vrijheid van verkeer.

— Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, stelde het Hof in een arrest van 11 mei 1989 (zaak 56/88, *Comm. t. België*) vast dat België de krachtens het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen door niet binnen de gestelde termijn de nodige bepalingen vast te stellen voor het volgen van richtlijn 78/855 van de Raad van 9 oktober 1978 betr. fusies van N.V.'s, en van richtlijn 82/891 van de Raad van 17 december 1982 betr. splitsingen van N.V.'s. Het Hof verwierp het verweer van België als zou de vertraging bij de uitvoering van de genoemde richtlijnen te wijten zijn aan moeilijkheden die opgetreden waren bij de wijziging van het vennootschapsrecht en aan de traagheid van de wetgevingsprocedure, daar Lid-Staten zich niet kunnen beroepen op bepalingen, praktijken en omstandigheden van hun interne rechtsorde ter rechtvaardiging van de niet-nakoming van de uit communautaire richtlijnen voortvloeiende verplichtingen.

— Het Hof verklaarde in een arrest van 30 mei 1989 (zaak 305/87, *Commissie t. Helleense Republiek*), op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, voor recht dat Griekenland de krachtens de artt. 48, 52 en 59

EEG-Verdrag m.b.t. in de Griekse grensgebieden gelegen onroerend goed. Het Hof stelde in dit arrest dat de Griekse wetgeving, voor zover daarin het recht van werknemers, die onderdanen van andere Lid-Statens zijn en die voor of na 1 januari 1981 regelmatig tewerkgesteld zijn in de Helleense Republiek, om akten te verlijden m.b.t. onroerende goederen afhankelijk te stellen van voorwaarden die niet gelden voor Grieken, een belemmering vormt van het vrije verkeer van werknemers die als zodanig in strijd is met art. 48 EEG-Verdrag. Tevens stelde het Hof dat met name de bevoegdheid om onroerende goederen op het grondgebied van een andere Lid-Staat te verkrijgen, te gebruiken of te vervreemden, een noodzakelijke aanvulling vormt op de vrijheid van vestiging, zoals blijkt uit art. 54 EEG-Verdrag en het algemeen programma voor de opheffing van beperkingen van de vrijheid van vestiging van 18 december 1961, en dat onder deze omstandigheden de Griekse regeling, waarin de uitoefening van het recht van onderdanen van andere Lid-Statens om onroerend goed te kopen of te gebruiken wordt onderworpen aan beperkingen die niet gelden voor Griekse onderdanen, inbreuk maakt op de in art. 52 EEG-Verdrag neergelegde vrijheid van vestiging. Ten slotte verklaarde het Hof nog dat m.b.t. het vrij verrichten van diensten de toegang tot de eigendom en het gebruik van onroerende goederen gewaarborgd is in art. 59 EEG-Verdrag, voor zover die toegang zinvol is om de feitelijke uitoefening van dat recht mogelijk te maken, en dat het discriminatieverbod ten aanzien van de toegang tot de eigendom en het gebruik van onroerende goederen ook geldt voor de dienstverrichters, en dat dit met name geldt in het geval van art. 60, derde alinea, EEG-Verdrag en dat bijgevolg de beperkingen in de Griekse wetgeving van het recht van onderdanen van de andere Lid-Statens om onroerend goed te verwerven waarin of waaruit de dienstverrichting plaatsvindt, een belemmering vormen voor het vrij verrichten van diensten en zij derhalve in strijd zijn met art. 59 EEG-Verdrag.

c. Toegang tot het onderwijs

— Antwoordend op een prejudiciële vraag van de Belgische Raad van State, verklaarde het Hof in een arrest van 27 september 1988 (zaak 235/87, A. Matteucci t. Franse Gemeenschap van België en Commissariaat-Generaal voor de internationale betrekkingen van de Franse Gemeenschap van België) voor recht dat art. 7 van Vo nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap aldus moet worden uitgelegd, dat de autoriteiten van een Lid-Staat een beurs voor het volgen van studies in een andere Lid-Staat niet mogen weigeren aan een in de eerste Lid-Staat wonende en werkende werknemer die de nationaliteit van een derde Lid-Staat heeft, op grond dat die werknemer niet de nationaliteit van de Lid-Staat van woonplaats bezit. Een bilateraal akkoord dat de betrokken beurzen voorbehoudt aan onderdanen van de twee Lid-Statens kan niet in de weg staan aan de toepassing van de regel van gelijke behandeling van nationale en communautaire werknemers die in een van die twee Lid-Statens zijn gevestigd. Wat het argument van de Franse regering betreft dat bilaterale culturele akkoorden buiten de werkingssfeer van het Verdrag vallen, merkte het Hof op dat, voor zover het recht voor de werknemers uit de Gemeenschap op gelijkheid van behandeling in het gedrang kan wor-

den gebracht door de weigering om de in zulke overeenkomsten voorziene voordelen toe te kennen, het Gemeenschapsrecht niet buiten toepassing mag worden gelaten op grond dat het gevolgen heeft voor de tenuitvoerlegging van een cultureel akkoord tussen twee Lid-Statens. Het Hof onderstreepte verder dat krachtens art. 5 EEG-Verdrag de Lid-Statens alle algemene of bijzondere maatregelen treffen welke geschikt zijn om de nakoming van de uit het Verdrag voortvloeiende verplichtingen te verzekeren. Wanneer dus het gevaar bestaat dat de toepassing van een bepaling van Gemeenschapsrecht wordt belemmerd door een maatregel in het kader van de uitvoering van een bilateraal akkoord, zelfs wanneer dit buiten de werkingssfeer van het Verdrag ligt, is elke Lid-Staat ertoe gehouden de toepassing van deze bepaling te vergemakkelijken en elke andere Lid-Staat die in dit opzicht uit het Gemeenschapsrecht voortvloeiende verplichtingen heeft, bij te staan.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van de Vrederechter te Neufschâteau, verklaarde het Hof in een arrest van 27 september 1988 (zaak 263/86, Belgische Staat t. R. Humbel en M.-T. Edel) voor recht dat onder beroepsoponderwijs in de zin van het EEG-Verdrag een studiejaar valt behorende tot een onderwijsrichting die een eenheid vormt welke opleidt voor een specifiek beroep, vak of betrekking of een bijzondere bekwaamheid verleent voor de uitoefening van een dergelijk beroep, vak of betrekking. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat art. 59 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat cursussen gegeven aan een technisch instituut behorende tot het middelbaar onderwijs in het kader van het nationale onderwijsstelsel, niet zijn aan te merken als diensten in de zin van die bepaling. Immers ingevolge het Verdrag omvatten diensten werkzaamheden van industriële en commerciële aard, alsmede ambachtelijke werkzaamheden en werkzaamheden van de vrije beroepen, welke gewoonlijk tegen vergoeding geschieden, waarbij het wezenlijk kenmerk van de bezoldiging hierin bestaat dat zij vanuit economisch oogpunt de tegenprestatie vormt voor de betrokken dienst, welke tegenprestatie normaal in onderling overleg wordt vastgesteld tussen degene die de dienst verricht en degene ten wiens behoeve de dienst wordt verricht. Wanneer het gaat over onderwijs verstrekt in het kader van het stelsel van nationale opvoeding, is dit kenmerk ten eenenmale afwezig. Tot slot antwoordde het Hof ook nog dat art. 12 van Vo nr. 1612/68 van de Raad van 15 okt. 1968 betr. het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap aldus moet worden uitgelegd dat het er niet aan in de weg staat dat een Lid-Staat voor de toegang tot op zijn grondgebied gegeven cursussen van het algemene onderwijs schoolgeld verlangt voor kinderen van in een andere Lid-Staat wonende migrerende werknemers, terwijl die eis niet wordt gesteld voor onderdanen van die andere Lid-Staat. Het Hof onderstreepte evenwel nog eens dat uit haar rechtspraak volgt dat het in art. 7 EEG-Verdrag aanwezige verbod van discriminatie op grond van nationaliteit in ieder geval van toepassing is wat betreft de beroepsopleiding in de zin van art. 128 EEG-Verdrag.

— In een arrest van 27 september 1988 (zaak 42/87, Commissie t. België) heeft het Hof op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag vastgesteld dat België de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens art. 7 EEG-Verdrag en art. 12 van Vo nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrije verkeer van

werknemers binnen de Gemeenschap, en dit door studenten die onderdaan zijn van andere Lid-Staten dan België en Luxemburg en die, in het kader van het beroepsonderwijs, wensen te worden ingeschreven voor en toegelaten tot cursussen gegeven aan een niet-universitaire inrichting voor hoger onderwijs, te brengen onder de categorie studenten die niet voor staatsfinanciering in aanmerking komen. Het Hof stelt de o.a. dat de betrokken Belgische regeling, voor zover zij de financiering van de instellingen voor hoger beroepsonderwijs beperkt, in feite rechtstreeks tot gevolg heeft dat studenten die onderdaan zijn van een andere Lid-Staat van het beroepsonderwijs worden uitgesloten, terwijl zulk een beperking niet is voorzien voor de Belgische studenten, en dat het in art. 12 van Vo nr. 1612/8 bedoelde recht op een gelijke behandeling behouden blijft ten gunste van kinderen van een migrerend werknemer die overleden is.

– In een arrest van 15 maart 1989 (gevoegde zaken 389 en 390/87, G. Echternach en A. Moritz t. Nederlandse Minister van Onderwijs en Wetenschappen) verklaarde het Hof in antwoord op prejudiciële vragen van de Nederlandse Commissie van Beroep Studiefinanciering voor recht:

1. dat een onderdaan van een Lid-Staat die in een andere Lid-Staat een functie vervult die door een bijzonder internationaalrechtelijk statuut wordt beheerst, zoals bijv. bij het Europees Ruimteagentschap, aangemerkt moet worden als werknemer van een Lid-Staat in de zin van art. 48, leden 1 en 2, EEG-Verdrag, en hij evenals zijn gezinsleden de rechten en voorrechten geniet voorzien door die bepalingen en door Vo nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrij verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap, en met name door art. 12 van deze verordening. Het Hof stelde tevens dat art. 48, lid 4, EEG-Verdrag de Lid-Staten enkel de mogelijkheid biedt, onderdanen van andere Lid-Staten de toegang tot bepaalde betrekkingen in overheidsdienst te weigeren, doch dat dit echter niet betekent dat de Lid-Staten degenen die zij niettemin tot dergelijke betrekkingen hebben toegelaten van de communautaire behandeling zouden mogen uitsluiten;

2. dat een kind van een werknemer van een Lid-Staat die in een andere Lid-Staat arbeid heeft verricht, de hoedanigheid van gezinslid van een werknemer in de zin van Vo nr. 1612/68 behoudt, wanneer de familie van het kind terugkeert naar de Lid-Staat van herkomst en het kind – eventueel na een zekere onderbreking – in het gastland blijft om er zijn opleiding te vervolgen, die hij in het land van herkomst niet kon voortzetten;

3. dat het genot van de rechten die een gezinslid van een werknemer van een Lid-Staat aan de bepalingen van het Gemeenschapsrecht ontleent, niet afhankelijk kan worden gesteld van de afgifte van een verblijfsvergunning die aan bepaalde voorwaarden beantwoordt;

4. dat art. 12 van Vo nr. 1612/68 aldus moet worden uitgelegd dat het betrekking heeft op iedere vorm van onderwijs, daaronder begrepen universitair onderwijs in de economie en hogere beroepsopleiding aan een hogere technische school. Immers ingevolge genoemd art. 12 strekt de gelijkheid van behandeling zich uit tot iedere vorm van onderwijs, of het nu tot de beroepsopleiding dan wel tot het algemene onderwijs behoort;

5. dat steun toegekend ter dekking van de kosten van onderwijs en levensonderhoud van de student, te beschouwen is als een sociaal voordeel waarop kinderen van

communautaire werknemers recht hebben onder dezelfde voorwaarden als voor de onderdanen van het gastland gelden.

5. Communautair douanerecht

a. Gemeenschappelijk douanetarief

– Tijdens de behandelde periode heeft het Hof zich in een aantal arresten op verzoek van Nederlandse, Franse en Duitse rechters dienen uit te spreken over de uitlegging van diverse posten van het Gemeenschappelijk Douanetarief (GDT). Het gaat om de volgende uitspraken: arrest van 22 september 1988 (zaak 268/87, Cargill NB t. Inspecteur der invoerrechten en accijnzen); arrest van 14 december 1988 (zaak 291/87, Firma Volker Huber «Edition und Galerie» t. Hauptzollamt Frankfurt/Main-Flughafen); arrest van 20 januari 1989 (zaak 234/87, Casio Computer Co GmbH Deutschland t. Oberfinanzdirektion München); arrest van 28 februari 1989 (zaak 245/87, Blaupunkt-Werke GmbH t. Oberfinanzdirektion Berlin); arrest van 28 februari 1989 (zaak 19/88, International Container et Transport en B.F.I. Electronique S.A. t. Direction générale des douanes et droits indirects); arrest van 25 mei 1989 (zaak 40/88, P.F. Weber GmbH i.L. t. Milchwerke Paderborn-Rimbeck e.G.); arrest van 28 juni 1989 (zaak 164/88, strafzaak t. J.-P.M. Rispal e.a.).

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht Baden-Württemberg betr. de geldigheid van een beschikking van de Commissie waarin wordt vastgesteld dat een bepaald type spectrometer die in de Verenigde Staten is vervaardigd, niet met vrijstelling van invoerrechten in de Gemeenschap kan worden ingevoerd heeft het Hof in een arrest van 15 maart 1989 (zaak 303/87, Universität Stuttgart t. Hauptzollamt Stuttgart-Ost) voor recht verklaard dat bij het onderzoek van de gestelde vraag niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid van beschikking 85/657/03 van de Commissie van 1 maart 1985 kunnen aantasten. In haar beschikking, genomen in toepassing van de verordening van de Raad nr. 1789/75 van 10 juli 1975 betr. de invoer met vrijstelling van de rechten van het GDT voor voorwerpen van opvoedkundige, wetenschappelijke of culturele aard (zoals gewijzigd bij verordening nr. 1072/79 van de Raad van 8 mei 1979), was de Commissie tot de slotsom gekomen dat het Amerikaanse apparaat weliswaar een wetenschappelijk karakter heeft, doch niet met vrijstelling van invoerrechten kon worden ingevoerd aangezien apparaten van gelijke wetenschappelijke waarde, die voor hetzelfde doel kunnen worden gebruikt, thans in de Gemeenschap worden vervaardigd, meer in het bijzonder in België en in Frankrijk.

b. Douanewaarde

– In antwoord op prejudiciële vragen aan het Finanzgericht Baden-Württemberg heeft het Hof in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 357/87, Firma A. Schmid t. Hauptzollamt Stuttgart-West) voor recht verklaard dat:

1. het bepaalde in deel I, titel I, C, 2, laatste zin, van de bijlage bij verordening nr. 950/68 van de Raad van 28 juni 1968 betreffende het gemeenschappelijk douanetarief, aldus moet worden uitgelegd, dat onder «verpakkingen» mede

zijn te verstaan biervaten, bierflessen en plastic bierkatten, ook wanneer deze aan de buitenlandse bierverkoper moeten worden geretourneerd;

2. het bepaalde in deel I, titel II, D, 1, a, van de bijlage bij verordening nr. 950/68 aldus moet worden uitgelegd, dat over de verpakkingen invoerrechten moeten worden betaald overeenkomstig het voor de verpakte goederen geldende tarief; wanneer evenwel de verpakking niet begrepen is in de voor de goederen te betalen prijs, maar aan de buitenlandse koper moet worden geretourneerd en de koper aan de verkoper een financiële vergoeding verschuldigd is over niet geretourneerde verpakkingen, is deze vergoeding een kostenpost in de zin van art. 8, lid 1, sub a, van verordening nr. 1224/80 van de Raad van 23 mei 1980 betreffende de douanewaarde van de goederen.

c. Ander communautair douanerecht

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Bundesfinanzhof, heeft het Hof in een arrest van 20 september 1988 (zaak 252/87, Hauptzollamt Hamburg St. Annen t. Wilhelm Kiwall KG) voor recht verklaard dat art. 36, lid 1, van verordening nr. 222/77 van de Raad van 13 december 1977 betr. communautair douanevervoer, aldus moet worden uitgelegd, dat het in de weg staat aan het ontstaan van een douaneschuld bij het in het vrije verkeer brengen in een Lid-Staat van goederen uit een derde land, die eerst in een andere Lid-Staat zijn binnengesmokkeld en vervolgens onder de regeling voor intern communautair douanevervoer zijn vervoerd naar de Lid-Staat waar zij in het vrije verkeer zijn gebracht, aangezien de overtredingen of onregelmatigheden die in de andere Lid-Staat zijn begaan, daar reeds een douaneschuld hebben doen ontstaan.

— Op verzoek van een Deense onderneming heeft het Hof in een arrest van 22 september 1988 (zaak 148/87, Th. Frydendahl Pedersen t. Commissie) een beschikking van de Commissie, houdende vaststelling dat de terugbetaling van een bepaald bedrag invoerrechten waarom Denemarken had verzocht overeenkomstig art. 13 van verordening nr. 1430/79 van de Raad betr. terugbetaling of kwijtschelding van in- of uitvoerrechten, niet gerechtvaardigd was, nietig verklaard. Het Hof kwam tot het besluit dat de bestreden beschikking die was gegeven buiten de termijn van vier maanden die in Verordening nr. 1575/80 van de Commissie is vastgesteld het resultaat was van een procedure die in alle opzichten gebrekkig was en dat de Commissie zich had schuldig gemaakt aan misbruik van procedure.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunale Civile e Penale te Venetië heeft het Hof in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 210/87, R. Padovani en erfgenamen Mantovani t. Amministrazione delle Finanze dello Stato) voor recht verklaard dat het beginsel inzake de bescherming van het gewettigd vertrouwen, dat los van de specifieke bepalingen van Vo nr. 1697/79 van de Raad van 24 juli 1979, inzake navordering van de rechten bij invoer of bij uitvoer die niet van de belastingschuldige zijn opgeëist voor goederen welke zijn aangegeven voor een douaneregeling waaruit de verplichting tot betaling van dergelijke rechten voortvloeit in het gemeenschapsrecht verankerd is, de nationale instanties niet verplicht af te zien van de navordering krachtens nationaal recht van een aanvulling op landbouweffingen, die volgens een vaste en niet-betwiste, maar later bij een

arrest van het Hof ongeldig verklaarde praktijk, aanvankelijk niet was geïnd, terwijl de marktdeelnemers op grond van die praktijk te goeder trouw hadden geloofd enkel het bedrag van de aanvankelijk geïnde heffingen verschuldigd te zijn. Het Hof overwoog dienaangaande dat het ontbreken van gemeenschapsregels inzake de modaliteiten en voorwaarden van invordering tot ongelijke behandeling van de marktdeelnemers in de verschillende Lid-Staten kan leiden, maar dat het de taak van de bevoegde gemeenschapsinstellingen is om de nodige voorschriften vast te stellen ten einde eventuele dispariteiten te verhelpen, zoals ter zake gebeurde door Vo nr. 1637/37, waaraan de wetgever echter geen terugwerkende kracht heeft toegekend.

— In een arrest van 2 februari 1989 (zaak 275/87, Commissie t. Raad) heeft het Hof de verordening nr. 2096/87 van de Raad van 13 juli 1987 betr. de regeling tijdelijke invoer van containers nietig verklaard en verstaan dat de gevolgen van genoemde vo van kracht blijven totdat de maatregelen die de Raad ter uitvoering van het arrest zal moeten nemen, in werking treden. Zie voor dit arrest verder de rubriek *Institutioneel Recht — handelingen van de instellingen*.

— In een arrest van 23 mei 1989 (zaak 378/87, Top Hit Holzvertrieb GmbH t. Commissie) heeft het Hof het nietigheidsberoep verworpen ingesteld door een Duitse onderneming tegen een beschikking van de Commissie, waarbij de Bondsrepubliek werd opgedragen achteraf van verzoekster een bepaald bedrag invoerrechten te heffen. Het beroep was gebaseerd op art. 5, lid 2, van verordening 1679/79 van de Raad inzake navordering van de rechten bij invoer of bij uitvoer, maar het Hof stelt vast dat de door verzoekster in de douaneaangifte gebruikte omschrijving niet voldeed aan de door die bepaling gestelde vereisten.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft het Hof in een arrest van 29 juni 1989 (zaak 22/88, Industrie- en Handelsonderneming Vreugdenhil BV, en Gijs van der Kolk — Douane Expéditeur BV t. Minister van Landbouw en Visserij) voor recht verklaard dat art. 13bis van Vo nr. 1687/76 van de Commissie van 30 juni 1975 tot vaststelling van gemeenschappelijke bepalingen inzake de controle op het gebruik en/of de bestemming van produkten uit interventie, ingevoegd bij Vo nr. 45/84 van de Commissie van 6 januari 1984 houdende wijziging van Vo nr. 1687/76, ongeldig is. In die bepaling had de Commissie produkten uit interventie waarvoor een waarborg was gesteld gelijk gesteld met produkten die aanleiding hebben gegeven tot het vervullen van de douaneformaliteiten met het oog op het verlenen van exportretituties, waardoor zij eveneens waren uitgesloten van het regime van de terugkerende goederen (vrijstelling van invoerrechten) voorzien in Vo van de Raad nr. 754/76 van 25 maart 1976. Het Hof overweegt o.m. dat de invloed die de toepassing van de regeling terugkerende goederen kan hebben op de goede werking van de interventievoorzieningen, en de noodzaak om eventuele fraudes waartoe die regeling kan leiden, te verhinderen, de Commissie niet in staat stellen om, nu iedere machtiging in die zin ontbreekt, wijziging te brengen in het toepassingsgebied van een verordening van de Raad, dat door deze volledig is bepaald. Door genoemd art. 13bis vast te stellen heeft de Commissie de grenzen van haar bevoegdheid overschreden.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht München heeft het Hof in een arrest van 12 juli 1989

(zaak 161/88, F. Binder GmbH & Co KG t. Hauptzollamt Bad Reichenhall) voor recht verklaard dat uit het onderzoek van de gestelde vraag niet is gebleken van enig element dat de geldigheid kan aantasten van een beschikking van de Commissie van 5 november 1985. In deze tot de BRD gerichte beschikking had de Commissie bevestigd dat in casu niet was voldaan aan de tweede voorwaarde van art. 5, lid 2, van Vo nr. 1697/79 van de Raad inzake navordering van de rechten bij invoer of bij uitvoer. De betrokken onderneming verzette zich voor de Duitse instanties tegen de navordering van het bedrag dat overeenkwam met het verschil tussen het juiste tarief der invoerrechten zoals vastgesteld in Vo nr. 1272/80 van de Raad en het lagere tarief dat in het Deutsche Gebrauchszolltarif tijdelijk en verkeerdelijk was opgenomen (op basis van een Commissievoorstel dat door de Raad niet werd aanvaard). Als tweede voorwaarde voor niet-navordering stelt art. 5, lid 2, van Raadsverordening nr. 1697/79 dat de belastingplichtige, handelend te goeder trouw, niet redelijkerwijze de vergissing heeft kunnen ontdekken. Het Hof overweegt o.m. dat de publikatie van de toepasselijke communautaire tariefbepalingen in het PB verplicht is. Vanaf de datum van die bekendmaking vormen zij het enige positief recht ter zake dat iedereen geacht wordt te kennen. Eendoordenationale instanties opgesteld gebruikstarief zoals het Duitse Gebrauchszolltarif vormt dus enkel een handleiding voor de verrichtingen bij de douanebehandeling, zoals blijkt uit de bewoordingen zelf van de samenvatting ervan. Dit werk kan bijgevolg slechts louter indicatieve waarde hebben en kan er in geen geval toe leiden dat aan de voorrang van het gemeenschapsrecht wordt geraakt. M.b.t. het argument dat het bestaan van een Commissievoorstel tot vermindering van het betrokken tarief en de opname ervan in het Gebrauchszolltarif aanleiding had gegeven tot een gewettigd vertrouwen dat het verminderde tarief juist was, overweegt het Hof dat de betrokken onderneming een professionele marktdeelnemer is die m.b.t. het tarief van het toepasselijke recht geen gewettigd vertrouwen kan ontleenen aan het bestaan van een voorstel van de Commissie en aan de opname ervan in een nationaal gebruikstarief. Het is niet buitensporig van die marktdeelnemer te verlangen dat hij zich door lezing van de relevante Publikatiebladen zou vergewissen van het gemeenschapsrecht dat van toepassing is op zijn verrichtingen.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunale Civile e Penale te Venetië heeft het Hof in een arrest van 13 juli 1989 (gev. zaken 248/88, 254-258/88, 309 en 316/88, Chimica del Friuli e.a. t. Ministero delle Finanze) voor recht verklaard dat art. 7 van Vo nr. 1535/77 van de Commissie van 4 juli 1977 houdende vaststelling van de voorwaarden en bepalingen waaraan bij invoer van bepaalde goederen de toepassing van een gunstige tariefregeling in verband met hun bijzondere bestemming is onderworpen, aldus moet worden uitgelegd, dat in geval van overdracht van de goederen de verkrijger in het bezit dient te zijn van een op de voet van art. 3 afgegeven vergunning, ongeacht of de overdracht plaatsvindt van een Lid-Staat naar een andere dan wel binnen eenzelfde Lid-Staat.

6. Mededinging

a. Regels voor ondernemingen (artt. 85-90 EEG-Verdrag)

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Vrederechter van het kanton Beveren heeft het Hof in een arrest van 21 september 1988 (zaak 267/86, P. Van Eycke t. N.V. Aspa) voor recht verklaard dat

1. een nationale wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling die de vrijstelling van inkomstenbelasting voor de rente over een bepaalde categorie spaardeposito's beperkt tot die deposito's waarvoor een basisrente en premies worden toegerekend die de door de overheid vastgestelde maxima niet overschrijden, niet onverenigbaar is met de krachtens art. 5 junctis de artt. 3, sub f, en 85 EEG-Verdrag op de Lid-Staten rustende verplichtingen, met dien verstande dat de nationale rechter eventueel zal moeten onderzoeken, of de nationale bepaling niet enkel maar een bekrachtiging vormt van de op grond van eerdere afspraken en praktijken gehanteerde methode tot beperking van de vergoeding voor deposito's en het volgens die afspraken of praktijken toegepaste maximale renteniveau ;

2. een nationale wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling die vorenbedoelde belastingvrijstelling beperkt tot spaardeposito's in nationale valuta bij financiële instellingen die in de betrokken Lid-Staat gevestigd zijn, niet onverenigbaar is met de artt. 59 tot en met 66 en 95 EEG-Verdrag.

Cf. m.b.t. punt 1 het arrest van 1 oktober 1987 (zaak 311/85, Ver. Vlaamse Reisbureaus t. Sociale Dienst, *Jur.*, 1987, 3801 ; overzicht *R.W.*, 1988-89, 564).

— In de zaak van het nietigheidsberoep ingesteld door een aantal buiten de Gemeenschap gevestigde producenten van houtslip en twee van hun verenigingen tegen de beschikking van 19 december 1984 waarbij de Commissie heeft vastgesteld dat zij op verschillende punten inbreuk hebben gemaakt op art. 85 EEG-Verdrag en hun geldboeten heeft opgelegd, heeft het Hof in een arrest van 27 september 1988 (gev. zaken 89/85, 104/85, 114/85, 116/85, 117/85, 125/85, 126/85, 127/85, 128/85 en 129/85, Houtverwerkende bedrijven en papierfabrikanten t. Commissie) uitspraak gedaan m.b.t. de aangevoerde middelen inzake de (territoriale) bevoegdheid van de Gemeenschap en inzake de verhouding van de vrijhandelsovereenkomst met Finland tot art. 85 en de zaak naar de Vijfde Kamer verwezen voor het onderzoek van de overige middelen. Wat de territoriale werkingssfeer van art. 85 betreft overweegt het Hof dat wanneer buiten de Gemeenschap gevestigde houtslipproducenten (met name in Canada, de Verenigde Staten, Zweden en Finland) rechtstreeks verkopen aan kopers in de Gemeenschap, en hun concurrenten onderbieden om bestellingen in de wacht te slepen, er wel degelijk sprake is van mededinging binnen de gemeenschappelijke markt. Wanneer die producenten afspraken maken over de prijzen die zij hun klanten in de Gemeenschap zullen aanrekenen, en deze afspraken ten uitvoer leggen door daadwerkelijk tegen die prijzen te verkopen, nemen zij deel aan afgesproken gedragingen die ten gevolge hebben dat de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt wordt verhinderd in de zin van art. 85 EEG-Verdrag. In die omstandigheden, aldus het Hof, heeft de Commissie de territoriale werkingssfeer van art. 85 niet verkeerd beoordeeld.

Voor wat de verenigbaarheid van de beschikking met het internationaal publiekrecht betreft overweegt het Hof dat moet worden uitgegaan van de plaats waar de afspraak wordt ten uitvoer gelegd. In casu hebben de producenten hun prijsafspraken ten uitvoer gelegd binnen de gemeen-

schappelijke markt. Voor de toepassing van haar mededingingsregels op zulke gedragingen is de Gemeenschap dus bevoegd ingevolge het territorialiteitsbeginsel, dat in het internationaal publiekrecht algemeen wordt erkend. Het door de Finse verzoekers aangevoerde middel ontleend aan de uitsluitende toepassing van de concurrentieregels van de vrijhandelsovereenkomst tussen de Gemeenschap en Finland wordt eveneens verworpen door het Hof dat er op wijst dat de vrijhandelsovereenkomst de toepassing van de artt. 85 en 86 geenszins uitsluit en dat de beperking van de mededinging in casu trouwens niet enkel het handelsverkeer met Finland betrof.

De beschikking van de Commissie wordt wel nietig verklaard voorzover zij is gericht tot de Pulp, Paper en Paperboard Export Association of the United States (KEA) omdat, volgens het Hof, geen onderscheid kan worden gemaakt tussen de adviesprijzen van KEA en de prijsafspraken tussen de ondernemingen van de groep en KEA dus geen eigen rol heeft gespeeld bij de uitvoering van die afspraken.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Bundesgerichtshof, heeft het Hof in een arrest van 27 september 1988 (zaak 65/86, Bayer AG en Maschinenfabrik Hennecke GmbH t. H. Suellhoefer) voor recht verklaard dat een niet betwistingsbeding in een octrooilicentieovereenkomst, afhankelijk van de juridische en economische context, een mededinging beperkend karakter kan hebben in de zin van art. 85, lid 1, EEG-Verdrag. Het heeft dat karakter echter niet, wanneer de licentie waarin het is opgenomen, om niet is verleend en de licentienemer derhalve geen rechten behoeft te betalen waardoor zijn concurrentiepositie zou verslechteren, of ook wanneer die licentie onder bezwarende titel is verleend, maar betrekking heeft op een technisch verouderd procédé waarvan de onderneming die het niet-betwistingsbeding heeft aanvaard, geen gebruik maakt.

— De beide arresten van 5 oktober 1988 (zaak 53/87, Cibra en SpA Maxicar t. Régie Nationale des Usines Renault en zaak 238/37, A.B. Volvo t. Erik Veng (UK) Ltd) waarin het verwerven en uitoefenen van modelrechten op carrosserieonderdelen van auto's wordt getoetst aan de artt. 30 tot 36 en 86 EEG-Verdrag worden behandeld in de rubriek *Industriële en commerciële eigendom*.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal de grande instance te Straatsburg heeft het Hof in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 247/86, Alsatel t. S.A. Novasam) voor recht verklaard dat art. 86 aldus moet worden uitgelegd, dat onder het verbod van dit artikel niet vallen contractuele praktijken — zelfs niet wanneer deze als misbruik zijn aan te merken — van een telefooninstallatiebedrijf dat een belangrijk aandeel bezit van de regionale markt in een Lid-Staat, wanneer die onderneming geen machtspositie bezit op de relevante markt, in casu de nationale markt van telefooninstallaties.

Het geschil had betrekking op bepaalde clausules in de overeenkomsten betr. de huur en het onderhoud van telefooninstallaties die Alsatel haar klanten ter ondertekening voorlegt en die volgens de nationale rechter de huurder een exclusiviteitsverplichting opleggen voor elke wijziging van de installatie. Het Hof overwoog ook dat niet is gebleken dat bedoelde clausules de invoer van telefooninstallaties uit andere Lid-Staten zouden beperken en zodoende tot een afscherming van de markt leiden zodat niet was voldaan aan

de eerste toepassingsvoorwaarde van art. 86 nl. de ongunstige beïnvloeding van de handel tussen de Lid-Staten.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesgerichtshof heeft het Hof in een arrest van 11 april 1989 (zaak 66/86, Ahmed Saeed Flugreisen en Silver Line Reisebüro GmbH t. Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs e.V.) voor recht verklaard dat

1. bilaterale of multilaterale overeenkomsten inzake tarieven voor lijnvluchten ingevolge art. 85, lid 2, van rechtswege nietig zijn :

— in het geval van tarieven voor vluchten tussen luchthavens in een en dezelfde Lid-Staat, of tussen een luchthaven in een Lid-Staat en een in een derde land : wanneer hetzij de autoriteiten van de Lid-Staat waar zich de zetel van een der betrokken luchtvaartmaatschappijen bevindt, op grond van art. 88 hetzij de Commissie op grond van art. 89 de onverenigbaarheid van de overeenkomst met art. 85 hebben vastgesteld ;

— in het geval van tarieven voor internationale vluchten tussen luchthavens in de Gemeenschap : wanneer bij de Commissie geen verzoek in de zin van art. 5 van verordening nr. 3975/87 is ingediend om de overeenkomst vrij te stellen van het verbod van art. 85, lid 1 ; of wanneer een dergelijk verzoek wel is ingediend, maar binnen 90 dagen na de bekendmaking ervan in het Publikatieblad geleid heeft tot een negatieve reactie van de Commissie ; of nog wanneer de termijn van 90 dagen zonder enige reactie van de Commissie is verstreken, maar de in genoemd art. 5 voorziene zesjarige geldigheidsperiode van de vrijstelling ten einde is of de Commissie de vrijstelling gedurende die periode heeft ingetrokken ;

2. de toepassing van tarieven voor lijnvluchten op grond van bilaterale of multilaterale overeenkomsten onder bepaalde omstandigheden misbruik van machtspositie op de betrokken markt kan opleveren, in het bijzonder wanneer een onderneming met een machtspositie erin is geslaagd, andere vervoerondernemingen te dwingen tot toepassing van buitensporig hoge of lage tarieven of tot toepassing van een enkel tarief op een bepaalde lijn ;

3. de artt. 5 en 90 van het Verdrag in die zin moeten worden uitgelegd,

— dat zij de nationale autoriteiten verbieden de totstandkoming te begunstigen van tariefovereenkomsten die in strijd zijn met art. 85, lid 1, of eventueel met art. 86 van het Verdrag ;

— dat zij in de weg staan aan de goedkeuring door die autoriteiten van uit dergelijke overeenkomsten voortvloeiende tarieven ;

— dat zij niet in de weg staan aan een beperking van de gevolgen van mededingingsregels, voor zover die beperking onmisbaar is voor de uitvoering van een aan bepaalde luchtvervoerders opgelegde taak van algemeen belang en de aard van die taak en de weerslag ervan op de tariefstructuur duidelijk vaststaan.

Cf. het arrest van 30 april 1986 (gev. zaken 209-213/84, O.M. t. L. Asjes e.a., Jur. 1986, 1425 ; overzicht R.W., 1986-87, 1292). Het onderscheid door het Hof gemaakt sub 1 tussen vluchten tussen luchthavens in een en dezelfde Lid-Staat, of tussen een luchthaven in een Lid-Staat en een in een derde land enerzijds en internationale vluchten tussen luchthavens in de Gemeenschap anderzijds volgt uit het in werking treden van Vo. van de Raad nr. 3975/87 van 14 de-

cember 1987 tot vaststelling van de wijze van toepassing van de mededingingsregels op ondernemingen in de sector luchtvervoer.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Sø-og Handelsret heeft het Hof in een arrest van 12 mei 1989 (zaak 320/87, K. Ottung t. Klee & Weilbach A/S en T. Schmidt A/S) voor recht verklaard dat

1. een contractuele verbintenis, op grond waarvan de nemer van een licentie op een geotrooieerde uitvinding verplicht is zonder beperking in de tijd, dus ook na het einde van het octrooi, royalty's te betalen, op zich geen beperking vormt van de mededinging in de zin van art. 85, lid 1, EEG-Verdrag wanneer de overeenkomst is gesloten na de indiening van de octrooiaanvraag en juist vóór de verlening van het octrooi;

2. een clause van een licentieovereenkomst, die verbiedt de produkten na de opzegging van de overeenkomst te vervaardigen en in de handel te brengen, slechts onder het verbod van art. 85, lid 1, van het Verdrag valt, indien uit de economische en juridische context van de overeenkomst volgt dat deze de handel tussen de Lid-Staten merkbaar ongunstig kan beïnvloeden.

M.b.t. het punt sub 1 merkt het Hof op dat niet kan worden uitgesloten dat een clause van een licentieovereenkomst, waarin de licentienemer wordt verplicht om royalty's te betalen een andere oorsprong kan hebben dan een octrooi. Een dergelijke clause kan inderdaad zijn ingegeven door overwegingen van commerciële aard betr. de in de licentieovereenkomst aan de exploitatiemogelijkheden toegekende waarde. Wanneer de licentienemer de overeenkomst met inachtneming van een redelijke termijn kan opzeggen, valt de verplichting om zolang de overeenkomst duurt royalty's te betalen niet onder het verbod van art. 85, lid 1.

— In een arrest van 11 juli 1989 (zaak 246/86, S.C. Belasco, SA Compagnie générale des Asphaltes e.a. t. Commissie) heeft het Hof het beroep verworpen tot nietigverklaring van de beschikking van de Commissie van 10 juli 1986, waarbij zij vaststelde dat de overeenkomst en de akkoorden die de betrokken ondernemingen in 1978 hadden gesloten, alsmede de uitvoeringsmaatregelen daarvan, inbreuken vormden op art. 85, lid 1, EEG-Verdrag en waarbij zij boetes had opgelegd.

Als middelen tot staving van het beroep werden aangevoerd het niet-ervuld zijn van de toepassingsvoorwaarden van art. 85, lid 1, EEG-Verdrag, schending van art. 15 van Verordening nr. 17/62 van de Raad, schending van het beginsel van gelijke behandeling, foutieve, tegenstrijdige en onvoldoende motivering, ongerechtvaardigd karakter van het bedrag van de boetes.

M.b.t. het eerste middel (niet vervuld zijn van de toepassingsvoorwaarden van art. 85, lid 1, EEG-Verdrag) werd door verzoekers o.m. aangevoerd dat met de vaststelling van een gemeenschappelijk tarief voor de Belasco-produkten enkel werd beoogd collectieve aanvragen voor prijsverhogingen in te dienen en dat indien er weliswaar voor de zogenoemde «aanverwante» en «nieuwe» produkten gemeenschappelijke prijzen waren vastgesteld deze in de praktijk niet werden gevolgd. Het Hof overweegt dat verzoeksters zich niet hebben beperkt tot het indienen van collectieve aanvragen voor prijsverhogingen maar ook afspraken hebben gemaakt inzake de verdeling van de toegestane verhogingen over de verschillende produkten alsmede inzake het meest

geschikte ogenblik voor hun inwerkingtreding terwijl het gemeenschappelijk tarief zelf is aangevuld door maatregelen m.b.t. de op de markt toe te passen kortingen. Hoewel de voor de «aanverwante» en «nieuwe» produkten vastgestelde prijzen niet waren gevolgd hadden de beslissingen van de Algemene Vergadering waar die prijzen werden vastgesteld toch tot doel de mededinging te beperken.

Het argument van verzoeksters als zou het verbod om geschenken te geven en met verlies te verkopen niets anders zijn dan de omzetting van Belgisch recht inzake oneerlijke mededinging wordt eveneens afgewezen. Het Hof wijst erop dat de Belgische wet betr. de handelspraktijken waarop verzoeksters zich beroepen slechts de verkoop aan eindverbruikers beoogt en dus niet toepasselijk is op betrekkingen tussen handelaren zoals die welke hier in het geding zijn. In casu, kon het verbod om geschenken te geven en met verlies te verkopen slechts tot doel hebben te verhinderen dat door die praktijken de overeengekomen prijsafspraken zouden worden omzeild, waardoor de betrokken ondernemingen met elkaar zouden concurreren.

Ook de argumenten van verzoeksters dat het quotasysteem nooit in werking zou zijn gesteld, dat er nooit een akkoord zou zijn geweest inzake het niveau van de kortingen, dat het beginsel dat iedereen uitsluitend met zijn klanten moet werken, het principe van de kristallisatie van de clientèle nooit werd nageleefd en dat er nooit afgestemde acties tegen concurrerende bedrijven zouden hebben plaatsgevonden worden door het Hof afgewezen. Wat de standaardiseringsmaatregelen betreft, waardoor volgens verzoeksters de mededinging niet kan worden vervalst, merkt het Hof op dat daarmee werd beoogd te beletten dat de leden hun produkten verschillend zouden maken en dat zij zouden concurreren. Door de regelingen voor gemeenschappelijke publiciteit werd de mededinging beperkt, aangezien deze een eenvormig beeld gaven van produkten in een sector waar de individuele publiciteit een middel kan zijn voor differentiatie en dus voor mededinging. M.b.t. het argument van verzoeksters dat door het gewraakte kartel de handel tussen de Lid-Staten niet ongunstig werd beïnvloed (het kartel bond enkel Belgische ondernemingen, sloeg uitsluitend op de door die ondernemingen vervaardigde produkten en gold enkel voor de Belgische markt) verwijst het Hof naar zijn vaste rechtspraak volgens dewelke het feit dat een kartel slechts de verhandeling van een produkt binnen één enkele Lid-Staat tot voorwerp heeft niet volstaat om uit te sluiten dat de handel tussen de Lid-Staten ongunstig zou kunnen worden beïnvloed en stelt vast dat in casu, niettemin het feit dat het omstreden kartel enkel de verhandeling van produkten in één enkele Lid-Staat tot voorwerp had, het een merkbare invloed kon hebben op het intracommunautaire handelsverkeer.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Cour d'Appel te Aix-en-Provence heeft het Hof in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 395/87, strafzaak t. J.L. Tournier) voor recht verklaard dat

1. de artt. 30 en 59 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij niet in de weg staan aan de toepassing van een nationale wettelijke regeling die als inbreuk op het auteursrecht beschouwt de openbare weergave, zonder betaling van royalty's, van beschermde muziekwerken door middel van geluidsdragers, wanneer in een andere Lid-Staat reeds royalty's aan de auteur zijn betaald ter zake van de vervuldiging van het werk;

2. art. 85 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd, dat het iedere onderling afgestemde feitelijke gedraging tussen nationale maatschappijen voor het beheer van auteursrechten in de Lid-Staten verbiedt, die tot doel of tot gevolg heeft dat iedere maatschappij de rechtstreekse toegang tot zijn repertoire weigert aan in een andere Lid-Staat gevestigde gebruikers. Het staat aan de nationale rechter om vast te stellen, of er tussen die beheersmaatschappijen daadwerkelijk een dergelijke afstemming is geweest;

3. het feit dat een nationale maatschappij voor het beheer van muzikauteursrechten de gebruikers van muziekopnamen geen toegang verleent tot uitsluitend het buitenlands repertoire dat zij vertegenwoordigt, slechts dan tot doel of tot gevolg heeft dat de mededinging op de gemeenschappelijke markt wordt beperkt, wanneer de toegang tot een gedeelte van het beschermde repertoire de belangen van de auteurs, componisten en muziekuitgevers ten volle kan waarborgen zonder tevens de kosten van het beheer der overeenkomsten en van het toezicht op het gebruik van de beschermde muziekwerken te verhogen;

4. art. 86 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd, dat een nationale maatschappij voor het beheer van auteursrechten met een machtspositie op een wezenlijk deel van de gemeenschappelijke markt onbillijke contractuele voorwaarden oplegt wanneer de royalty's die zij aan discotheken in rekening brengt, aanzienlijk hoger zijn dan die welke in andere Lid-Statens worden verlangd, voor zover de vergelijking van de tariefniveaus op homogene basis heeft plaatsgevonden. Dit zou anders zijn, indien de betrokken beheersmaatschappij dat onderscheid kon rechtvaardigen op basis van objectieve en relevante verschillen tussen het beheer van de auteursrechten in de betrokken Lid-Staat en het beheer ervan in de andere Lid-Statens.

M.b.t. het dictum sub 1° cf het arrest van 9 april 1987 (zaak 402/85, G. Basset t. SACEM, *Jur.*, 1987, 1747; overzicht *R.W.*, 1987-88, 1046).

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Cour d'Appel en het Tribunal de grande instance te Poitiers heeft het Hof in een arrest van 13 juli 1989 (gev. zaken 110, 241 en 242/88, F. Lucazeau t. SACEM en SACEM t. X. Debelle en C. Soumagnac) zich op identieke wijze uitgesproken als in het hiervoren behandeld arrest van dezelfde datum, sub 2 en sub 4.

b. Steunmaatregelen

— Zie het arrest van 27 september 1988 (gev. zaken 106-102/87, Asteris e.a. t. Helleense Republiek en E.E.G.) in de rubriek *Rechtsbescherming — niet-contractuele aansprakelijkheid*.

— Zie het arrest van 15 december 1988 (gev. zaken 166 en 220/86, Irish Cement Ltd d. Commissie) in de rubriek *Rechtsbeschermingberoep wegens nalaten*.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 93, lid 2, tweede alinea, EEG-Verdrag heeft het Hof in een arrest van 2 februari 1989 (zaak 94/87, Commissie t. Bondsrepubliek Duitsland) vastgesteld dat de B.R.D. de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen, door geen uitvoering te geven aan beschikking 86/60 van de Commissie van 14 december 1985 inzake de steun welke het land Rheinland-Pfalz heeft toegekend aan een te Ludwigshafen gevestigde onderneming die primair

aluminium produceert. Luidens art. 1 van die beschikking was bedoelde steun onrechtmatig, onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt en moest zij derhalve via terugvordering worden ingetrokken.

De Duitse regering betoogde, dat de terugvordering in conflict kwam met het beginsel van het gewettigd vertrouwen en dat het definitieve en verbindende kenmerk van de beschikking van de Commissie niet ook de verplichting om de bedoelde steun terug te vorderen omvat. Art. 1 van de beschikking diende volgens de Duitse regering, te worden uitgelegd als een algemene verwijzing naar het beginsel dat onrechtmatige steun moet worden teruggevorderd, behoudens de beginselen van het nationale recht dat van toepassing is op de terugvordering. Voor het geval de beschikking aldus moest worden uitgelegd dat de steun moest worden teruggevorderd was, steeds volgens de Duitse regering de uitvoering van deze verplichting rechtens niet mogelijk in verband met het beginsel van het gewettigd vertrouwen.

Deze zienswijze wordt door het Hof van de hand gewezen. De verplichting tot terugvordering van de steun is in de beschikking onvoorwaardelijk en duidelijk tot uiting gebracht en heeft derhalve een definitief karakter. Onder verwijzing naar zijn rechtspraak, en met name, naar het arrest van 15 januari 1986 (zaak 52/84, Commissie t. België, *Jur.* 1986, 89; overzicht *R.W.*, 1986-87, 1294) overweegt het Hof dat de Lid-Staat onder deze omstandigheden nog als enig verweermiddel de volstrekte onmogelijkheid kan aanvoeren om de beschikking correct uit te voeren, wat de Lid-Staat, die bij de uitvoering van een dergelijke beschikking op niet voorziene of voorzienbare moeilijkheden stuit, of zich bewust wordt van gevolgen die de Commissie niet voor ogen heeft gehad, niet belet deze problemen aan laatstgenoemde voor te leggen en daarbij passende wijzigingen aan de betrokken beschikking voor te stellen. Op grond van het met name in art. 5 EEG-Verdrag tot uitdrukking gebrachte beginsel dat de Lid-Statens en de gemeenschapsinstellingen over en weer tot loyale samenwerking verplicht zijn, moeten in dergelijk geval de Commissie en de Lid-Staat te goeder trouw samenwerken om met volledige inachtneming van de verdragsbepalingen, inzonderheid die betr. de steunmaatregelen, de moeilijkheden te overwinnen. Het Hof overweegt ten slotte nog, onder verwijzing naar zijn arrest van 21 september 1983 (gev. zaken 205 tot 215/82, Deutsche Milchkontor, *Jur.*, 1983, 2633) dat, voor zover de in het nationale recht voorziene procedure geldt voor de terugvordering van onrechtmatige steun, de relevante bepalingen van nationaal recht dusdanig moeten worden toegepast dat de door het gemeenschapsrecht verlangde terugvordering niet praktisch onmogelijk wordt gemaakt en dat daarbij ten volle rekening wordt gehouden met het belang van de Gemeenschap.

7. Overheidsaanbestedingen

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Arrondissementsrechtbank te Den Haag betr. de uitlegging van richtlijn 71/305 van de Raad van 26 juli 1971 betr. de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken, heeft het Hof, in een arrest van 20 september 1988 (zaak 31/87, Gebr. Beentjes t. Staat der Nederlanden) voor recht verklaard dat

1. richtlijn 71/305 van toepassing is op overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken, die geplaatst wor-

den door een lichaam als de plaatselijke commissie voor de ruilverkaveling ;

2. met het oog op de beoordeling van de geschiktheid van de aannemers het criterium «specifieke ervaring voor het uit te voeren werk» een wettig criterium is voor de technische bekwaamheid. Wanneer een dergelijk criterium voortvloeit uit een bepaling van nationaal recht waarnaar de aankondiging van de opdracht verwijst, is het niet onderworpen aan de bijzondere eisen van de richtlijn inzake bekendmaking in de aankondiging of in het bestek ;

– het criterium «de meest aannemelijke aanbidding», neergelegd in een bepaling van nationaal recht, verenigbaar kan zijn met de richtlijn, indien het uitdrukking geeft aan de beoordelingsvrijheid van de aanbestedende diensten om op basis van objectieve criteria te bepalen welke aanbidding de economisch voordeligste is, en derhalve geen element van willekeurige keuze behelst. Wanneer de aanbestedende diensten de laagste prijs niet als enig gunningscriterium hanteren, maar uitgaan van verschillende criteria ten einde de opdracht te gunnen aan de inschrijver met de economisch voordeligste aanbidding, zijn zij ingevolge art. 29, leden 1 en 2, van de richtlijn gehouden om die criteria hetzij in de aankondiging van de opdracht, hetzij in het bestek te vermelden ;

– de voorwaarde inzake het inzetten van langdurig werklozen verenigbaar is met de richtlijn, indien zij voor inschrijvers uit andere Lid-Staten van de Gemeenschap geen direct of indirect discriminerende werking heeft. Een dergelijke aanvullende bijzondere voorwaarde moet in de aankondiging van de opdracht worden vermeld ;

3. een particulier zich voor de nationale rechter kan beroepen op de artt. 20, 26 en 29 van richtlijn 71/305.

Cf. het arrest van 9 juli 1987 (gev. zaken 27 tot 29/86, C.E.I. en Bellini, *Jur.*, 1987, 3347 ; overzicht *R.W.*, 1987-88, 1044).

– In een arrest van 22 september 1988 (zaak 45/87, Commissie, ondersteund door Spanje t. Ierland) heeft het Hof op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vastgesteld dat, door toe te staan dat in de gespecificeerde aanbestedingsvoorwaarden voor een overheidsopdracht voor de uitvoering van werken een clausule werd opgenomen inhoudende dat de drukbuizen van asbestcement dienden te voldoen aan de Irish Standard Specification 188-1975, overeenkomstig het Irish Standard Mark Licensing Scheme van het Institute for Industrial Research and Standards, Ierland de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen. Een andere grief van de Commissie nl. niet-nakoming door Ierland van de uit art. 10 van richtlijn 71/305 van de Raad betr. de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken voortvloeiende verplichtingen werd door het Hof afgewezen daar de richtlijn, luidens haar art. 3, lid 5, niet van toepassing is «op de overheidsopdrachten voor de uitvoering van werken, geplaatst door de diensten voor de produktie, de distributie en het vervoer van water en energie». In casu ging het om een overheidsopdracht geplaatst door een openbare dienst voor watervoorziening.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunale amministrativo regionale van Lombardië heeft het Hof in een arrest van 22 juni 1989 (zaak 103/88, Fratelli Constanzo S.p.A. t. Gemeente Milaan) voor recht verklaard dat

1. art. 29, lid 5, van richtlijn nr. 71/305 van de Raad de Lid-Staten verbiedt bepalingen in te voeren volgens welke bepaalde, volgens een mathematisch criterium aangewezen inschrijvingen ambtshalve worden uitgesloten van aanbestedingen van openbare werken, in plaats van de aanbestedende dienst te verplichten de door de richtlijn voorziene contradictoire verificatieprocedure toe te passen ;

2. bij de omzetting van richtlijn nr. 71/305 van de Raad in nationaal recht de Lid-Staten niet substantieel mogen afwijken van het bepaalde in art. 29, lid 5, van die richtlijn ;

3. art. 29, lid 5, van richtlijn nr. 71/305 van de Raad de Lid-Staten toestaat, verificatie van de inschrijvingen voor te schrijven zodra deze abnormaal laag lijken te zijn, en niet slechts wanneer zij kennelijk abnormaal laag zijn ;

4. juist zoals de nationale rechter een overheidsinstantie – daaronder begrepen een gemeentelijke instantie – gehouden is art. 29, lid 5, van richtlijn nr. 71/305 van de Raad toe te passen en bepalingen van nationaal recht die er niet mee verenigbaar zijn, buiten toepassing te laten.

8. Industriële en commerciële eigendom

– Zie het arrest van 27 september 1988 (zaak 65/86, Bayer AG en Maschinenfabrik Hennecke GmbH t. H. Suellhoefer) in de rubriek *Mededinging – regels voor ondernemingen*.

– In antwoord op prejudiciële vragen gesteld door het Tribunale Civile e Penale te Milaan heeft het Hof in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 53/87, Consorzio Italiano della Componentistica de Ricambio per Autoveicoli (Cicra) en Spa Maxicar t. Régie Nationale des Usines Renault) voor recht verklaard dat

1. de voorschriften inzake het vrije goederenverkeer zich niet verzetten tegen een nationale regeling ingevolge welke een automobielfabrikant die houder is van het recht op het siermodel van reserveonderdelen van door hem vervaardigde auto's, gerechtigd is aan derden de vervaardiging van beschermde onderdelen met het oog op binnenlandse verkoop of uitvoer te verbieden, of de invoer uit andere Lid-Staten tegen te gaan van reserveonderdelen die daar zonder zijn toestemming zijn vervaardigd ;

2. het enkele feit dat men de rechten verwerft op siermodellen van carrosserieonderdelen van auto's geen misbruik van machtspositie vormt in de zin van art. 86 van het Verdrag ; de uitoefening van dergelijke uitsluitende rechten kan op grond van art. 86 verboden zijn, indien dat de onderneming met de machtspositie brengt tot gedragingen die misbruik opleveren, zoals de willekeurige weigering om reserveonderdelen te leveren aan onafhankelijke reparateurs, de vaststelling van onbillijke prijzen voor reserveonderdelen of de beslissing om geen reserveonderdelen voor een bepaald automodel meer te vervaardigen terwijl nog vele auto's van dat bepaald model in omloop zijn, een en ander wanneer die gedragingen de handel tussen de Lid-Staten ongunstig kunnen beïnvloeden.

M.b.t. punt 1 verwijst het Hof naar zijn arrest van 14 september 1982 (zaak 144/81, Keurkoop, *Jur.*, 1982, 2853) waarin het oordeelde dat bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht en bij gebreke van eenmaking in het kader van de Gemeenschap of onderlinge aanpassing van de wetgevingen, de vaststelling van de voorwaarden en modaliteiten van die bescherming onder de nationale regeling valt.

Het Hof wijst er vervolgens nog op, dat de bevoegdheid van de houder van een recht op een siermodel om zich tegen de vervaardiging door derden, met het oog op de verkoop op de binnenlandse markt of de uitvoer, van naar dat model vervaardigde produkten te verzetten of de invoer van dergelijke produkten die zonder zijn toestemming in andere Lid-Staten zouden zijn vervaardigd te verbieden, het wezen van zijn uitsluitende recht vormt. Zou men in dergelijke gevallen de toepassing van de nationale regeling beletten, dan zou dit het bestaan zelf van dat recht in gevaar brengen.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de High Court of Justice van Engeland en Wales (Chancery Division, Patents Court) heeft het Hof, in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 238/87, A.B. Volvo t. Erik Veng (UK) Ltd) voor recht verklaard dat wanneer de rechthebbende op modellen van carrosserieonderdelen weigert aan derden een licentie te verlenen voor levering van naar dit model vervaardigde onderdelen, zelfs indien die derden bereid zijn een behoorlijke vergoeding te betalen, dat op zichzelf geen misbruik van machtspositie vormt in de zin van art. 86 EEG-Verdrag. Het arrest bevat overwegingen die geheel gelijkaardig zijn aan die in het hiervoor behandelde arrest van dezelfde datum.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Landgericht Hamburg heeft het Hof in een arrest van 24 januari 1989 (zaak 341/87, EMI Electrola t. Firma Patricia Im- und Export Verwaltungsgesellschaft mbH e.a.) voor recht verklaard dat de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij zich niet verzetten tegen de toepassing van een wettelijke regeling van een Lid-Staat, op grond waarvan een producent van geluidsdragers in die Lid-Staat een beroep kan doen op het hem aldaar toekomende exclusieve recht om bepaalde muziekwerken te vervelvoudigen en op de markt te brengen, de verkoop in die Lid-Staat van geluidsdragers met dezelfde muziekwerken kan doen verbieden, wanneer deze geluidsdragers zijn ingevoerd uit een andere Lid-Staat waar zij regelmatig in de handel zijn gebracht zonder toestemming van de rechthebbende of zijn licentiehouder, en waar de producent van die geluidsdragers gedurende een bepaalde, inmiddels verstreken termijn bescherming heeft genoten.

Het Hof overweegt, dat bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht, die wordt gekenmerkt door het ontbreken van harmonisatie van de wettelijke regelingen inzake de bescherming van literaire en artistieke eigendom, het op de weg van de nationale wetgever ligt om de modaliteiten van deze bescherming vast te stellen. Voor zover het verschil tussen nationale regelingen kan leiden tot beperkingen voor het intracommunautair handelsverkeer in geluidsdragers, zijn deze beperkingen krachtens art. 36 EEG-Verdrag gerechtvaardigd wanneer zij een gevolg zijn van het verschil tussen de regelingen ten aanzien van de duur van de bescherming en deze onlosmakelijk verbonden is met het bestaan van die exclusieve rechten.

— Zie het arrest van 12 mei 1989 (zaak 320/87, K. Ottung t. Klee & Weilbach A/S en T. Schmidt A/S) in de rubriek *Mededinging — regels voor ondernemingen*.

— Zie het arrest van 18 mei 1989 (gev. zaken 266 en 267/87, Association of Pharmaceutical Importers e.a. t. Royal Pharmaceutical Society of Great Britain) in de rubriek *Vrij verkeer van goederen*.

— Zie het arrest van 13 juli 1989 (zaak 395/87, strafzaak t. J.L. Tournier) in de rubriek *Mededinging — regels voor ondernemingen*.

9. Fiscale bepalingen

— Zie het arrest van 21 september 1988 (zaak 267/86, P. Van Eycke t. N.V. Aspra) in de rubriek *Mededinging — regels voor ondernemingen*.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag heeft het Hof in een arrest van 21 september 1988 (zaak 50/87, Commissie t. Frankrijk) vastgesteld dat door in strijd met de bepalingen van de Zesde richtlijn van de Raad van 17 mei 1977 in het kader van de BTW een belastingregeling in te voeren en te handhaven die voor ondernemingen die gebouwen die zij hebben gekocht of doen bouwen, verhuren, het recht op aftrekking van voorbelasting beperkt wanneer de huuropbrengst van die gebouwen minder is dan een vijftiende van de waarde ervan, de Franse Republiek de krachtens het Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

Het Hof verwijst in zijn overwegingen naar zijn arrest van 14 februari 1985 (zaak 268/83, Rompelman, *Jur.*, 1985, 655). De in het dictum bedoelde bepalingen zijn de artt. 17 tot 20 van Richtlijn 77/388 van 17 mei 1977 betr. de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting — Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Value Added Tax Tribunal te Londen betr. een bepaling van richtlijn 77/388 van de Raad (Zesde Richtlijn) van 17 mei 1977 betr. de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting — Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag, heeft het Hof in een arrest van 23 november 1988 (zaak 230/87, Naturally Yours Cosmetics Ltd t. Commissioners of Customs and Excise) voor recht verklaard dat art. 11, A, lid 1, sub a, van de Zesde richtlijn van de Raad van 17 mei 1977 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting, aldus moet worden uitgelegd, dat wanneer een Leverancier («grossier») aan een ander («de wederverkoper») goederen levert («het lokartikel») voor een geldelijke tegenprestatie (namelijk een som geld) die lager is dan die waartegen hij dezelfde goederen aan de wederverkoper levert voor verkoop aan het publiek, waarbij de wederverkoper zich verplicht om het lokartikel te gebruiken om een derde over te halen een party te organiseren — of die derde daarvoor te belonen — waarop andere goederen van de grossier door de wederverkoper met winst voor beiden verkocht kunnen worden aan het publiek, met dien verstande dat indien geen party plaatsvindt, het lokartikel aan de grossier moet worden teruggegeven dan wel tegen zijn groot-handelsprijs moet worden gekocht, de maatstaf van heffing de som is van de geldelijke tegenprestatie en de waarde van door de wederverkoper verrichte dienst, bestaande in het gebruik van het lokartikel om zich te verzekeren van de diensten van de derde of om deze te belonen; de waarde van die dienst moet worden geacht gelijk te zijn aan het verschil tussen de werkelijk voor het artikel betaalde prijs en de normale groothandelsprijs.

Het Hof verwijst naar zijn arrest van 5 februari 1981 (zaak 154/80, Coöperatieve Aardappelenbewaarplaats, *Jur.*, 1981, 445).

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 2 februari 1989 (zaak 353/87, Commissie t. Italië) vastgesteld dat de Italiaanse Republiek de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen, door niet binnen de vastgestelde termijn de nodige bepalingen te nemen ter uitvoering van de tiende richtlijn 84/386/EEG van de Raad van 31 juli 1984 ter harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake de omzetbelasting, houdende wijziging van richtlijn 77/388/EEG-Toepassing van de BTW op de huur van lichamelijke roerende goederen.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 21 februari 1989 (zaak 203/87, Commissie t. Italië) vastgesteld dat door voor de periode tussen 1 januari 1984 en 31 december 1988 vrijstelling van BTW met teruggaaf van voorbelasting te verlenen voor bepaalde verrichtingen ten behoeve van de aardbevingsslachtoffers in Campania en Basilicata, de Italiaanse Republiek inbreuk heeft gemaakt op het bepaalde in art. 2 van de zesde richtlijn (77/388) van de Raad van 17 mei 1977 betr. de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting – Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht Hamburg heeft het Hof in een arrest van 15 maart 1989 (zaak 51/88, K. Hamann t. Finanzamt Hamburg-Eimsbüttel) voor recht verklaard dat zeegaande zeiljachten die de huurders gebruiken voor het beoefenen van de zeilsport, vervoermiddelen zijn in de zin van art. 9, lid 1, sub d, van de Zesde richtlijn (77/388) van de Raad van 17 mei 1977 betr. de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting – Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Tribunaux de Grande Instance te Argentan, Verdun, Nîmes en Bonneville heeft het Hof in een arrest van 15 maart 1989 (gev. zaken 318/86, 48, 49, 285, 363-367/87, 66 en 78-80/88, Philippe Lambert e.a. t. Directeur des Services Fiscaux de l'Orne) op identieke wijze als in zijn arrest van 3 maart 1988 (zaak 252/86, Hergandi, nog niet gepubliceerd; overzicht *R.W.*, 1988-89, 587) uitspraak gedaan.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van de Commissione Tributaria di II grado te Bolzano betr. de uitlegging van een bepaling van richtlijn 69/335 van de Raad betr. de indirecte belastingen op het bijeenbrengen van kapitaal heeft het Hof, in een arrest van 25 mei 1989 (zaak 15/88, SpA Maxi Di t. Belastingkantoor Bolzano) voor recht verklaard dat art. 11 van richtlijn 69/335 aldus moet worden uitgelegd, dat een Lid-Staat de in art. 3 van de richtlijn omschreven kapitaalvennootschappen ter zake van een obligatielening als bedoeld in art. 11 van de richtlijn, niet mag onderwerpen aan een andere belasting dan de belastingen en rechten vermeld in art. 12 van de richtlijn.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van de Hoge Raad heeft het Hof, in een arrest van 15 juni 1989 (zaak 348/87, Stichting Uitvoering Financiële Acties t. Staatssecretaris van Financiën) voor recht verklaard dat de handelingen waarvoor ingevolge art. 13, A, lid 1, sub f, van de Zesde BTW-richtlijn nr. 77/388 van de Raad van 17 mei

1977 vrijstelling van omzetbelasting moet worden verleend, niet de door een stichting uitgeoefende activiteiten omvatten, uitsluitend bestaande in de organisatie en uitvoering van werkzaamheden welke zijn verbonden aan de activiteiten van een andere stichting tegen vergoeding van de werkelijk gemaakte kosten, indien de andere stichting als overkoepelende organisatie van een aantal instellingen die een activiteit uitoefenen welke is vrijgesteld of waarvoor zij niet belastingplichtig zijn, uitsluitend ten behoeve van die instellingen diensten verricht als omschreven in bedoelde bepaling van de Zesde BTW-Richtlijn. Cf. het arrest van 11 juli 1985 (zaak 107/84, Commissie t. Bondsrepubliek Duitsland, *Jur.*, 1985, 2655; overzicht *R.W.*, 1986-87, 1296).

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Finanzgericht München heeft het Hof in een arrest van 27 juni 1989 (zaak 50/88, H. Kühne t. Finanzamt München III) voor recht verklaard dat

1. art. 6, lid 2, sub a, van de Zesde richtlijn (77/388) van de Raad betr. de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting – Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag, aldus moet worden uitgelegd, dat het belasting van de afschrijving van een bedrijfsgoed uit hoofde van privégebruik uitsluit, wanneer het goed geen recht heeft gegeven op aftrek van belasting over de toegevoegde waarde omdat het gekocht is van een niet-belastingplichtige;

2. het hiervoor gegeven antwoord niet anders is wanneer de belastingplichtige, hoewel hij de BTW over de levering van het door hem verworven goed niet heeft kunnen aftrekken, wel recht had op aftrek van de BTW over de diensten of leveringen die hij heeft gevraagd en verkregen van andere belastingplichtige ondernemers ter zake van het onderhoud of het gebruik van het goed;

3. art. 6, lid 2, tweede zin, van de Zesde richtlijn de Lid-Staten niet toestaat, het privégebruik van een bedrijfsgoed te belasten wanneer er voor het gebruikte goed geen recht heeft bestaan op gehele of gedeeltelijke aftrek van BTW;

4. een belastingplichtige zich voor de nationale rechter niet kan beroepen op het bepaalde in art. 6, lid 2, van de Zesde richtlijn, voor zover deze bepaling de belasting van het privégebruik van een bedrijfsgoed waarvoor geen recht heeft bestaan op gehele of gedeeltelijke aftrek van BTW, uitsluit.

– Gedeeltelijk ingaand op het verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag en dat ertoe strekte te doen vaststellen dat de Italiaanse Republiek niet heeft voldaan aan de krachtens art. 95 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen door voor gedistilleerd op basis van suikerriet en produkten die deze alcohol bevatten een strengere fiscale regeling vast te stellen dan voor alcoholische en sterke dranken op basis van landbouwprodukten, heeft het Hof, in een arrest van 11 juli 1989 (zaak 323/87, Commissie t. Italië) vastgesteld dat door de invoering van een belastingregeling die rum van oorsprong uit andere Lid-Staten zwaarder treft dan ander gedistilleerd op basis landbouwprodukten, de Italiaanse Republiek niet heeft voldaan aan de krachtens art. 95 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Hoge Raad, heeft het Hof in een arrest van 13 juli 1989 (gev. zaken 93 en 94/88, Wisselink & Co BV e.a. t. Staatssecretaris van Financiën) voor recht verklaard dat hetgeen in de Eerste, de Tweede en de Zesde richtlijn inzake omzetbelasting is be-

paald geen beletsel vormt voor de heffing van een bijzondere verbruiksbelasting op personenauto's zoals de BVB.

Het Hof overweegt o.m. dat de BVB (Bijzondere Verbruiksbelasting van personenauto's) enerzijds wel een verbruiksbelasting is waarvan de maatstaf van heffing evenredig is aan de prijs van de personenauto's, maar toch geen algemene belasting is omdat zij slechts op twee specifieke categorieën produkten drukt, te weten auto's en motorfietsen. Ook is zij geen belasting op het goederen- en dienstenverkeer, en treft zij de handelstransacties niet op eenzelfde wijze als de BTW, aangezien zij slechts éénmaal wordt geheven, op het moment van levering door de fabrikant of bij invoer, en vervolgens geheel wordt doorberekend in de volgende handelsschakels, zonder dat opnieuw heffing plaatsvindt. Voorts kan de bijzondere belasting niet als voorbelasting worden afgetrokken, maar blijft deel uitmaken van de kostprijs van het voertuig. Het Hof komt tot het besluit dat een belasting van het type als door de nationale rechter beschreven niet de noodzakelijke elementen van een omzetbelasting in de zin van art. 33 van de Zesde richtlijn in zich verenigt.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Deense Højesteret heeft het Hof in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 173/88, Ministerie van belastingen t. M. Hendriksen) voor recht verklaard dat

1. art. 13, B, sub b, van de Zesde richtlijn (77/388) van de Raad van 17 mei 1977 aldus moet worden uitgelegd, dat onder «verhuur van parkeerruimte voor voertuigen» is te verstaan iedere verhuur van oppervlakten voor het parkeren van voertuigen, daaronder begrepen gesloten garages, maar dat die verhuur niet kan worden uitgesloten van de vrijstelling voor «verhuur van onroerende goederen» indien hij nauw verband houdt met de – vrijgestelde – verhuur van voor een ander gebruik bestemde onroerende goederen;

2. art. 13, B, sub b, van de Zesde richtlijn (77/388) van de Raad van 17 mei 1977 aldus moet worden uitgelegd, dat het eraan in de weg staat, dat de Lid-Staten van de belasting over de toegevoegde waarde vrijstellen de verhuur van parkeerruimte voor voertuigen die buiten de in genoemde bepaling voorziene vrijstelling valt, dat wil zeggen die geen nauw verband houdt met de vrijgestelde – verhuur van voor een ander gebruik bestemde onroerende goederen.

10. Landbouw en visserij ²

– Het Hof heeft in een arrest van 20 september 1988 (zaak 203/86, Spanje t. Raad ondersteund door Commissie) het beroep van Spanje tot nietigverklaring van Vo nr. 1335/86 van de Raad tot wijziging van Vo nr. 804/68 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector melk- en zuivelprodukten, en van Vo nr. 1343/86 van de Raad tot wijziging van Vo nr. 857/84 houdende algemene voorschriften voor de toepassing van de in Vo nr. 804/68 bedoelde heffing in de sector melk- en zuivelprodukten, verworpen. Het Hof wees alle middelen af, door Spanje aangevoerd tegen deze verordeningen, die inhouden dat Spanje de haar in de Toetredingsakte toegekende, gegarandeerde totale hoeveelheden, voor melk geleverd aan melkerijen en voor melk rechtstreeks verkocht aan de consument, met 3%

moet verlagen. Betreffende het middel van schending van wezenlijke voorschriften, doordat de Raad verordening nr. 1335/86 heeft vastgesteld met gekwalificeerde meerderheid, doch met de stem van Spanje tegen, overwoog het Hof dat artikel 8 van de Toetredingsakte de instellingen de mogelijkheid biedt om volgens de procedure die normaal van toepassing is voor de wijziging van bepalingen van afgeleid recht, wijzigingen aan te brengen in door hen vastgestelde besluiten, die door de Toetredingsakte werden gewijzigd. M.b.t. de beweerde schending van artikel 39, lid 1, sub b, E.E.G.-Verdrag («de landbouwbevolking een redelijke levensstandaard verzekeren») herinnerde het Hof aan zijn vaste rechtspraak dat de instellingen van de Gemeenschap ervoor moeten zorgen mogelijke tegenstrijdigheden tussen de afzonderlijke doelstellingen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid te verzoenen en, in voorkomend geval, overeenkomstig de eisen van de economische gegevens met het oog waarop zij kan besluiten nemen, aan deze of gene ervan tijdelijk voorrang verlenen.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Deense Højesteret heeft het Hof in een arrest van 22 september 1988 (zaak 199/87, Mads Peder Jensen t. Ministerie van Landbouw) voor recht verklaard dat

1. de term «opvolgen» in artikel 6, lid 1, van Vo nr. 1078/77 van de Raad van 17 mei 1977 tot invoering van een stelsel van premies voor het niet in de handel brengen van melk en zuivelprodukten en voor de omschakeling van het melkveebestand, en de term «afstaan» in art. 9, lid 4, van Vo nr. 1391/78 van de Commissie van 23 juni 1978 houdende gewijzigde bepalingen ter uitvoering van het stelsel van premies voor het niet in de handel brengen van melk en zuivelprodukten en voor de omschakeling van het melkveebestand aldus moeten worden uitgelegd, dat zij ook betrekking hebben op de situatie waarin een landbouwbedrijf door een executoriale verkoop van eigenaar verandert;

2. verandering van eigenaar door een executoriale verkoop geen geval van overmacht is in de zin van art. 12 van Vo nr. 1391/78 van de Commissie van 23 juni 1978, zoals gewijzigd door art. 1 van Vo nr. 1799/79 van de Commissie van 13 augustus 1979 tenzij de executoriale verkoop het gevolg is van een buitengewone en van de wil van de exploitant onafhankelijke gebeurtenis, die voor hem een onvoorzienbare en onvermijdbare omstandigheid vormt;

3. de artt. 6, lid 1, en 11, lid 1, van Vo nr. 1078/77 van de Raad van 17 mei 1977 en art. 9, lid 1, van Vo nr. 1391/78 van de Commissie van 23 juni 1978 aldus moeten worden uitgelegd dat in geval van gedeeltelijke niet-nakoming van de uit de premiereregeling voortvloeiende verbintenissen, het bedrag der betaalde premies volledig moet worden terugbetaald.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal de Grande Instance te Agen heeft het Hof in een arrest van 22 september 1988 (zaak 212/87, Union Nationale Interprofessionnelle des Légumes de Conserve (UNILEC) t. Etablissements Larroche Frères) voor recht verklaard dat

1. Vo nr. 1035/72 van de Raad van 18 mei 1972 houdende de gemeenschappelijke ordening der markten in de sector groenten en fruit, in de redactie welke gold vóór de inwerkingtreding van Vo nr. 3284/83 van de Raad van 14 november 1987 houdende wijziging van Vo nr. 1035/72, aldus moet worden uitgelegd (cf. arrest A. Le Champion van 25 november 1986, zaak 218/25, *Jur.*, 1986, 3513) dat zij de Lid-Sta-

² Aan deze rubriek werd meegewerkt door de heer L. Van der Mast, ass. dep. Rechten U.I.A. 1988-89.

ten geen enkele bevoegdheid liet om de regels vastgesteld door een bedrijfsorganisatie in het kader van overeenkomsten inzake minimum-aankooprijzen voor bepaalde groenten, verbindend te verklaren voor binnenlandse telers en verwerkers, die niet bij de organisatie zijn aangesloten;

2. het aan de nationale rechter staat om vast te stellen of in het geval waarop het hoofdgeding betrekking heeft, voldaan is aan de voorwaarden waaronder het ingevolge art. 15ter van Vo nr. 1035/72 zoals gewijzigd bij Vo nr. 3284/83 voor de Lid-Staten mogelijk is om vanaf 1 januari 1986 de regels van in het kader van een telersvereniging of een groepering van telersverenigingen gesloten overeenkomsten verbindend te verklaren voor niet bij die verenigingen aangesloten, en of bijgevolg de betrokken verbindendverklaring van toepassing is in het hoofdgeding;

3. de verplichting van niet-aangesloten telers om bij te dragen aan door een telersvereniging opgerichte kassen en fondsen, onwettig is wanneer dat dient ter financiering van werkzaamheden die zelf in strijd met het gemeenschapsrecht zijn bevonden.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Verwaltungsgericht Frankfurt/Main heeft het Hof in een arrest van 18 oktober 1988 (zaak 121/87, Bayernwald Früchteverwertung GmbH t. Bondsrepubliek Duitsland) voor recht verklaard dat 1) art. 4, lid 2, van Vo nr. 1530/78 van de Commissie, houdende uitvoeringsbepalingen van de steunregeling voor sommige op basis van groenten en fruit verwerkte producten aldus moet worden uitgelegd dat het voeren van een voorraadboekhouding waarin alle in dat artikellid vermelde gegevens voorkomen, een voorwaarde vormt voor toekenning van de in Vo nr. 516/77 van de Raad bedoelde steun bij de produktie, en dat eventuele twijfels omtrent de juistheid van bepaalde in die voorraadboekhouding opgenomen vermeldingen met behulp van andere, aanvullende documenten kunnen worden weggenomen; 2) bij onderzoek van de gestelde vraag niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid van artikel 4, lid 2, van Vo nr. 1530/78 van de Commissie kunnen aantasten. Betreffende het punt sub 2) overwoog het Hof dat de Commissie door de invoering van het betrokken controlesysteem niet verder is gegaan dan nodig om de goede werking van de steunregeling te garanderen en zij derhalve de haar toegekende bevoegdheden niet heeft overschreden.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Oberverwaltungsgericht Rheinland-Pfalz, heeft het Hof in een arrest van 18 oktober 1988 (zaak 311/87, Erzeugergemeinschaft Goldenes Rheinhessen w. V. t. Land Rheinland-Pfalz) voor recht verklaard dat artikel 12, lid 2, sub q, tweede streepje, van Vo nr. 355/79 houdende vaststelling van de algemene voorschriften voor de omschrijving en aanbiedingsvorm van wijn en druivemost aldus moet worden uitgelegd, dat het gebruik van de vermelding «Erzeugerabfüllung» door een vereniging van wijnbouwbedrijven, waarvan de wijn gebotteld is door een onderneming die niet tot die vereniging behoort, is toegestaan op voorwaarde dat het bottelen plaatsvindt onder daadwerkelijke leiding, nauw en blijvend toezicht en uitsluitende verantwoordelijkheid van die vereniging. Het Hof overwoog dienaangaande dat de gemeenschapsregeling inzake het gebruik van een vermelding betreffende het bottelen ten doel heeft, de consument te beschermen en hem juiste informatie te verschaffen.

— Het Hof heeft in een arrest van 17 januari 1989 (zaak 128/87, Commissie t. Helleense Republiek), het beroep van de Commissie, waarbij deze het Hof verzocht vast te stellen dat de Helleense Republiek, door uitsluitend als organisaties van olijfolieproducenten in de zin van de gemeenschapsregeling te erkennen de organisaties die voldoen aan de aanvullende criteria in het ministerieel besluit nr. 330358, de verplichtingen niet is nagekomen, die op haar rusten krachtens Vo nr. 2261/84 van de Raad, houdende algemene voorschriften inzake de toekenning van de produktiesteun voor olijfolie en de steun aan de producentenorganisaties en krachtens art. 40, lid 3, EEG-Verdrag, verworpen. Het Hof overwoog dat de samenstelling van de lijst van erkende producentenorganisaties, waarop zeventenzeventig producentenorganisaties voorkomen die alle regionale verenigingen van landbouwcoöperaties zijn, sterk de indruk wekt dat de Griekse regering de erkenning van organisaties van olijfolieproducenten heeft willen beperken tot verenigingen van coöperaties maar die indruk niet wordt bevestigd door andere bewijzen en op zichzelf niet volstaat om de conclusie te rechtvaardigen dat de in besluit nr. 330358 opgestelde, aanvullende criteria de erkenning van andere organisaties dan verenigingen van landbouwcoöperaties uitsluiten. Het Hof overwoog verder dat de ter zake aan de Helleense Republiek verweten niet-nakoming de in de beschikking vastgestelde criteria geldt en niet de praktische uitvoering van deze criteria door de Griekse autoriteiten.

— Het Hof heeft in een arrest van 2 februari 1989 (zaak 262/87, Nederland t. Commissie), het beroep van het Koninkrijk der Nederlanden verworpen, ingesteld tot nietigverklaring van beschikking 87/363 van de Commissie betr. de goedkeuring van de door de Lid-Staten uit hoofde van het begrotingsjaar 1983 ingediende rekeningen voor de door het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw, afdeling Garantie (EOGFL) gefinancierde uitgaven, voor zover in die beschikking niet voor communautaire financiering in aanmerking zijn genomen de door het Koninkrijk der Nederlanden ingediende rekeningen voor restituties bij de uitvoer van makreel tot een bedrag van HFL 8.959.375. Het Hof verwierp het door de Nederlandse regering in hoofdorde ingeroepen middel als zouden de bepalingen inzake de instandhouding van de visbestanden, waarbij voor iedere Lid-Staat vangstquota worden vastgesteld, niet als Gemeenschapsvoorschriften in de zin van Vo nr. 729/70 zijn te beschouwen. Het overwoog, onder verwijzing naar zijn arresten van 15 december 1987 (zaak 326/85, Koninkrijk der Nederlanden t. Commissie; zaak 332/85, Bondsrepubliek Duitsland t. Commissie; zaak 237/86, Koninkrijk der Nederlanden t. Commissie; Overzicht, *R. W.*, 1988-89, 593) dat instandhoudingsmaatregelen voor de visserij deel uitmaken van de communautaire voorschriften in het kader van de gemeenschappelijke ordening der landbouwmarkten in de zin van de artt. 2 en 3 van Vo nr. 729/70, betr. de financiering van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek, daar naar luid van art. 38 EEG-Verdrag onder landbouwprodukten mede worden verstaan de voorbrengselen van de visserij, en dat de in strijd met de communautaire instandhoudingsmaatregelen verleende restituties en verrichte interventies in beginsel niet door het EOGFL kunnen worden gefinancierd. Het Hof overwoog voorts dat het feit dat de gemeenschapsregeling nergens uitdrukkelijk bepaalde dat restituties konden worden geweigerd voor boven het nationale quotum ge-

vangen hoeveelheden, een Lid-Staat niet ontslaat van zijn verplichtingen zorg te dragen voor de uitvoering van de communautaire voorschriften in het kader van de gemeenschappelijke marktordening voor visserijproducten en geen afbreuk kon doen aan de bepalingen van art. 2 van Vo nr. 729/70, en dat het tevens zaak is van de Lid-Staten, om door passende maatregelen een oplossing te vinden voor de moeilijkheden die zich kunnen voordoen bij het opzetten van een doeltreffende controleregeling ter zake van de toegelaten quota. Ten slotte overwoog het Hof dat het Koninkrijk der Nederlanden zich niet kan verschuilen achter het feit dat de Commissie de makreelvisserij in 1983 op geen enkel moment heeft stopgezet of verboden, aangezien het in eerste instantie zelf verantwoordelijk is voor een dergelijke maatregel ingevolge art. 10 van Vo nr. 2057/82 van de Raad, van 29 juni 1982 zoals vervangen door art. 11 van Vo nr. 2241/87 van de Raad, van 23 juli 1987, houdende vaststelling van bepaalde maatregelen voor controle op de visserijactiviteiten. Het Hof verwierp ook het subsidiaire middel van de Nederlandse regering betr. de onjuistheid van de afrekening, overwegend dat de Nederlandse regering zich ertoe beperkt de juistheid van de door de Commissie opgestelde afrekening te betwisten en te stellen dat van de in aanmerking genomen hoeveelheden makreel een deel afkomstig was uit niet-quoteerde gebieden, zonder bewijs van die stelling te leveren of zelfs maar aan te bieden.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht Rheinland — Pfalz heeft het Hof in een arrest van 14 februari 1989 (zaak 13/88, Knoeckel, Schmidt & Cie Papierfabriken AG t. HZA Landau) voor recht verklaard dat art. 4, lid 3, van Vo nr. 2169/86 van de Commissie van 10 juli 1986, houdende nadere voorschriften voor de controle op en de betaling van de produktierestituties in de sectoren granen en rijst, de toekenning van produktierestituties afhankelijk mag stellen van de overlegging door de fabrikant van een verklaring, dat het te gebruiken zetmeel vervaardigd is uit geen andere grondstof dan maïs, tarwe, rijst of aardappelen. Het Hof overwoog daarbij dat de Commissie bovenvermelde verklaring mocht opleggen, met het oog op een efficiënte controle op de juiste toepassing van de met gemeenschapsmiddelen gefinancierde maatregelen, temeer daar de Raad in art. 6 van Vo nr. 1009/86, van 25 maart 1986, houdende algemene voorschriften toepasselijk op de produktierestituties in de sectoren granen en rijst, de Commissie uitdrukkelijk heeft belast met de controle op de toepassing van deze verordening.

— Het Hof heeft in een arrest van 21 februari 1989 (zaak 214/86, Halleense Republiek t. Commissie), het beroep van de Halleense Republiek tot nietigverklaring van beschikking 86/441 van de Commissie, van 20 juni 1986, betr. de goedkeuring van de door de Halleense republiek uit hoofde van het begrotingsjaar 1982 ingediende rekeningen voor de door het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de landbouw, afdeling Garantie, gefinancierde uitgaven, verworpen. Het Hof overwoog m.b.t. het middel van Griekenland over de onvoldoende motivering van de beschikking, onder verwijzing naar zijn arrest van 24 maart 1988 (zaak 347/85, Verenigd Koninkrijk t. Commissie, Overzicht *R.W.*, 1988-89, 596) dat de beschikkingen betr. de goedkeuring van de rekeningen niet uitvoerig behoeven te worden gemotiveerd wanneer de betrokken regering, zoals in casu, nauw betrokken is geweest bij de totstandkoming van de beschikking en

dus weet waarom de Commissie meent de bestreden bedragen niet voor rekening van het EOGFL te kunnen brengen. Betreffende het door Griekenland aangevoerde middel over de door de Commissie, na door haar bevolen analyses in een onafhankelijk laboratorium, onvoldoende geachte kwaliteit van het interventiegraan, om welke reden zij weigerde de hiervoor door Griekenland gedane interventie-uitgaven te erkennen, herinnerde het Hof eraan, onder verwijzing naar zijn hoger vermeld arrest van 24 maart 1988, dat, wanneer de Commissie weigert bepaalde uitgaven ten laste van het EOGFL te brengen, op grond dat ze zijn veroorzaakt door aan een Lid-Staat toe te schrijven inbreuken op de gemeenschapsregeling, die Lid-Staat moet aantonen dat wel is voldaan aan de voorwaarde ter verkrijging van de door de Commissie geweigerde financiering en dat Griekenland er niet in geslaagd is dit bewijs te leveren.

— Het Hof verklaarde in een arrest van 28 februari 1989 (zaak 182/87, Hoofdprodukschap voor Akkerbouwprodukten), in antwoord op een prejudiciële vraag van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven, voor recht dat de in art. 1, lid 5, van Vo nr. 1725/79 van de Commissie van 26 juli 1979 m.b.t. de uitvoeringsbepalingen inzake de toekenning van steun voor tot mengvoeder verwerkte ondermelk en voor magere melkpoeder bestemd voor kalvervoeding genoemde coëfficiënt van 0,9 enkel dient ter vaststelling van de hoeveelheden melkpoeder op basis waarvan de steun wordt berekend.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven, verklaarde het Hof in een arrest van 28 februari 1989 (zaak 201/87, Cargill B.V. t. Produktschap voor Margarine, Vetten en Oliën) voor recht dat Vo nr. 756/85 van de Commissie van 22 maart 1985 houdende schorsing van de voorfixatie van de steun voor koolzaad, raapzaad en zonnebloemzaad ongeldig is, gelet op art. 8, lid 1, van Vo nr. 1594/83 van de Raad van 14 juni 1983 betr. steun voor oliehoudende zaden, en dat zolang de ongeldigheid van Vo nr. 735/85 van de Commissie van 21 maart 1985 tot vaststelling van het bedrag van de steun in de sektor oliehoudende zaden niet is vastgesteld, de ongeldigheid van Vo nr. 756/85 van de Commissie voor het Produktschap de verplichting meebrengt de op 22 maart 1985 door Cargill aangevraagde voorfixatiecertificaten met terugwerkende kracht aan haar af te geven en haar de steun te betalen overeenkomstig het bij Vo nr. 735/85 van de Commissie vastgestelde bedrag. Het Hof antwoordde dit nadat het o.a. had overwogen dat uit de considerans en de bepalingen van Vo nr. 1594/83 blijkt dat de Commissie op het moment waarop zij Vo nr. 756/85 vaststelde slechts rechtsgeldig tot schorsing van de voorfixatie kon besluiten indien zich op de gemeenschappelijke markt voor oliehoudende zaden daadwerkelijk een abnormale, onevenwichtige situatie voordeed, waarvan in casu geen sprake was want een materiële vergissing vormt immers op zichzelf geen abnormale marktsituatie en zoals uit de onderhavige zaak blijkt houdt zij niet noodzakelijkerwijze het risico in dat er een dergelijke situatie zal ontstaan.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Finanzgericht Hamburg, heeft het Hof in een arrest van 28 februari 1989 (zaak 233/87, Merkur Aussenhandel GmbH & Co. KG t. Hauptzollamt Hamburg — Jonas) voor recht verklaard dat de douane van de uitvoerende staat, die terugbetaling van de monetair composerende bedragen (mcb's) verlangt,

gebonden is aan de gewichtscorrecties die haar door de douane van de invoerende staat zijn meegedeeld, onverschillig of die correcties al dan niet op de controle-exemplaren zijn vermeld, en de nationale rechter die kennis neemt van een geschil tussen de exporteur en de douane van de uitvoerende staat over de terugbetaling van mcb's bij invoer, niet gebonden is aan de gewichtscorrecties die door de douane van de invoerende staat aan de douane van de uitvoerende staat zijn meegedeeld. In casu betrof het mcb's betaald bij de uitvoer uit Duitsland van partijen diervoeder naar het Verenigd Koninkrijk. Het Hof herinnerde er aan, onder verwijzing naar zijn arrest van 15 oktober 1985 (zaak 125/84, *Continental Irish Meat Ltd. t. Minister van Landbouw, Jur.*, 1985, 3441, *Overzicht R. W.*, 1986-87, 1421) dat uitsluitend de uitvoerende staat, die de mcb's betaalt voor rekening van de invoerende Lid-Staat, voor deze betaling verantwoordelijk is tegenover de gemeenschapsinstanties, en art. 8, par. 1, van Vo nr. 723/70 van de Raad van 21 april 1970 betr. de financiering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid de uitvoerende staat de verplichting oplegt ten onrechte betaalde bedragen terug te vorderen en daarbij rekening te houden met door de douane van de invoerende staat verstrekte gegevens, maar dit de betrokken exporteur niet het recht ontnemt om zich tegen deze terugvordering te verzetten door de juistheid van die gegevens te betwisten voor de nationale rechter van de uitvoerende staat. Het Hof wees er op dat deze rechter bevoegd blijft met toepassing van de nationale procedurevoorschriften de bewijskracht van de verstrekte inlichtingen te beoordelen.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesverwaltungsgericht heeft het Hof in een arrest van 18 april 1989 (zaak 358/87, *K. Drewes t. Bezirksregierung Lüneburg*) voor recht verklaard dat 1) het begrip «verbintenissen» in art. 11, lid 1, van Vo nr. 1078/77 van de Raad van 17 mei 1977, tot invoering van een stelsel van premies voor het niet in de handel brengen van melk en zuivelprodukten en voor de omschakeling van het melkveebestand, aldus moet worden uitgelegd, dat het enkel betrekking heeft op de verplichtingen waarvan ingevolge art. 2 van de verordening de toekenning van de premie afhangt; 2) het begrip «voorwaarden» in art. 8, lid 1, van Vo nr. 1307/77 van de Commissie van 15 juni 1977, houdende uitvoeringsbepalingen betreffende het stelsel van premies voor het niet in de handel brengen van melk en zuivelprodukten en voor de omschakeling van het melkveebestand aldus moet worden uitgelegd, dat het in het geval van een premie voor het niet in de handel brengen enkel betrekking heeft op de in art. 2 van Vo nr. 1078/77 bedoelde voorwaarden; 3) art. 8, lid 3, van Vo nr. 1307/77 van de Commissie van 15 juni 1977 aldus moet worden uitgelegd dat het ook betrekking heeft op het geval waarin enkele dieren niet zijn gemerkt en geregistreerd en geen registratiekaart voor die dieren is afgegeven. M.b.t. sub 1) verklaarde, overwoog het Hof dat de enge uitlegging van het begrip «verbintenissen» in art. 11, lid 1, van Vo nr. 1078/77 wordt bevestigd door het evenredigheidsbeginsel en herinnerde er aan, onder verwijzing naar zijn arrest van 22 september 1988 (zaak 199/87, *Jensen t. Ministerie van Landbouw*, zie hoger) dat de ware rechtsgrondslag voor de toekenning en definitieve verkrijging van de premie gelegen is in de feitelijke beëindiging van het in de handel brengen van melk en zuivelprodukten gedurende de gehele periode van vijf jaar, zodat ook gedeeltelijke niet-nakoming van die ver-

plichting de rechtsvordering en de rechtsgrondslag ontnemt aan de toekenning en het behoud van de premie.

— Het Hof verwierp in een arrest van 25 april 1989 (zaak 141/87, *Commissie t. Italië*) een op art. 169 EEG-Verdrag gebaseerd beroep van de Commissie om vast te stellen dat Italië door bij het wijnbouwgebied «Lago di Caldaro» gebieden uit de provincie Trente te voegen waarvan de wijn niet voldoet aan de voorwaarden om aanspraak te kunnen maken op deze benaming, de verplichtingen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens het EEG-Verdrag en Vo nr. 338/79 van de Raad van 5 februari 1979 houdende vaststelling van bijzondere bepalingen betr. in bepaalde gebieden voortgebrachte kwaliteitswijnen (v.q.p.r.d.). Het Hof overwoog in haar arrest o.a. dat indien de Commissie en het Hof zich bij de uitoefening van de hun in het Verdrag verleende bevoegdheden ertoe zouden moeten beperken vast te stellen dat de betrokken Lid-Staat bij de afbakening van een produktiegebied de gemeenschappelijke criteria heeft gehanteerd, doch niet bevoegd zijn controle uit te oefenen op de relevantie en de juistheid van de feiten, de beoordeling van die feiten en hun kwalificatie door het nationale orgaan belast met de afbakening van het produktiegebied, de controle van de Commissie en het Hof zuiver formeel zou zijn, iedere ware betekenis zou missen en noch zou kunnen bijdragen tot de in de derde overweging van Vo nr. 338/79 genoemde doelstelling om «een gemeenschappelijke poging te doen tot harmonisatie ten aanzien van kwaliteitseisen», noch een homogene toepassing van de gemeenschapsverordeningen inzake v.q.p.r.d. in de Lid-Staten zou kunnen waarborgen. Verder stelde het Hof ook nog dat de in art. 2 van Vo nr. 338/79 genoemde «traditionele produktieomstandigheden» de traditie van een produktiegebied omvatten, doch zich niet verzetten tegen een wijziging en vooral een uitbreiding van het traditionele produktiegebied wanneer de toegevoegde gebieden dezelfde kenmerken vertonen als het traditionele produktiegebied, dezelfde wijn kunnen produceren en wanneer de traditionele wijzen van wijnbereiding worden toegepast, vooral m.b.t. de spreiding van de wijnstoksoorten, de teeltwijzen en de wijze van wijnbereiding.

— Het Hof stelde in een arrest van 27 april 1989 (zaak 324/87, *Commissie t. Italiaanse Republiek*), op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag vast, dat Italië de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen door niet binnen de gestelde termijn alle nodige bepalingen vast te stellen om zich te voegen naar richtlijn 83/91 van de Raad van 7 februari 1983 houdende wijziging van richtlijn 72/462 inzake gezondheidsvraagstukken en veterinairerechtelijke vraagstukken bij de invoer van runderen en varkens en van vers vlees uit derde landen, en van richtlijn 77/96 inzake het opsporen van trichinen bij de invoer van vers vlees van varkens, huisdieren, uit derde landen.

— Het Hof verwierp in een arrest van 11 mei 1989 (zaak 263/87, *Koninkrijk Denemarken t. Commissie*) een op art. 173, 1e al., EEG-Verdrag gebaseerd verzoek van Denemarken tot gedeeltelijke nietigverklaring van de beschikking van de Commissie van 19 juni 1987 alsmede van de beschikkingen van de Commissie van 18 augustus 1987 betr. de goedkeuring van de door de Lid-Staten uit hoofde van de begrotingsjaren 1983, 1984 en 1985 ingediende rekeningen van door de EOGFL te financieren uitgaven. Het Hof deed dit na vastgesteld te hebben dat de benaming Grana-Padano,

die sinds eind 1979 voorkomt in de produktielijsten die zijn opgenomen in bijlage bij de periodieke verordeningen van de Commissie, slechts bedoeld is voor in Italië geproduceerde Grana-Padano kaas. Het Hof stelde o.a. ook dat uit art. 33 van Vo nr. 804/68 van de Raad van 27 juni 1968 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sektor melk en zuivelprodukten volgt dat de Commissie bij de vaststelling van de uitvoerrestituties verplicht is ook rekening te houden met handelspolitieke overwegingen en dat de Commissie in strijd met deze verplichting zou handelen wanneer zij de hogere restitutie voor Italiaanse Grana-Padano kaas ook zou toekennen voor in andere delen van de Gemeenschap geproduceerde Grana-Padano kaas, en daarmee het doel van Vo nr. 804/68 zou worden voorbijgestreefd. De restitutie zou namelijk niet alleen het verschil tussen de gemeenschapsprijs en de prijs op de wereldmarkt compenseren, doch ook de verkoop van deze kaas beneden de prijs op de wereldmarkt mogelijk maken, hetgeen zou kunnen leiden tot reacties van de zijde van de handelspartners van de Gemeenschap. Daarmee zou één der in art. 110 EEG-Verdrag neergelegde doelstellingen van de gemeenschappelijke handelspolitiek, namelijk de harmonische ontwikkeling van de wereldhandel in gevaar worden gebracht.

– Zie het arrest van 31 mei 1989 (zaak 43/88, Commissie t. Koninkrijk der Nederlanden) in de rubriek: *vrij verkeer van goederen*.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 8 juni 1989 (zaak 167/88, Association Générale des Producteurs de Blé et autres Céréales (AGPB) t. Office National Interprofessionnel des Céréales (ONIC) in antwoord op een prejudiciële vraag van de Franse Conseil d'Etat over de geldigheid van de gemeenschappelijke landbouwverordeningen nr. 400/86 van de Commissie van 21 febr. 1986 houdende toepassing van bijzondere interventie maatregelen voor zachte tarwe van bakkwaliteit, nr. 2727/75 van de Raad van 29 oktober 1975 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sektor granen, nr. 1146/76 van de Raad van 17 mei 1976 betr. bijzondere en speciale interventie maatregelen in de sektor granen en nr. 1629/77 van de Commissie van 20 juli 1977 houdende uitvoeringsbepalingen m.b.t. de bijzondere interventie maatregelen ter ondersteuning van de marktontwikkeling voor zachte tarwe van bakkwaliteit, voor recht dat bij onderzoek van de aan het Hof gestelde vraag niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid van de door de verwijzende rechter genoemde verordeningen zouden kunnen aantasten. Het Hof antwoordde dit nadat het o.a. had gesteld dat niet kan worden aangenomen dat art. 8 van Vo nr. 2727/75, op grond waarvan de Vo nrs. 1629/77 en 1146/76 zijn vastgesteld, de mogelijkheid uitsluit dat de Commissie speciale maatregelen vaststelt die per Lid-Staat verschillen, hoewel deze mogelijkheid slechts uitdrukkelijk is voorzien voor bijzondere maatregelen. Uitsluiting daarvan zou de Commissie trouwens dwingen om speciale maatregelen te treffen die gelden voor de gehele Gemeenschap, hetgeen haar zou beletten de maatregelen ter ondersteuning van de prijzen aan te passen aan de specifieke behoeften van de betrokken nationale markten, terwijl het evenredigheidsbeginsel meebrengt dat de handelingen van de gemeenschapsinstellingen niet verder mogen gaan dan nuttig en nodig is ter bereiking van het gestelde doel. Ook stelde het Hof dat het verschil in behandeling krachtens de in het geding zijnde verordeningen geen discriminatie inhield tussen de produ-

centen in de Gemeenschap in de zin van art. 40, lid 3, EEG-Verdrag of op grond van nationaliteit in de zin van art. 7 EEG-Verdrag.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 15 juni 1989 (zaak 77/88, Firma Stute Nahrungsmittelwerke GmbH & Co KG t. Bondsrepubliek Duitsland), in antwoord op prejudiciële vragen van het Verwaltungsgericht Frankfurt am Main, voor recht dat art. 3bis van Vo nr. 516/77 van de Raad van 14 maart 1977 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sektor van op basis van groenten en fruit verwerkte produkten, aldus moet worden uitgelegd dat een producentenvereniging wordt gekenmerkt door het feit dat zij is opgericht op initiatief van de producenten en hoofdzakelijk uit producenten bestaat. Dit sluit niet uit dat ook niet-producenten lid van de vereniging kunnen zijn, mits zij maar niet beschikken over de meerderheid van stemmen of over andere mogelijkheden om de gang van zaken bij de vereniging te controleren. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat dit art. 3bis van Vo nr. 516/77 verder zo moet worden uitgelegd dat een verwerkende onderneming geen recht heeft op steun bij de productie wanneer de vennootschap waarmee zij een bevoorradingscontract voor vers fruit heeft gesloten, geen uit hoofde van die bepaling erkende producentenvereniging is. Hetzelfde geldt wanneer de verwerkende onderneming mocht menen dat de betrokken vennootschap als producentengroepering was erkend uit hoofde van andere bepalingen van gemeenschapsrecht.

– Antwoordend op een prejudiciële vraag van het Bundesverwaltungsgericht verklaarde het Hof in een arrest van 27 juni 1989 (zaak 88/88, REWE – Handelsgesellschaft Nord mbH t. Überwachungsstelle für Milcherzeugnisse und Handelsklassen) voor recht dat art. 3, lid 2, 2e alinea, tweede streepje, van Vo nr. 2967/76 van de Raad van 23 november 1976 houdende vaststelling van gemeenschappelijke normen betr. het watergehalte van bevroren of diepgevroren hanen, kippen en kuikens zich niet verzet tegen een nationale regeling volgens welke het in de handel brengen van een partij waaruit een monster is getrokken tot aan het einde van de controleprocedure is verboden, doch dat de opschorting van de verhandeling evenwel niet langer mag duren dan voor een doeltreffende inspectie nodig is.

– In een arrest van 27 juni 1989 (zaak 113/88, K. Leukhardt t. HZA Reutlingen) verklaarde het Hof, in antwoord op prejudiciële vragen van het Finanzgericht Baden-Württemberg, voor recht dat art. 3, sub 3, van Vo nr. 857/84 van de Raad van 31 maart 1984 houdende algemene voorschriften voor de toepassing van de in Vo nr. 804/68 bedoelde heffing in de sektor melk en zuivelprodukten aldus moet worden uitgelegd dat ten aanzien van een producent wiens melkproductie gedurende de gehele periode 1981-1983 door een buitengewone gebeurtenis aanmerkelijk is beïnvloed, niet kan worden uitgegaan van de gedurende een jaar voor 1981 door hem geleverde hoeveelheid melk of melkequivalent. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat bij onderzoek van art. 3, sub 3, van Vo nr. 857/84 niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid van die bepaling kunnen aantasten en dat art. 2, leden 1 en 2, en art. 3, sub 3, van Vo nr. 857/84 aldus moeten worden uitgelegd dat een producent wiens melkproductie gedurende het door de betrokken Lid-Staat gekozen referentiejaar door een buitengewone gebeurtenis aanmerkelijk is beïnvloed, niet kan verlangen dat zijn referentiehoeveelheid naar zijn keuze wordt be-

rekend volgens de methode van art. 2, lid 2, van Vo nr. 857/84 uitgaande van een ander referentiejaar, dan wel volgens de methode van art. 2, lid 1, van die verordening uitgaande van de in het jaar 1981 geleverde hoeveelheid melk of melkequivalent vermeerderd met 1%.

— Antwoordend op een prejudiciële vraag van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven, verklaarde het Hof in een arrest van 28 juni 1989 (zaak 270/87, Coöperatieve Melkverwerkingsvereniging D.O.C. w.a. t. Produktschap voor Zuivel) voor recht dat de bepalingen van Vo nr. 986/68 van de Raad van 15 juli 1968 houdende vaststelling van de algemene voorschriften voor de toekenning van steun voor ondermelk en magere-melkpoeder bestemd voor voederdoeleinden en van Vo nr. 1105/68 van de Commissie van 27 juli 1968 houdende uitvoeringsbepalingen betr. de toekenning van steun voor ondermelk voor voederdoeleinden, in hun onderlinge samenhang gelezen, aldus moeten worden uitgelegd dat zij voor de toekenning van de aldaar voorziene steun niet slechts elke toevoeging aan karnemelk van een niet in melk voorkomende stof uitsluiten, maar ook ieder procédé waarbij de karnemelk die bij de verwerking van melk tot boter is verkregen, een verdere behandeling ondergaat.

— Zie ook het arrest van 29 juni 1989 (zaak 22/88, Industrie- en Handelonderneming Vreugdenhil B.V., en Gijs van der Kolk-Douane Expéditeur B.V. t. Minister van Landbouw en Visserij) in de rubriek *communautaire douanerecht* — *ander communautaire douanerecht*.

— Zie ook het arrest van 29 juni 1989 (gev. zaken 250/86 en 11/87, Refinarias de Açúcar Reunidas SA (RAR) t. Raad en Commissie) in de rubriek *Rechtsbescherming* — *beroep tot nietigverklaring*.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van het Cour d'appel te Rennes, verklaarde het Hof in een arrest van 11 juli 1989 (gev. zaken 196-198/88, D. Cornée/Coöperative Agricole Laitière de Loudéac-Copall en J.C. Ollivier e.a. t. Laiterie Coöperative du Trioux) voor recht dat art. 3, eerste alinea, sub 1, eerste streepje, van Vo nr. 857/68 bedoelde heffing in de sektor melk- en zuivelprodukten zich verzet tegen een nationale wettelijke regeling waarbij aan die bepaling een zodanige uitvoering wordt gegeven dat alle onder die bepaling vallende producenten een éénmalige, forfaitaire hoeveelheid verkrijgen, doch dat deze bepaling zich echter niet verzet tegen een nationale wettelijke regeling volgens welke alleen producenten wier melkleveranties een bepaald plafond niet overschrijden in aanmerking kunnen komen voor een specifieke referentiehoeveelheid. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat Vo nr. 857/84 van de Raad, uitgelegd in het licht van het in art. 40, lid 3, EEG-Verdrag neergelegde discriminatieverbod, zich niet verzet tegen een nationale wettelijke regeling waaronder de kopers in het kader van formule B krachtens art. 3, eerste alinea, sub 1, van die verordening individuele referentiehoeveelheden die in bij hen aangesloten ondernemingen zijn vrijgekomen, voorlopig geheel of gedeeltelijk mogen overdragen op andere, bij dezelfde kopers aangesloten producenten, op voorwaarde dat die overdrachten in voorkomend geval achteraf worden aangepast ten einde eventuele verschillen in behandeling tussen bij verschillende kopers aangesloten producenten op te heffen. Ten slotte antwoordde het Hof ook nog dat het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen zich niet verzet tegen een nationale wettelijke regeling die aan het communautair stelsel van extra heffingen op melk een zo-

danige uitvoering geeft, dat producenten die over een plan voor de ontwikkeling van de melkproductie beschikken dat voor de inwerkingtreding van het heffingsstelsel is goedgekeurd, voor het verkoopjaar 1985/86 lagere referentiehoeveelheden krijgen toegewezen dan voor het voorgaande verkoopjaar, op voorwaarde dat de verlagingen niet specifiek gelden voor de referentiehoeveelheden van producenten die over een dergelijk plan beschikken.

— Het Hof verklaarde in een arrest van 11 juli 1989 (zaak 195/87, Cehave NV t. Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten), in antwoord op prejudiciële vragen van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven, voor recht dat art. 2, lid 1, van Vo nr. 2040/86 van de Commissie van 30 juni 1986 tot vaststelling van uitvoeringsbepalingen inzake de medeverantwoordelijkheidsheffing in de sektor granen aldus moet worden uitgelegd dat de medeverantwoordelijkheidsheffing in de sektor granen moet worden berekend op basis van de landbouwmrekeningskoers van de Lid-Staat waar de eerste verwerking van het graan plaatsvindt, en dat art. 4, lid 6, van Vo nr. 2727/75 van de Raad van 29 oktober 1975 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sektor granen, zoals gewijzigd bij Vo nr. 1579/86 van de Raad van 23 mei 1986, juncto art. 5, lid 1, van Vo nr. 2040/86 van de Commissie aldus moet worden uitgelegd dat de ondernemingen die de eerste verwerking van het graan verrichten, achteraf aan hun leveranciers het eventuele positieve of negatieve verschil moeten doorberekenen tussen de door hen betaalde medeverantwoordelijkheidsheffing en de hun wegens die heffing door hun leveranciers verleende korting. Het Hof verklaarde verder ook nog voor recht dat bij onderzoek van de in geding zijnde regeling niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid ervan kunnen aantasten.

— Antwoordend op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht Düsseldorf, verklaarde het Hof in een arrest van 11 juli 1989 (zaak 265/87, H. Schröder HS Kraftfutter GmbH & Co KG t. Hauptzollamt Gronau) voor recht dat art. 1, lid 2, tweede alinea, van Vo nr. 2040/86 van de Commissie van 30 juni 1986 tot vaststelling van de uitvoeringsbepalingen inzake de medeverantwoordelijkheidsheffing in de sektor granen, zoals gewijzigd bij Vo nr. 2572/86 van de Commissie van 12 augustus 1986, ongeldig is voorzover daarbij een vrijstelling van de medeverantwoordelijkheidsheffing wordt voorzien voor de eerste verwerkingen van granen die in het bedrijf van de producent worden uitgevoerd met machines van dat bedrijf, voor zover het verwerkte produkt in hetzelfde bedrijf wordt gebruikt, zonder dat die vrijstelling ook geldt voor de eerste verwerkingen die worden verricht buiten het bedrijf van de producent of met machines die niet tot de landbouwuitrusting van dat bedrijf behoren, terwijl het verwerkte produkt in dit bedrijf wordt gebruikt. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat het aan de communautaire wetgever staat om de passende maatregelen te nemen voor de vaststelling van de gelijkheid der marktdeelnemers inzake de omstreden vrijstellingsregeling en dat in afwachting de bevoegde instanties de door de betrokken bepaling vastgestelde vrijstelling moeten blijven toepassen, waarbij zij deze uitbreiden tot de marktdeelnemers die aan de vastgestelde discriminerende behandeling onderworpen zijn. Ten slotte verklaarde het Hof ook nog voor recht dat voor het overige uit het onderzoek van de vraag niet is gebleken van elementen die de geldigheid zouden kunnen aan-

tasten van Vo nr. 1579/86 van de Raad van 23 mei 1986 tot wijziging van Vo nr. 2727/75 van de Raad, noch van Vo nr. 2040/86 van de Commissie van 30 juni 1986, zoals gewijzigd bij Vo nr. 2572/86 van de Commissie van 12 augustus 1986.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van het Verwaltungsgericht te Frankfurt am Main, verklaarde het Hof in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 5/88, H. Wachauf t. Bondsrepubliek Duitsland) voor recht dat onder «bedrijf» in de zin van art. 12, sub d, van Vo nr. 857/84 van de Raad van 31 maart 1984 houdende algemene voorschriften voor de toepassing van de in art. 5^{quater} van Vo nr. 804/68 bedoelde heffing in de sektor melk en zuivelprodukten mede te verstaan is een als zodanig verpacht geheel van landbouwproductie-eenheden, ook indien dat geheel, in de vorm waarin het verpacht was, geen melkkoeien omvatte noch voor de melkproductie noodzakelijke technische inrichtingen en de pachtovereenkomst de pachter niet verplichtte melk te produceren. Het Hof antwoordde tevens dat art. 5, sub 3, van Vo nr. 1371/84 van de Commissie van 16 mei 1984 tot vaststelling van nadere voorschriften voor de toepassing van de bij art. 5^{quater} van Vo nr. 804/68 ingestelde extra-heffing aldus moet worden uitgelegd dat het van toepassing is op de teruggave, aan het einde van de pacht, van een verpacht geheel van landbouwproductie-eenheden, ook indien dat geheel in de vorm waarin het verpacht was geen melkkoeien omvatte noch voor de melkproductie noodzakelijke technische inrichtingen en de pachtovereenkomst de pachter niet verplichtte melk te produceren.

— Het Hof verklaarde in antwoord op prejudiciële vragen van de Corte d'Appello te Venetië in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 214/88, Amministrazione delle finanze dello Stato t. Società Politi & Co s.r.l.) voor recht dat art. 9 van richtlijn 64/433 van de Raad van 26 juni 1964 inzake veterinaire rechtelijke vraagstukken op het gebied van het intracommunautair handelsverkeer in runderen en varkens, in samenhang met art. 17, lid 2, van Vo nr. 121/67 van de Raad van 13 juni 1967 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sektor varkensvlees, m.b.t. de veterinaire controles en keuringen van vers, gekoeld of bevroren varkensvlees uit derde landen afwijkt van het verbod om keuringsrechten toe te passen, voor zover nodig ter verzekering van een niet-discriminatoire behandeling enerzijds van handelaren die in het intracommunautaire handelsverkeer vers vlees op de markt brengen en deswege worden onderworpen aan de betaling van keuringsrechten in de Lid-Staat van verzending, en anderzijds van degenen die uit derde landen importeren, mits die rechten de werkelijke keuringskosten niet overschrijden.

— Het Hof verklaarde in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 215/88, Casa Fleischhandels GmbH t. Bundesanstalt für Landwirtschaftliche Marktordnung (BALM) in antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesverwaltungsgericht over de uitlegging van enkele bepalingen van de gemeenschapsregeling inzake steun voor particuliere opslag in de sektor rundvlees, voor recht dat art. 9, lid 3, van Vo nr. 2711/75 van de Commissie van 24 oktober 1975 houdende toekenning van een van tevoren forfaitair vastgesteld steunbedrag aan de particuliere opslag in de sektor rundvlees aldus moet worden uitgelegd dat «de ingeslagen hoeveelheid» enkel kan bestaan uit vlees dat voldoet aan de voorwaarden voor toekenning van de steun voor particuliere opslag in de sektor rundvlees, en dat art. 2, lid 2, van Vo nr. 1071/68

van de Commissie van 25 juli 1968 houdende uitvoeringsbepalingen betr. de toekenning van steun aan de particuliere opslag in de sektor rundvlees noch is afgeschaft door Vo nr. 2778/74 van de Commissie van 31 oktober 1974, noch door Vo nr. 1860/75 van de Commissie van 18 juli 1975 of door Vo nr. 2711/75 van de Commissie van 24 oktober 1975, en waar in Vo nr. 1500/76 van de Commissie van 25 juni 1976 houdende toekenning van een vooraf forfaitair vastgesteld steunbedrag voor de particuliere opslag in de sektor rundvlees een afwijkingsbepaling ontbreekt, het van toepassing was op steun die onder vigeur van deze laatste verordening was toegekend.

11. Vervoerbeleid

— Zie het arrest van 11 april 1989 in de zaak 66/86 (Ahmed Saeed Flugreisen e.a. t. Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs e.v.) in de rubriek : *mededinging — regels voor ondernemingen*.

— In een arrest van 30 mei 1989 (zaak 355/87, Commissie t. Raad) heeft het Hof een beroep verworpen van de Commissie strekkende tot nietigverklaring van een beschikking van de Raad betr. het zeevervoer tussen Italië en Algerije en vastgesteld krachtens art. 6, lid 2, van Vo nr. 4055/86 van de Raad van 22 december 1986 houdende toepassing van het beginsel van het vrij verrichten van diensten op het zeevervoer tussen de Lid-Staten onderling en tussen de Lid-Staten en derde landen. In die beschikking verleende de Raad onvoorwaardelijke goedkeuring om een overeenkomst te bekrachtigen die Italië met Algerije had gesloten. De Commissie stelde ondermeer dat de Raad, door Italië onvoorwaardelijk toe te staan de overeenkomst te ratificeren, het doel van de door de Commissie voorgelegde ontwerpbeschikking en de grenzen van het hem in art. 149 EEG-Verdrag toegekende recht van wijziging had miskend. Zonder een algemene uitspraak te doen over de grenzen van het in art. 149, eerste alinea, EEG-Verdrag voorziene recht van wijziging komt het Hof tot het besluit dat de Raad, anders dan door de Commissie gesteld, niet is afgeweken van de inhoud van het voorstel van de Commissie en bovendien geen wijziging heeft gebracht in het doel daarvan, namelijk ervoor te waken dat de overeenkomst toepassing zou vinden met inachtneming van het gemeenschapsrecht.

— Het Hof verklaarde in antwoord op prejudiciële vragen van de Belgische Raad van State in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 4/88, Lambrechts Transportbedrijf t. Belgische Staat) voor recht dat art. 75, lid 1, sub a en b, EEG-Verdrag de onderdanen van de Lid-Staten geen rechten verleent waarop zij zich voor de nationale rechterlijke instanties kunnen beroepen tegen door de nationale autoriteiten in 1982 getroffen besluiten. M.b.t. de rechtsgevolgen van het feit dat het beginsel van het vrije verkeer van diensten op het gebied van het vervoer nog niet ten uitvoer was gelegd, herinnerde het Hof aan wat het reeds in zijn arrest van 22 mei 1985 (zaak 13/83, Parlement t. Raad, *Jur.*, 1985, 1513) had overwogen, namelijk dat de Raad weliswaar de krachtens art. 75 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet was nagekomen, doch dat dit niet tot gevolg kon hebben dat de artt. 59 en 60 EEG-Verdrag ook in de vervoerssector rechtstreeks toepasselijk waren geworden. Tijdens de litigieuze periode, dat wil zeggen in 1982, was het vrije verkeer van diensten op het gebied van het internationaal vervoer dus slechts ge-

waarborgd binnen en van en naar de Lid-Staat waar de onderneming was gevestigd, en onder voorbehoud dat zij een vervoervergunning bezat in overeenstemming met de in die Lid-Staat bestaande bilaterale of communautaire contingenten.

12. Gemeenschappelijke handelspolitiek en economische betrekkingen met de ontwikkelingslanden

a. Invoerregelingen

— In antwoord op prejudiciële vragen van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft het Hof, in een arrest van 20 september 1988 (zaak 217/87, J.F. Krohn (GmbH & Co) KG en Van Es Douane-Agenten BV t. Hoofdproduktenschap voor Akkerbouwprodukten) voor recht verklaard dat twee tot de bevoegde nationale instanties gerichte mededelingen van de Commissie resp. van 21 en 25 maart 1986 in strijd waren met art. 2, lid 3, van Vo nr. 3656/83 van de Commissie houdende uitvoeringsbepalingen van de invoerregeling voor 1984, 1985 en 1986 voor produkten van post 07.06A van het GDT, van oorsprong uit andere derde landen dan Thailand en dat het in de laatste van die mededelingen vervatte besluit derhalve ongeldig was. Aan de Commissie wordt verweten de in art. 2, lid 3, van Vo nr. 3653/83 neergelegde evenredigheidsregel niet te hebben geëerbiedigd in dit besluit dat betrekking had op de afgifte van invoercertificaten in het kader van een jaarlijks tariefcontingent.

b. Anti-dumping of -subsiëeringsvoorschriften

— Een nietigheidsberoep van een Japanse onderneming tegen een verordening van de Commissie houdende instelling van een voorlopig anti-dumpingrecht op de invoer van elektronische schrijfmachines heeft het Hof in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 56/85, Brother Industries Ltd, optredend zo voor zichzelf als in naam en voor rekening van haar dochterondernemingen in de Gemeenschap t. Commissie) zonder voorwerp geacht zodat er niet hoefde op te worden beslist. De bedragen die als waarborg van het voorlopig anti-dumpingrecht werden gesteld werden inderdaad nadien geïnd tegen het tarief van het door de Raad ingestelde definitief anti-dumpingrecht dat minder hoog was dan het voorlopig ingestelde recht.

— In zijn arresten van 5 oktober 1988 (zaak 250/85, Brother Industries Ltd, optredend zo voor zichzelf als in naam en voor rekening van haar dochterondernemingen in de Gemeenschap t. Raad; gev. zaken 260/85 en 106/86, TEC e.a., ondersteund door UTAX GmbH Organisations Systeme t. Raad, ondersteund door Commissie en CETMA; gev. zaken 273/85 en 107/86, Silver Seiko e.a. t. Raad, ondersteund door Commissie en CETMA; gev. zaken 277/85 en 300/85, Canon Inc. e.a. t. Raad, ondersteund door Commissie en CETMA; zaak 301/85, Sharp Corporation t. Raad, ondersteund door Commissie en CETMA) heeft het Hof beroepen strekkende tot nietigverklaring van verordening van de Raad nr. 1698/85 (in twee zaken, zoals gewijzigd bij verordening 113/86 van de Raad) houdende instelling van een definitief anti-dumpingrecht op de invoer van elektronische schrijfmachines van oorsprong uit Japan, verworpen.

Als middelen werden o.m. aangevoerd onjuiste en/of onwettige berekening van de normale waarde van de schrijfmachines en onjuiste en/of onwettige raming van de door de communautaire industrie geleden schade.

— In een arrest, eveneens van 5 oktober 1988 (gev. zaken 294/86 en 77/87, Technointorg t. Commissie en Raad) heeft het Hof de beroepen verworpen ingesteld tot nietigverklaring van verordeningen 2800/86 van de Commissie en 29/87 van de Raad houdende instelling van respectievelijk een voorlopig en een definitief anti-dumpingrecht op de invoer van bepaalde diepvriezers van oorsprong uit de Sovjetunie. Als middelen werden o.m. aangevoerd ontbreken van motivering, foutieve beoordeling van de normale waarde van het produkt en van de door de communautaire industrie geleden schade.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht München heeft het Hof in een arrest van 12 mei 1989 (zaak 246/87, Continentale Produkten-Gesellschaft Ehrhardt-Renken GmbH & Co t. H2A München-West) voor recht verklaard dat bij onderzoek van de gestelde vraag niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid kunnen aantasten van verordening nr. 782/82 van de Raad van 2 april 1982 houdende instelling van een definitief anti-dumpingrecht op de invoer van bepaalde garens van katoen, van oorsprong uit Turkije. Tegen de geldigheid van de verordening werd o.m. aangevoerd onwettige berekening van de normale waarde van het produkt, afwezigheid van schade voor de communautaire industrie en schending van het vertrouwensbeginsel vanwege de terugwerkende kracht van de verordening.

c. Nieuw handelspolitiek instrument (Vo 2641/84)

— In een arrest van 22 juni 1989 (zaak 70/87, Fediol t. Commissie) heeft het Hof een beroep verworpen strekkende tot nietigverklaring van een beschikking van de Commissie waarbij het verzoek werd afgewezen van Fediol om inleiding van een onderzoek naar bepaalde onrechtmatige handelspraktijken van Argentinië bij de uitvoer van sojaschroot, op grond van Vo nr. 2641/84 van de Raad inzake de versterking van de gemeenschappelijke handelspolitiek, met name op het gebied van de verdediging tegen onrechtmatige handelspraktijken.

De klacht betrof o.m. een differentiële belastingregeling bij de uitvoer van sojaprodukten op grond waarvan bij uitvoer van sojabonen hogere belasting zou worden geheven dan bij uitvoer van sojaschroot terwijl deze belastingen bovendien zouden worden berekend op basis van kunstmatige referentieprijzen.

Voor het Hof betoogde verzoekster o.m. dat het differentiële belastingstelsel inbreuk maakt op art. III van het GATT. Het Hof overweegt dat art. III van het GATT beoogt iedere discriminatie van ingevoerde produkten tegenover binnenlandse produkten op het gebied van de binnenlandse belastingen en regelingen te verhinderen en dus niet van toepassing is op een geval als het onderhavige, dat betrekking heeft op een stelsel van differentiële belasting bij uitvoer die alleen wordt geheven op categorieën binnenlandse produkten. Ook het betoog van Fediol, dat de vaststelling van kunstmatige referentieprijzen als grondslag voor de berekening van de differentiële belasting een met art. XI van het GATT strijdige maatregel van gelijke werking als een

kwantitatieve beperking vormt wordt afgewezen. Het Hof overweegt dat art. XI van het GATT, zoals uit de tekst blijkt, slechts geldt voor kwantitatieve beperkingen bij de invoer of uitvoer en niet voor heffingen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen.

d. Art. 115 EEG-Verdrag

– Zie het arrest van 14 februari 1989 (zaak 206/87, SA Lefebvre Frère et Soeur t. Commissie) in de rubriek *Rechtsbescherming – beroep tot nietigverklaring*.

e. Overeenkomst van Lomé

– Zie het arrest van 27 september 1988 (zaak 144/86, Verenigd Koninkrijk, ondersteund door Nederland t. Commissie) in de rubriek *Rechtsbescherming – beroep tot nietigverklaring*.

f. Algemene tariefpreferenties

– In een arrest van 27 september 1988 (zaak 51/87, Commissie t. Raad) heeft het Hof Vo nr. 3924/86 van de Raad houdende toepassing van algemene tariefpreferenties voor het jaar 1987 op bepaalde industrieproducten van oorsprong uit ontwikkelingslanden en Vo nr. 3925/86 houdende toepassing van algemene tariefpreferenties voor 1987 voor textielproducten nietig verklaard en verstaan dat de gevolgen van de nietigverklarde verordeningen als gehandhaafd zijn te beschouwen.

In de twee betwiste verordeningen was de schorsing van de rechten van het gemeenschappelijk douanetarief die het wezen uitmaakt van de algemene tariefpreferenties, verwezenlijkt in functie van communautaire tariefcontingenten die tussen de Lid-Staten werden verdeeld aan de hand van een forfaitaire verdeelsleutel die was gebaseerd op criteria van algemene economische aard. Het Hof overwoog o.m. dat, hoewel in de tegenwoordige stand van de gemeenschappelijke handelspolitiek een systeem van nationale quota verenigbaar kan zijn met de artt. 9 (douane-unie) en 113 (gemeenschappelijke handelspolitiek) van het Verdrag wanneer dergelijke verdeling gerechtvaardigd is door dringende omstandigheden van administratieve, technische of economische aard die een communautair beheer van het contingent in de weg staan, de beoordelingsbevoegdheid dienaangaande van de Raad onderworpen is aan rechterlijke controle. Wat de verordening betreffende industrieproducten betreft komt het Hof tot het besluit dat de Raad het behoud van de verdeling van de contingenten in nationale quota niet heeft vermogen te rechtvaardigen. Wat de verordening inzake textielproducten betreft stelt het Hof vast dat zij niet een mechanisme voor overdracht van quota van een Lid-Staat naar een andere voorziet wat een dwingende voorwaarde is om in overeenstemming te zijn met de artt. 9 en 113 EEG-Verdrag.

13. Sociale politiek

a. Bescherming van de werknemers bij insolventie van de werkgever – richtlijn 80/987 van de Raad van 20 oktober 1980

– In een arrest van 2 februari 1989 (zaak 22/87, Commissie t. Italiaanse Republiek) heeft het Hof, op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vastgesteld dat Italië haar verplichtingen uit het EEG-Verdrag niet is nagekomen door niet binnen de gestelde termijn de nodige maatregelen te nemen om te voldoen aan richtlijn 80/987 van de Raad van 20 oktober 1980 betr. de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der Lid-Staten inzake de bescherming van de werknemers bij insolventie van de werkgever. De argumenten van de Italiaanse regering als zouden een aantal bepalingen van de vigerende Italiaanse wetgeving de werknemers een bescherming waarborgen die gelijkwaardig is aan of groter is dan die welke met de richtlijn wordt nagestreefd, werden door het Hof na een grondig onderzoek verworpen.

b. Gelijke behandeling van mannen en vrouwen – richtlijn 76/207 van de Raad van 9 februari 1976 en richtlijn 79/7 van de Raad van 19 december 1978

– Het Hof heeft in een arrest van 25 oktober 1988 (zaak 312/86 Commissie t. Frankrijk) op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag vastgesteld dat Frankrijk, door niet binnen de gestelde termijn alle maatregelen te treffen die noodzakelijk zijn om de volledige tenuitvoerlegging te verzekeren van richtlijn 76/207 van de Raad van 9 februari 1976 betr. de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden, niet voldaan heeft aan de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen. Immers krachtens art. 19 van de Franse wet nr. 83-635 van 13 juli 1983, houdende wijziging aan de «Code du travail» en de «Code Pénal» wat betreft de gelijkheid tussen mannen en vrouwen op professioneel gebied, werd de afschaffing van op het ogenblik van de afkondiging van de genoemde Franse wet geldende gebruiken, clausules in arbeidsovereenkomsten, collectieve overeenkomsten of collectieve akkoorden die bijzondere rechten voor vrouwen inhielden, en die in concreto soms betrekking bleken te hebben op de bescherming van vrouwen in hun hoedanigheid van oudere werknemers of van ouders, hoedanigheden die zowel mannelijke als vrouwelijke werknemers kunnen hebben, aan de sociale partners (collectieve onderhandelingen) doorgeschoven, zonder daarbij een termijn op te leggen waarbinnen deze tot de afschaffing van genoemde gebruiken, clausules enz. dienen over te gaan.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Raden van Beroep te Utrecht en Groningen, verklaarde het Hof in een arrest van 27 juni 1989 (gev. zaken 48, 106 en 107/88, J. Achterberg-te Riele, M. Bernsen-Gustin en K. Egbers-Reuvers t. Sociale Verzekeringsbank) voor recht dat art. 2 van richtlijn 79/7 van de Raad van 19 december 1978 betr. de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid, aldus moet worden uitgelegd, dat de richtlijn niet van toepassing is op personen die geen arbeid hebben verricht en die geen werkzoekenden zijn, en op personen die arbeid hebben verricht welke niet is onderbroken door een van de in art. 3, lid 1, sub a, van de richtlijn genoemde risico's, en die geen werkzoekenden zijn, en dat het voor-

gaande niet anders wordt wanneer de betrokkene zijn werkzaamheden heeft gestaakt en niet meer voor de arbeidsmarkt beschikbaar is geweest voor het verstrijken van de omzettingstermijn van de richtlijn. Het Hof verklaarde tevens ook nog voor recht dat een persoon die niet onder art. 2 van richtlijn 79/7 valt, geen beroep kan doen op art. 4 ervan.

c. Gelijke beloning van mannen en vrouwen – Art. 119 EEG-Verdrag en richtlijn 75/117 van de Raad van 10 februari 1975

– Antwoordend op een prejudiciële vraag van het Arbeitsgericht Oldenburg, verklaarde het Hof in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 171/88, I. Rinner-Kühn t. FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co KG) voor recht dat art. 119 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het in de weg staat aan een nationale wettelijke regeling die de werkgevers toestaat het beginsel van behoud van loon bij ziekte niet toe te passen ten aanzien van werknemers wier normale werktijd tien uur per week of 45 uur per maand niet te boven gaat, wanneer die maatregel een veel groter aantal vrouwen dan mannen treft, tenzij de Lid-Staat aantoont dat bedoelde wettelijke regeling haar rechtvaardiging vindt in objectieve factoren die geen verband houden met discriminatie op grond van geslacht.

d. Beroepsopleiding

– In een arrest van 30 mei 1989 (zaak 56/88, Verenigd Koninkrijk t. Raad) heeft het Hof het beroep van het Verenigd Koninkrijk verworpen strekkend tot nietigverklaring van besluit 87/569/EEG van de Raad betr. een actieprogramma voor de beroepsopleiding van jongeren en de voorbereiding van jongeren op het leven als volwassene en in een beroep. Zie de rubriek *Institutioneel recht – handelingen van de instellingen (rechtsgrondslag)*.

– In een arrest van 30 mei 1989 (zaak 242/87, Commissie t. Raad, ondersteund door Bondsrepubliek Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk) heeft het Hof een beroep verworpen van de Commissie strekkende tot nietigverklaring van besluit 87/327/EEG van de Raad tot vaststelling van het communautaire actieprogramma inzake mobiliteit van studenten (Erasmus). Zie de rubriek *Institutioneel recht – handelingen van de instellingen (rechtsgrondslag)*.

14. Sociale zekerheid van migrerende werknemers

– Antwoordend op prejudiciële vragen van het Landes-sozialgericht für das Land Nordrhein-Westfalen verklaarde het Hof in een arrest van 22 september 1988 (zaak 236/87, A. Bergemann t. Bundesanstalt für Arbeit) voor recht dat een werknemer die tijdens het verrichten van zijn laatste werkzaamheden zijn woonplaats naar een andere Lid-Staat overbrengt en nadien niet meer terugkeert naar de staat van tewerkstelling om er zijn werkzaamheden uit te oefenen, niet kan worden aangemerkt als «grensarbeider» in de zin van de artt. 1, sub b) en 71, lid 1, a) ii) van de raad van 14 juni 1971 betr. de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op werknemers en zelfstandigen, alsmede op hun gezinsleden, die zich binnen de gemeenschap verplaatsen. Uit art. 1, sub b) van Vo nr. 1408/71 volgt immers dat alleen als grensarbeiders worden beschouwd, arbeiders die in een an-

dere staat dan de staat van tewerkstelling wonen, en die regelmatig en dikwijls naar de woonstaat terugkeren, anders gezegd «dagelijks of ten minste éénmaal per week». Tevens verklaarde het Hof voor recht dat art. 71, lid 1, b) ii), van Vo nr. 1408/71 niet uitsluitend van toepassing is op de categorieën werknemers bedoeld in besluit nr. 94 van de Administratieve Commissie voor de sociale zekerheid van migrerende werknemers, en dat dit art. 71, lid 1, b) ii), van toepassing is op een werknemer die tijdens het verrichten van zijn laatste werkzaamheden zijn woonplaats om gezinsredenen overbrengt naar een andere Lid-Staat en nadien niet meer terugkeert naar de Lid-Staat van tewerkstelling om er zijn werkzaamheden uit te oefenen.

– In een arrest van 27 september 1988 (zaak 313/86, O. Lenoir t. Caisse d'Allocations familiales des Alpes-Maritimes) verklaarde het Hof antwoordend op een prejudiciële vraag van het Tribunal des affaires de sécurité sociale des Alpes-Maritimes voor recht dat art. 77 van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971, zoals opgenomen in bijlage I bij Vo nr. 2001/83 van de Raad van 2 juni 1983 tot wijziging en bijwerking van Vo nr. 1408/71 en Vo nr. 574/72, aldus moet worden uitgelegd dat de rechthebbende op gezinsbijslagen, die onderdaan is van een Lid-Staat en op het grondgebied van een andere Lid-Staat woont, tegenover de sociale zekerheidsorganen van zijn land van oorsprong enkel recht heeft op betaling van de «kinderbijslag», met uitsluiting van andere gezinsbijslagen zoals de in de Franse wetgeving voorziene «schooltoelage» en «alleenverdienerstoelage». Het Hof verklaarde dit, nadat het voortbouwend op zijn vroegere rechtspraak had verklaard, dat het genoemd art. 77 niet kan worden geacht in strijd te zijn met de artt. 48 en 51 EEG-Verdrag, daar dit artikel een regel van algemene strekking is dit zonder onderscheid van toepassing is op alle onderdanen van de Lid-Staten en dat zij gebaseerd is op objectieve criteria ter zake van de aard en de toekenningsvoorwaarden van de betrokken bijslagen.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Bayerische Landessocialgericht verklaarde het Hof in een arrest van 14 december 1988 (zaak 269/87, N. Ventura t. Landes-versicherungsanstalt Schwaben) voor recht dat art. 44, lid 3, van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 aldus moet worden uitgelegd dat wezenpensioenen uitsluitend worden beheerst door de bepalingen van hoofdstuk 8 van die Vo nr. 1408/71, in voorkomend geval aangevuld door toepassing van bepalingen van andere hoofdstukken van Vo nr. 1408/71, waarnaar in de bepalingen van hoofdstuk 8 uitdrukkelijk wordt verwezen.

– Antwoordend op een prejudiciële vraag van het Sozialgericht Hamburg verklaarde het Hof in een arrest van 28 februari 1989 (zaak 29/88, W. Schmitt t. Bundesversicherungsanstalt für Angestellte) voor recht dat art. 51 EEG-Verdrag en Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betr. de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op werknemers en zelfstandigen, alsmede op hun gezinsleden, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen, niet van toepassing zijn bij de bepaling van de voorwaarden van aansluiting bij een – verplicht of vrijwillig – stelsel van sociale zekerheid. Art. 51 en Vo nr. 1408/71 voorzien immers alleen in de samentelling van in verschillende Lid-Statens vervulde verzekeringstijdvakken, doch zij bevatten geen regeling van de voorwaarden voor de totstandkoming van deze verzekerings-tijdvakken. Het staat dus aan de wettelijke regeling van elke

Lid-Staat de voorwaarden vast te stellen waaronder het recht of de verplichting ontstaat tot aansluiting bij een stelsel van sociale zekerheid.

— In een arrest van 2 maart 1989 (zaak 359/87, P. Pinna t. Caisse d'Allocations Familiales de la Savoie) beantwoordde het Hof een aantal prejudiciële vragen van het Franse Cour de Cassation over de uitlegging van art. 73, lid 2, van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971. Het Hof had deze bepaling in een arrest van 15 januari 1986 (zaak 41/84, P. Pinna t. Caisse d'Allocations Familiales de la Savoie, *Jur.*, 1986, 1) ongeldig verklaard. In het hier besproken arrest verklaarde het Hof van Justitie voor recht dat zolang de Raad geen nieuwe voorschriften heeft vastgesteld, die in overeenstemming zijn met art. 51 EEG-Verdrag, de ongeldigverklaring van art. 73, lid 2, van Vo nr. 1408/71 inhoudt dat het in art. 73, lid 1, van die verordening omschreven stelsel van betaling van kinderbijslagen algemeen van toepassing is.

— Antwoordend op een prejudiciële vraag van de Arbeidsrechtbank te Namen verklaarde het Hof in een arrest van 14 maart 1989 (zaak 1/88, A. Baldi t. Caisse de Compensation pour Allocations Familiales de l'Union des Classes Moyennes) voor recht dat art. 78, lid 2, van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betr. de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op werknemers en zelfstandigen, alsmede op hun gezinsleden, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen, slechts ziet op het geval van de wees waarvan de overleden vader of moeder zelf de hoedanigheid van werknemer bezat. Tevens stelde het Hof dat blijkens art. 73 van Vo nr. 1408/71 een werknemer, zolang hij onderworpen is aan de sociale wetgeving van een Lid-Staat, voor zijn gezinsleden die op het grondgebied van een andere Lid-Staat wonen, recht heeft op de kinderbijslagen waarin de wettelijke regeling van de eerste staat voorziet, alsof die gezinsleden op het grondgebied van deze staat woonden. Het Hof verklaarde tenslotte ook nog dat indien in de in art. 77, lid 2, sub a), en sub b), i), van Vo nr. 1408/71 bedoelde gevallen, het bedrag van de door de staat van woonplaats betaalde uitkering lager is dan het bedrag van de door de andere betrokken staat toegekende uitkering, de werknemer aanspraak behoudt op het hoogste bedrag en hij tegenover het bevoegde sociaal-zekerheidsorgaan van laatstbedoelde staat recht heeft op een aanvullende uitkering gelijk aan het verschil tussen het bedrag van de door de staat van woonplaats betaalde uitkering en dat van de door de andere betrokken staat voorziene uitkering voor rechthebbenden op een invaliditeitspensioen, in voorkomend geval vermeerderd met de aanvulling die de wettelijke regeling van laatstbedoelde staat voorziet voor de kinderen van die pensioengerechtigden.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Arbeidsrechtbank te Brussel, verklaarde het Hof in een arrest van 18 april 1989 (zaak 128/88, O. Di Felice t. Rijksinstituut voor de sociale verzekeringen der zelfstandigen) voor recht dat de door Vo nr. 1390/81 van de Raad van 12 mei 1981 tot zelfstandigen en hun gezinsleden uitgebreide bepalingen van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 aldus moeten worden uitgelegd, dat zij in de weg staan aan de toepassing van een nationale wettelijke regeling volgens welke een rustpensioen niet kan worden uitbetaald indien de belanghebbende een invaliditeitspensioen krachtens de wettelijke regeling van een andere Lid-Staat geniet, wanneer de toepas-

sing van die wettelijke regeling voor de belanghebbende minder gunstig is dan de toepassing van de beperkingen van art. 46 van Vo nr. 1408/71 zou zijn. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat een krachtens de wettelijke regeling van een Lid-Staat verkregen vervroegd rustpensioen en een krachtens de wettelijke regeling van een andere Lid-Staat verkregen invaliditeitspensioen te beschouwen zijn als gelijksoortige uitkeringen in de zin van art. 12, lid 2, van Vo nr. 1408/71.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Centrale Raad van Beroep te Utrecht verklaarde het Hof in een arrest van 12 mei 1989 (zaak 388/87, Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging t. W. Warmerdam-Steggerda) voor recht dat art. 67, lid 1, van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betr. de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op loontrekkenden en hun gezinnen, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen, voor de samenstelling, door het bevoegde orgaan van een Lid-Staat, van in een andere Lid-Staat vervulde tijdvakken van arbeid niet de voorwaarde stelt dat die tijdvakken door de wettelijke regeling waaronder zij zijn vervuld, voor dezelfde tak van de sociale zekerheid worden aangemerkt als tijdvakken van verzekering.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Bundessozialgericht verklaarde het Hof in een arrest van 18 mei 1989 (zaak 368/87, L. Hartman Troiani t. Landesversicherungsanstalt Rheinprovinz) voor recht dat art. 9 van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 aldus moet worden uitgelegd dat de voorwaarde van aansluiting bij een verplichte verzekering in een Lid-Staat, waaraan volgens de wettelijke regeling van die staat moet zijn voldaan op het moment waarop een verzoek inzake nabetaling van vrijwillige verzekeringsbijdragen voor het ouderdomspensioen wordt ingediend, niet kan worden geacht te zijn vervuld wanneer degene die het verzoek indient, op dat tijdstip is aangesloten bij de verplichte verzekering van een andere Lid-Staat. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat de artt. 48 en 51 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd dat zij zich er niet tegen verzetten, dat de wettelijke regeling van een Lid-Staat ten aanzien van de onderdanen van deze staat een aansluitingsvoorwaarde stelt als die welke is vervat in art. 2, par. 28, van het Duitse Arbeiterrentenversicherungs-Neuregelungsgesetz. Het Hof herhaalde in dit verband dat het doel van de artt. 48 tot en met 51 EEG-Verdrag niet zou worden bereikt indien werknemers als gevolg van de uitoefening van hun recht op vrij verkeer sociale zekerheidsvoordelen zouden verliezen die hun door de wettelijke regeling van een Lid-Staat worden toegekend, doch dat dit niet wegneemt dat de voorwaarden voor het recht op of de verplichting tot aansluiting bij een sociaal zekerheidsstelsel, of een bepaald onderdeel daarvan, in de wetgeving van iedere Lid-Staat moet worden vastgesteld mits daarbij geen onderscheid wordt gemaakt tussen eigen onderdanen en onderdanen van andere Lid-Staten.

— Zie het arrest van 30 mei 1989 (zaak 33/88, P. Alluè en C.M. Coonan t. Universiteit te Venetië) in de rubriek: *vrij verkeer van personen en kapitaal, sub a.: vrij verkeer van werknemers.*

— Het Hof verklaarde in antwoord op een prejudiciële vraag van de Arbeidsrechtbank te Dinant, in een arrest van 27 juni 1989 (zaak 24/88, M. Georges t. Rijksdienst voor kinderbijslag voor werknemers) voor recht dat art. 76 van

Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 aldus moet worden uitgelegd dat het recht op de kinderbijslag die ingevolge art. 73 van de verordening verschuldigd is door de Lid-Staat van tewerkstelling, slechts wordt geschorst tot het bedrag van de bijslagen van dezelfde aard, die daadwerkelijk worden betaald in de Lid-Staat op het grondgebied waarvan de gezinsleden wonen. Wanneer het bedrag van de in de Lid-Staat van de woonplaats daadwerkelijk ontvangen kinderbijslag lager is dan dat van de bijslag overeenkomstig de wettelijke regeling van de andere Lid-Staat, heeft de werknemer tegenover het bevoegde orgaan van laatstbedoelde staat recht op een aanvullende bijslag, gelijk aan het verschil tussen de twee bedragen. Het Hof onderstreepte in dit arrest dat deze uitspraak ook geldt in het geval waarin de werknemer gelijktijdig zelfstandig werkzaam is in de Lid-Staat waar hij met zijn gezin woont en werkzaamheden in loondienst verricht op het grondgebied van een andere Lid-Staat.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van het Franse Cour de Cassation, verklaarde het Hof in een arrest van 12 juli 1989 (zaak 141/88, Caisse Nationale d'Assurance Vieillesse des Travailleurs Salariés (CNAVTS), Région de Paris t. A. Jordan) voor recht dat art. 51 van Vo nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betr. de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op loontrekkenden en hun gezinnen die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen aldus moet worden uitgelegd dat een wijziging in de wijze van vaststelling van de minimumouderdomsuitkering binnen de werkingssfeer van lid 2 van die bepaling valt en dat art. 51, lid 2, van genoemde Vo nr. 1408/71 aldus moet worden uitgelegd dat een wijziging in de wijze van vaststelling of in de regels van de berekening van een ouderdomsuitkering die niet van toepassing is op de pensioenen die voor haar inwerkingtreding werden vastgesteld, de betrokken Lid-Staat niet verplichten tot een herberekening.

15. Communautair milieubeleid

— Zie het arrest van 20 september 1988 (zaak 302/86, Commissie, ondersteund door Verenigd Koninkrijk t. Densmarken) in de rubriek: *Vrij verkeer van goederen*.

— Het Hof verklaarde in antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal administratif te Straatsburg in een arrest van 22 september 1988 (zaak 187/87, Saarland e.a. t. Ministre de l'Industrie, des P & T et du Tourisme e.a.) voor recht dat art. 37 van het Verdrag van 25 maart 1957 tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom-Verdrag) aldus moet worden uitgelegd, dat de algemene gegevens van een plan voor de lozing van radioactieve afvalstoffen aan de Commissie van de E.G. moeten worden verstrekt voordat de bevoegde autoriteiten van de betrokken Lid-Staat een vergunning voor die lozingen afgeven.

— Antwoordend op een prejudiciële vraag van de Pretura Unificata te Turijn over de uitlegging van art. 10, lid 1, van richtlijn 80/778 van de Raad van 15 juli 1980 betr. de kwaliteit van voor menselijke consumptie bestemd water, verklaarde het Hof in een arrest van 22 september 1988 (zaak 228/87, Pretura Unificata te Turijn: strafzaak tegen onbekende) voor recht dat de in dit art. 10, lid 1, bedoelde machtiging tot overschrijding van de maximaal toelaatbare concentraties, vermeld in bijlage I bij richtlijn 80/778, slechts mag worden verleend in dringende gevallen waarin de natio-

nale instanties onverhoeds het hoofd moeten bieden aan moeilijkheden bij de drinkwatervoorziening. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat een dergelijke machtiging als regel slechts mag gegeven worden voor de tijdsspanne die noodzakelijk is om de kwaliteit van het betrokken water te herstellen, en zij niet mag leiden tot onaanvaardbare risico's voor de volksgezondheid en enkel mogelijk is indien de drinkwatervoorziening niet op andere wijze kan worden verzekerd.

— Het Hof verklaarde in een arrest van 13 juli 1989 (zaak 380/87, Enichem Base, Montepide, Solvay, Sipa Industriale, Altene, Neophane en Polyflex Italiana t. Gemeente Cinisello Balsamo) in antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunale amministrativo regionale per la Lombardia voor recht dat richtlijn 442/75 van de Raad van 15 juli 1975 betr. afvalstoffen aldus moet worden uitgelegd dat zij particulieren niet het recht geeft plastic zakken en andere biologisch niet-afbreekbare recipiënten te verkopen of te gebruiken, en dat art. 3, lid 2, van richtlijn 442/75 aldus moet worden uitgelegd dat het de Lid-Staten de verplichting oplegt een ontwerp van een regeling als waarop het hoofdgeding betrekking heeft vóór de definitieve vaststelling van die regeling ter kennis van de Commissie te brengen, daar, zoals het Hof in haar arrest onderstreepte, dit art. 3, lid 2, de Lid-Staten de verplichting oplegt om de Commissie tijdig in kennis te stellen van iedere ontwerpregeling ter bevordering van met name het voorkomen, de recycling en het verwerken van afvalstoffen, ongeacht het belang van die regeling en de ermee gepaard gaande kosten of eventuele technische moeilijkheden. Het Hof verklaarde ten slotte ook nog voor recht dat het genoemd art. 3, lid 2, ook aldus moet worden uitgelegd dat het particulieren geen enkel recht verleent dat zij zouden kunnen doen gelden voor de nationale rechterlijke instanties met het oog op nietigverklaring of buitentoepassingverklaring van een nationale wettelijke regeling op een gebied waarop genoemd artikel van toepassing is, op grond dat die regeling zou zijn vastgesteld zonder vooraf ter kennis van de Commissie van de E.G. te zijn gebracht.

16. Institutioneel recht

a. Europees Parlement (bevoegdheden)

— In een arrest van 22 september 1988 (gev. zaken 358/85 en 51/86, Franse Republiek t. Europees Parlement), heeft het Hof uitspraak gedaan over twee beroepen ingesteld door de Franse Republiek en strekkende tot nietigverklaring van de resolutie van het Europees Parlement van 24 oktober 1985 over de vergaderfaciliteiten te Brussel. De Franse regering voerde o.m. de onbevoegdheid aan van het Parlement omdat de vestigingsplaats van de instellingen krachtens de Verdragen tot de uitsluitende bevoegdheid van de regeringen van de Lid-Staten behoort.

Het beroep in de zaak 51/86 werd door het Hof niet-ontvankelijk verklaard op grond van de overweging dat het is ingesteld tussen dezelfde partijen en strekt tot nietigverklaring van dezelfde resolutie op grond van dezelfde middelen als het beroep in de zaak 358/85.

Het beroep in de zaak 358/85 werd door het Hof ongegrond verklaard. Het Hof overweegt dat volgens punt 1 van de litigieuze resolutie het Parlement besluit dat het een gebouw zal laten plaatsen dat in een aantal behoeften voorziet

waaronder «het houden van een buitengewone of extra vergaderperiode in een week die grotendeels is gewijd aan commissie- of fractievergaderingen». Dit gebruik van het gebouw beschouwt de Franse Regering als strijdig met de door de regeringen van de Lid-Staten genomen besluiten en als vallende buiten de bevoegdheid van het Parlement. Het Hof merkt op dat de gemachtigde van het Parlement ter terechtzitting genoemde behoefte heeft gerechtvaardigd door de noodzaak, op korte termijn vergaderingen van korte duur te kunnen organiseren, met name in het kader van de begrotingsprocedure en de samenwerkingsprocedure tussen Raad en Parlement, voorzien in art. 149, lid 2, EEG-Verdrag zoals gewijzigd door de Europese Akte. Het Hof komt tot de conclusie dat de litigieuze resolutie, voorzover zij uiting geeft aan de wil om te Brussel buitengewone of extra plenaire vergaderingen te organiseren in de weken die grotendeels aan commissie- of fractievergaderingen zijn gewijd, niet verder gaat dan de maatregelen die het Parlement gerechtigd is te nemen in het kader van de organisatie van zijn werkzaamheden en geen inbreuk maakt op de besluiten die de regeringen van de Lid-Staten m.b.t. de voorlopige arbeidsplaatsen van de instellingen van de Gemeenschap hebben genomen, noch op de bevoegdheid van de Lid-Staten ter zake.

— Zie het arrest van 27 september 1988 (zaak 302/87, Europees Parlement. Raad) in de rubriek *Rechtsbescherming — beroep tot nietigverklaring*.

b. Handelingen van de instellingen (rechtsgrondslag)

— In een arrest van 27 september 1988 (zaak 165/87, Commissie t. Raad) heeft het Hof het beroep verworpen door de Commissie ingesteld tot nietigverklaring van besluit 87/369 van de Raad inzake sluiting van het internationaal Verdrag betr. het geharmoniseerde systeem inzake de omschrijving en de codering van goederen, alsmede het daarbij behorende protocol van wijziging. De Commissie betwistte de rechtsgrondslag van het bestreden besluit; haars inziens valt dit uitsluitend binnen het domein van de gemeenschappelijke handelspolitiek, en diende het dus — zoals zij had voorgesteld — uitsluitend te worden gebaseerd op art. 113 en niet op de artt. 28, 113 en 235 EEG-Verdrag. Het Hof wijst in zijn overwegingen op de twee aspecten waarover het in voormeld Verdrag gaat, te weten enerzijds een tariefnomenclatuur, en anderzijds een statistieknomenclatuur. Uit de bewoordingen van de artt. 28 en 113 EEG-Verdrag volgt, dat geen van de twee bepalingen de Raad uitdrukkelijk de bevoegdheid verleent om een tariefnomenclatuur op te stellen. Doch aangezien het zonder een stelsel voor de indeling van de goederen onmogelijk is de goederen onder een bepaalde tariefpost onder te brengen, ligt het voor de hand dat de aan de Raad toegekende bevoegdheid om tariefwijzigingen door te voeren, noodzakelijkerwijze en bij ontstentenis van een uitdrukkelijke bepaling in het Verdrag, de bevoegdheid inhoudt om de nomenclatuur betr. de toepassing van het GDT vast te stellen en te wijzigen. Daaruit volgt, dat de Raad inzake tarieven een algemene bevoegdheid heeft die als zodanig zowel op art. 28 als op art. 113 EEG-Verdrag is gebaseerd, aangezien zij losstaat van de vraag of de wijziging van de rechten van het GDT op autonome wijze is geschied (art. 28) dan wel in het kader van tariefovereenkomsten of andere maatregelen van gemeenschappelijke handelspolitiek (art. 113). Wat de statistieknomenclatuur betreft wijst het

Hof erop dat de bevoegdheid om ze vast te stellen voortvloeit uit art. 113 EEG-Verdrag. De statistieken van de buitenlandse handel, en de desbetreffende nomenclatuur, zijn namelijk een onmisbaar instrument voor de handelspolitiek. Daaruit volgt dat de Raad, vermits hij bevoegd was om het bestreden besluit vast te stellen krachtens de artt. 28 en 113 zich niet kon beroepen op art. 235. Aangezien evenwel ten tijde van de vaststelling van het bestreden besluit, vóór de inwerkingtreding van de Europese Akte, art. 28 EEG-Verdrag, zoals art. 235, een beslissing van de Raad met eenparigheid van stemmen voorschreef, is de vastgestelde onwettigheid in casu niet meer dan een louter formeel gebrek dat niet de nietigheid van de handeling kan teweegbrengen.

— In een arrest van 2 februari 1989 (zaak 275/87, Commissie t. Raad) heeft het Hof de verordening nr. 2096 van de Raad van 13 juli 1987 betr. de regeling tijdelijke invoer van containers nietigverklaard. De Commissie betwistte de rechtsgrondslag van de bestreden verordening die, volgens haar, uitsluitend had moeten worden gebaseerd op art. 113 EEG-Verdrag (handelspolitiek) en niet, zoals de Raad had gedaan op de artt. 28 en 235 EEG-Verdrag. Het Hof merkt in de eerste plaats op, dat sinds de inwerkingtreding van de Europese Akte de procedurevoorschriften van art. 28 identiek zijn aan die van art. 113, terwijl art. 235 afwijkende voorschriften bevat voor de besluitvorming in de Raad. Het geschil omtrent de keuze van art. 28 of van art. 113 als rechtsgrondslag van de bestreden handeling is dus zuiver formeel van aard daar het ieder rechtsgevolg mist. Daarentegen kon het gebruik van art. 235 gevolgen hebben voor de vaststelling van de inhoud van de verordening. Onder verwijzing naar zijn arrest van 26 maart 1987 (zaak 45/86, Commissie t. Raad, Jur. 1987, 1493; overzicht *R.W.*, 1987-88, 1076) herinnert het Hof eraan dat op art. 235 slechts een beroep kan worden gedaan als rechtsgrondslag voor een handeling, wanneer geen andere verdragsbepaling de Gemeenschapsinstellingen de voor de vaststelling van die handeling vereiste bevoegdheid verleent. Anders dan de Raad, is het Hof van oordeel, dat de in art. 9 van de verordening voorziene regeling voor het gebruik in het interne verkeer van de containers een essentieel onderdeel is van de regeling tijdelijke invoer van containers, waarin het gebruik van de containers vóór hun wederuitvoer uit het grondgebied van de Gemeenschap wordt toegestaan of verboden. Daaruit volgt dat de inhoud van art. 9 niet los kan worden gezien van het doel van de bestreden verordening, dat dit doel valt onder art. 28 of art. 113 dan wel beide bepalingen.

Het Hof verstaat dat de gevolgen van de vernietigde verordening van kracht blijven totdat de maatregelen die de Raad ter uitvoering van het arrest zal moeten nemen, in werking treden.

— In een arrest van 30 mei 1989 (zaak 56/88, Verenigd Koninkrijk t. Raad) heeft het Hof het beroep van het Verenigd Koninkrijk verworpen strekkend tot nietigverklaring van besluit 87/569/EEG van de Raad betr. een actieprogramma voor de beroepsopleiding van jongeren en de voorbereiding van jongeren op het leven als volwassene en in een beroep. Dit besluit is gebaseerd op art. 128 EEG-Verdrag en besluit 63/266 van de Raad houdende vaststelling van de algemene beginselen voor de toepassing van een gemeenschappelijk beleid m.b.t. de beroepsopleiding. Volgens het V.K. had daaraan art. 235 EEG-Verdrag moeten worden toegevoegd, aangezien art. 128 de Raad niet de bevoegdheid ver-

leent tot invoering van meerjarige programma's, zoals het hier bedoelde, die concrete uitvoeringsmaatregelen en aanzienlijke uitgaven voor de Gemeenschap meebrengen.

Het Hof overweegt dat de voorziene toepassing van een gemeenschappelijk beleid m.b.t. de beroepsopleiding bedoeld in art. 128 in de weg staat aan iedere uitlegging van deze bepaling waardoor de Gemeenschap de nodige middelen voor het voeren van dit gemeenschappelijk beleid zouden worden geweigerd. Het Hof verwijst naar zijn arrest van 13 februari 1985 (zaak 293/83, Gravier, *Jur.*, 1985, 593) waarin het heeft vastgesteld dat het in art. 128 voorziene gemeenschappelijk beleid m.b.t. de beroepsopleiding geleidelijk gestalte krijgt. Het besluit 63/266 dat het uitgangspunt is van deze geleidelijke totstandkoming is gebaseerd op de gedachte dat de toepassing van de algemene beginselen van dit beleid berust bij de Lid-Staten en de bevoegde instellingen in nauwe samenwerking. Een uitlegging van art. 128 op grond van deze gedachte brengt dus mee, dat aan de Raad de bevoegdheid moet worden toegekend om rechtshandelingen te verrichten ter voorbereiding van de gemeenschappelijke acties op het gebied van de beroepsopleiding en waarbij aan de Lid-Staten de verplichting tot samenwerking wordt opgelegd. Die uitlegging is in overeenstemming met art. 128 en waarborgt tevens het nuttig effect van dit artikel.

Het Hof verwerpt o.m. het betoog, dat een handeling met zodanige budgettaire gevolgen als het bestreden programma niet op grond van art. 128 kon worden aangenomen. Voor zover het argument is gebaseerd op het feit, dat de budgettaire gevolgen van het bestreden programma strengere procedurevoorschriften vereisen dan in art. 128 zijn gesteld, moet erop worden gewezen, dat in het stelsel van het Verdrag de voorwaarden voor de uitoefening van de normatieve bevoegdheid en die van de budgettaire bevoegdheid niet identiek zijn. Derhalve kunnen de procedurevoorschriften voor het ter beschikking stellen van kredieten die nodig zijn voor de uitvoering van het bestreden programma generlei gevolgen hebben voor de procedurevoorschriften die gelden voor het nemen van het bestreden besluit, daar deze regelingen geheel los van elkaar staan. Onder deze omstandigheden moet worden vastgesteld, aldus het Hof, dat het bestreden programma geen overschrijding vormt van de in art. 128 EEG-Verdrag aan de Raad verleende bevoegdheden.

— In een arrest van 30 mei 1989 (zaak 242/87, Commissie t. Raad, gesteund door Bondsrepubliek Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk) heeft het Hof een beroep verworpen van de Commissie strekkende tot nietigverklaring van besluit 87/327/EEG van de Raad tot vaststelling van het communautaire actieprogramma inzake mobiliteit van studenten (Erasmus). Dit besluit is gebaseerd op de artt. 128 en 235 EEG-Verdrag en op besluit 63/266 van de Raad houdende vaststelling van de algemene beginselen voor de toepassing van een gemeenschappelijk beleid m.b.t. de beroepsopleiding.

Op grond van geheel gelijkaardige overwegingen als in het hiervoren behandelde arrest komt het Hof tot het besluit dat de Raad bevoegd was de bestreden maatregel vast te stellen op basis van art. 128 EEG-Verdrag, mits hij daarbij binnen het gebied van de beroepsopleiding bleef. Het Hof onderzocht vervolgens of het bestreden programma niet het kader van de beroepsopleiding overschrijdt, zoals gesteld door de Raad en de tussenkomende regeringen. Onder verwijzing naar zijn eerdere rechtspraak en met name de arresten van

13 februari 1985 (zaak 293/83, Gravier, *Jur.*, 1985, 593) en van 2 februari 1988 (zaak 24/86, Blaizot, nog niet gepubliceerd; overzicht *R.W.*, 1988-89, 560) en de daarin neergelegde ruime omschrijving van het begrip «beroepsopleiding» merkt het Hof op dat iedere onderwijsvorm waarop het bestreden programma van toepassing is onder het begrip beroepsopleiding valt en dat slechts bij wijze van uitzondering de in het kader van dit programma voorziene acties kunnen worden toegepast op universitaire studies die naar hun aard buiten dit gebied vallen. Dit feit kan op zich zelf niet de conclusie rechtvaardigen, dat het bestreden programma het kader van de beroepsopleiding te buiten gaat en dat de Raad dit programma niet op basis van art. 128 EEG-Verdrag mocht vaststellen.

Naast andere argumenten werd ten slotte ook aangevoerd dat het beroep op art. 235 noodzakelijk was omdat het bestreden programma onderdelen bevat die liggen op het gebied van het onderzoek. Wat dit betreft, merkt het Hof op dat het wetenschappelijk onderzoek een kenmerkend bestanddeel vormt van de aan de universiteit eigen functies. Een uitlegging van het bestreden besluit in die zin, dat het niet geldt voor universitaire activiteiten op het gebied van het wetenschappelijk onderzoek zou leiden tot een aanzienlijke beperking van de draagwijdte van bepaalde doelstellingen van het Erasmus-programma. Nu het bestreden besluit geen uitdrukkelijk voorbehoud bevat t.a.v. het wetenschappelijk onderzoek, moet worden aangenomen dat althans een deel van de voorgenomen maatregelen zowel betrekking hebben op het gebied van het onderzoek als dat van de beroepsopleiding. Hieruit volgt, dat het bestreden besluit niet slechts betrekking heeft op het gebied van de beroepsopleiding, doch ook van het wetenschappelijk onderzoek, zodat de Raad het niet alleen op basis van art. 128 mocht vaststellen en zich dus vóór de inwerkingtreding van de Europese Akte tevens moest baseren op art. 235 EEG-Verdrag.

c. Eigen middelen van de Gemeenschap

— Het Hof stelde in een arrest van 22 februari 1989 (zaak 54/87, Commissie t. Italiaanse Republiek), op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vast dat Italië, de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen door na een onjuiste boeking van bepaalde douanerechten in januari, februari en maart 1980 te weigeren vertragingsrente te betalen overeenkomstig art. 11 van Vo nr. 2891/77 van de Raad van 19 december 1977 houdende toepassing van het besluit van 21 april 1970 betr. de vervanging van de financiële bijdragen van de Lid-Staten door eigen middelen van de Gemeenschappen. Het Hof verklaarde in dit arrest dat de eigen middelen van de Gemeenschap volgens art. 1 van Vo nr. 2891/77 door de Lid-Staten overeenkomstig hun wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen worden vastgesteld, doch dat art. 2, eerste alinea, van deze verordening bepaalt dat een recht als vastgesteld geldt zodra de overeenkomstige vordering deugdelijk is geconstateerd. Indien, zoals in casu, alleen bij de boeking van de rechten als nationale middelen in plaats van als eigen middelen van de Gemeenschap, een vergissing plaatsvindt, dan doet de correctie van dergelijke zuiver interne boekingsfout geen afbreuk aan de vaststelling van de vordering en dan kan deze correctie derhalve geen «nieuwe vaststelling», in de zin van art. 2, tweede alinea, van

Vo nr. 2891/77 vormen met als gevolg een verlenging van de termijn die geldt voor het ter beschikking van de Commissie stellen van het bedrag van het vastgestelde recht.

— In een arrest van 22 februari 1989 (gev. zaken 92 en 93/87, Commissie t. Franse Republiek en Verenigd Koninkrijk) heeft het Hof de beroepen verworpen van de Commissie op grond van art. 169 EEG-Verdrag, ertoe strekkende te doen vaststellen dat Frankrijk en het V.K. de krachtens het EEG-Verdrag op hen rustende verplichtingen niet zijn nagekomen door niet over te gaan tot invordering en als eigen middelen ter beschikking stellen van de Commissie van mcb's, terwijl niet-betaling daarvan in het kader van een bijzondere regeling actieve veredeling voor de betrokken handelaren een ongerechtvaardigd voordeel tot gevolg zou hebben t.o.v. de vrijstelling van communautaire heffingen. Genoemd voordeel zou voortvloeien uit het gezamenlijk verzoek van een Franse en Britse onderneming in 1981 om toepassing van de destijds geldende Gemeenschapsregeling actieve veredeling, teneinde toestemming te krijgen van de nationale autoriteiten voor de invoer zonder betaling van invoerrecht in het V.K. van uit Canada afkomstige zachte tarwe, en de uitvoer van een overeenkomstige hoeveelheid meel zonder uitvoerrestitutie uit Frankrijk naar derde landen. Het Hof overweegt dat nu de Commissie op verzoek van de Franse en Britse autoriteiten heeft vastgesteld welke procedure bij de toepassing van de bepalingen van richtlijn 75/349 van de Commissie (betr. nadere regelen voor het equivalentieverkeer en de voorafgaande uitvoer in het kader van de regeling «actieve veredeling») op dergelijke driehoekstransacties moet worden gevolgd, zij er kennelijk is vanuit gegaan dat deze transacties in het kader van die procedure mochten worden toegestaan. Aangezien de Commissie de mogelijkheid van toepassing van mcb's niet heeft voorzien toen zij door de nationale autoriteiten werd geraadpleegd, kan zij verweerders thans niet verwijten dat die een dergelijke mogelijkheid niet hebben voorzien.

d. Begroting

— Het Hof verwierp in een arrest van 27 september 1988 (zaak 204/86, Griekenland t. Raad) een beroep van Griekenland, overeenkomstig art. 173, lid 1 EEG-Verdrag, strekkende tot nietigverklaring van de handeling waarbij de Raad op 2 juni 1986 stilzwijgend het voorstel van de Commissie goedgekeurde betreffende de overschrijving van krediet nr. 4/86 van hfdst. 100 (Voorzieningen), post 9631 (4e Financieel protocol met Turkije) naar hfdst. 96 (Samenwerking met landen in het Middellandse Zeegebied), post 9632 (Speciale hulp aan Turkije) van de begroting van de E.G. voor 1986. Na er o.a. op gewezen te hebben dat i.v.m. de indeling van de uitgaven de Gemeenschapsinstellingen over een beoordelingsvrijheid beschikken, die weliswaar is beperkt door de bevoegdheidsverdeling over de instellingen waarin het EEG-Verdrag voorziet, en dat het Hof er op moet toezien dat de instellingen binnen het kader van hun samenwerking de rechtsregels niet miskennen en van hun beoordelingsvrijheid niet op een manifest arbitraire of verkeerde wijze gebruik maken, verwierp het Hof de door Griekenland aangevoerde middelen als zou de Raad onbevoegd zijn geweest en misbruik van zijn bevoegdheid hebben gemaakt en als zou een schending door de Gemeenschap van een verplichting van internationaal recht hebben plaatsgevonden.

e. Ambtenaren

— Antwoordend op een prejudiciële vraag van het Cour de Cassation van het Groothertogdom Luxemburg, verklaarde het Hof in een arrest van 5 oktober 1988 (zaak 129/87, E. Fingruth t. Caisse de Pension des Employés Privés) voor recht dat art. 11, tweede alinea, van bijlage VIII bij het Ambtenarenstatuut aldus moet worden uitgelegd dat deze bepaling niet belet dat een Lid-Staat een termijn van een jaar bepaalt voor de indiening van verzoeken om overschrijving van pensioenrechten. Het feit dat die termijn verstreken is, kan door de nationale instanties evenwel niet worden tegengeworpen aan een gemeenschapsambtenaar die zijn verzoek om overschrijving binnen de door de nationale wetgeving gestelde termijn bij zijn gemeenschapsinstelling heeft ingediend, wanneer de indiening van het overschrijvingsverzoek door tussenkomst van die instelling in overeenstemming was met een administratieve praktijk die op dit gebied tussen de gemeenschapsinstelling en de bevoegde nationale instanties was ontstaan.

— Het Hof verklaarde, antwoordend op een prejudiciële vraag van het Cour de Cassation van het Groothertogdom Luxemburg, in een arrest van 18 april 1989 (zaak 130/87, F. Retter t. Caisse de Pension des Employés Privés) voor recht dat art. 11, lid 2, van bijlage VIII van het Statuut van de ambtenaren van de EGKS aldus moet worden uitgelegd, dat het vanaf zijn inwerkingtreding op 1 januari 1962 de toepassing uitsloot van de wettelijke regeling van een Lid-Staat, volgens welke een gemeenschapsambtenaar die aangesloten was geweest bij de sociale zekerheid van die Lid-Staat, verplicht was tegen uitbetaling van een enkel met zijn eigen bijdragen overeenkomende afkoopsom definitief afstand te doen van zijn voordien onder het nationale stelsel opgebouwde pensioenrechten, zonder mogelijkheid om die pensioenrechten te behouden of naar het gemeenschappelijk stelsel te doen overschrijven.

17. Rechtsbescherming

a. Beroep wegens niet-nakoming van verdragsverplichtingen

— Zie het arrest van 14 februari 1989 (zaak 247/87, Star Fruit Company t. Commissie) in deze rubriek onder *beroep wegens nalaten*.

b. Beroep tot nietigverklaring

— In een arrest van 27 september 1988 (zaak 144/86, Verenigd Koninkrijk, ondersteund door Nederland t. Commissie) heeft het Hof het beroep niet-ontvankelijk verklaard, ingesteld door het Verenigd Koninkrijk tot nietigverklaring van een op de vergadering van de groep ACS/FIN van 6 maart 1986 aangekondigde handeling van de Commissie tot herinvoering met ingang van 1 maart 1986 van het vóór 1 juni 1983 door de Commissie toegepaste stelsel om bij de opstelling van de lijsten van gegadigden voor dienstverleningsopdrachten in het kader van de Tweede Overeenkomst van Lomé van 31 oktober 1979 de nationaliteit van de vennootschappen in aanmerking te nemen. I.v.m. de vraag of de bestreden handeling al dan niet vatbaar is voor beroep tot nietigverklaring, overeenkomstig art. 173, eerste alinea, herin-

nert het Hof aan zijn vaste rechtspraak, dat veeleer dient te worden uitgegaan van de aard van de betrokken handeling dan van de vorm die zij heeft aangenomen. Inzonderheid is de handeling niet vatbaar voor beroep tot nietigverklaring wanneer zij niet beoogt rechtsgevolgen teweeg te brengen. In casu bestond de bestreden handeling hierin dat de Commissie of één van haar diensten, het voornemen te kennen heeft gegeven een bepaalde gedragslijn te volgen wat de opstelling van de lijsten van gegadigden voor de betrokken dienstverleningsopdrachten betreft. Niet de aankondiging van zulk een voornemen, doch wel het opstellen van de lijsten zelf kan evenwel rechtsgevolgen teweegbrengen.

— In een arrest van 27 september 1988 (zaak 302/87, Europees Parlement t. Raad) heeft het Hof het beroep door het Europees Parlement krachtens art. 173, eerste alinea, ingesteld tot nietigverklaring van besluit 87/383 van de Raad tot vaststelling van de voorwaarden voor de uitoefening van de aan de Commissie verleende uitvoeringsbevoegdheden niet-ontvankelijk verklaard. In zijn exceptie van niet-ontvankelijkheid heeft de Raad o.m. aangevoerd dat art. 173, eerste alinea, het Europees Parlement niet uitdrukkelijk de bevoegdheid toekent om beroep tot nietigverklaring in te stellen.

Het Hof overweegt o.m. dat anders dan het Europees Parlement beweert, het recht om een verzuim te doen vaststellen (art. 175 EEG-Verdrag) en tussen te komen in gedingen voor het Hof (art. 37, Statuut van het Hof) niet inhoudt dat aan het Parlement ook de bevoegdheid moet worden toegekend om beroep tot nietigverklaring in te stellen. Er bestaat geen noodzakelijk verband, aldus het Hof, tussen het beroep tot nietigverklaring en het beroep wegens nalaten. Evenmin bestaat er een noodzakelijk verband tussen het recht van interventie en de mogelijkheid om een beroep in te stellen. Het betoog van het Europees Parlement dat art. 173, eerste alinea, EEG-Verdrag de gelijkheid van de daarin uitdrukkelijk vermelde instellingen garandeert, in die zin dat elke instelling beroep kan instellen tegen de handelingen van de andere en omgekeerd rekening dient te houden met de mogelijkheid dat de andere instelling haar handelingen voor het Hof aanvecht en dat er in het kader van geschillen over de wettigheid een parallelisme behoort te bestaan tussen de hoedanigheid van verweerder en die van verzoeker wordt door het Hof eveneens afgewezen.

— Zie het arrest van 15 december 1988 (gev. zaken 166 en 220/86, Irish Cement Ltd t. Commissie) in deze rubriek onder *beroep wegens nalaten*.

— In een arrest van 14 februari 1989 (zaak 206/87, SA Lefebvre Frère et Soeur t. Commissie) heeft het Hof een krachtens art. 173, tweede alinea, ingesteld beroep tot nietigverklaring van een krachtens art. 115 EEG-Verdrag vastgestelde beschikking van de Commissie, waarbij de Franse Republiek is gemachtigd bananen van oorsprong uit bepaalde derde landen van de zogenaamde dollarzone, maar in de overige Lid-Staten in het vrije verkeer gebracht, van de communautaire verhandeling uit te sluiten, niet-ontvankelijk verklaard.

Het Hof herinnert aan zijn vaste rechtspraak dat derden slechts kunnen stellen dat zij individueel worden geraakt door een tot een ander gerichte beschikking indien deze beschikking hen betreft uit hoofde van zekere bijzondere hoedanigheden of van een feitelijke situatie, welke hen ten opzichte van ieder ander karakteriseert en hen derhalve indi-

vidualiseert op soortgelijke wijze als de adresstaat. De bestreden beschikking heeft ten opzichte van de gezamenlijke bananimporteurs het karakter van een maatregel van algemene strekking die van toepassing is in objectief bepaalde gevallen en rechtsgevolgen heeft jegens in het algemeen en abstract bepaalbare categorieën personen. Het Hof wijst o.m. het argument van verzoekster van de hand, dat de Commissie op de hoogte was van haar geval toen zij de bestreden beschikking nam. Het verordenend karakter van een handeling gaat namelijk niet teloor, aldus het Hof, door het enkele feit dat het aantal — of zelfs de identiteit — der rechtssubjecten op wie zij op een gegeven ogenblik van toepassing is, kan worden bepaald, zolang maar vaststaat dat die toepassing voortvloeit uit een objectieve feitelijke of rechtstoestand die in de handeling in relatie tot haar doelstelling wordt omschreven.

— Zie het arrest van 14 februari 1989 (zaak 247/87, Star Fruit Company t. Commissie) in deze rubriek onder *beroep wegens nalaten*.

— In een arrest van 29 juni 1989 (gev. zaken 250/86 en 11/87, Refinarias de Acucar Reunidas SA (RAR) t. Raad en Commissie) heeft het Hof de twee beroepen van RAR tot nietigverklaring van art. 3 van Vo nr. 2225/86 van de Raad en van de artt. 2 en 6 van Vo 3214/86 van de Commissie (steun voor raffinaderijen van ruwe suiker) niet ontvankelijk verklaard. Het Hof herinnert aan zijn vaste rechtspraak dat het verordenend karakter van een handeling niet teloor gaat door het enkele feit dat het aantal — of zelfs de identiteit — der rechtssubjecten op wie zij op een gegeven ogenblik van toepassing is, kan worden bepaald, zolang maar vaststaat dat die toepassing voortvloeit uit een objectieve of feitelijke rechtstoestand die in de handeling in relatie tot haar doelstelling wordt omschreven. Om te kunnen aannemen dat die rechtssubjecten individueel zijn geraakt, moet de handeling haar rechtspositie beïnvloeden uit hoofde van een feitelijke situatie, welke hen ten opzichte van ieder ander karakteriseert en hen individualiseert op soortgelijke wijze als een adressaat. In casu kan worden volstaan met de vaststelling dat de bestreden bepalingen verzoekster slechts raken in haar hoedanigheid van suikerraffinaderij evenals ieder ander rechtssubject dat zich in een identieke situatie bevindt. Zij kan derhalve niet worden geacht door deze bepalingen individueel te zijn geraakt.

c. Beroep wegens nalaten

— In een arrest van 15 december 1988 (gev. zaken 166 en 220/86, Irish Cement Ltd t. Commissie) heeft het Hof twee beroepen niet-ontvankelijk verklaard ertoe strekkend enerzijds te doen vaststellen dat de Commissie in strijd met het Verdrag heeft gehandeld door verzoekster niet in kennis te stellen van de inleiding van een procedure krachtens art. 93, lid 2, EEG-Verdrag en nietig te verklaren de beschikking van de Commissie van 14 juli 1986 om geen procedure krachtens art. 93, lid 2, in te leiden m.b.t. de betwiste steun en anderzijds vast te stellen dat de Commissie heeft nagelaten haar standpunt te bepalen omtrent alle punten in de brief die verzoekster haar had gezonden. Wat het nietigheidsberoep betreft stelt het Hof vast dat de Commissie op 14 mei 1985 verzoekster heeft meegedeeld dat de betrokken steun was toegekend overeenkomstig de door de Commissie opgestelde beginselen voor de coördinatie van steunregelingen met re-

gionale strekking. Het Hof merkt op dat de brief van 14 mei 1985 een beschikking van de Commissie houdende afwijzing van verzoeksters klacht betr. de aan een andere onderneming toegekende steun vormt en derhalve definitieve rechtsgevolgen jegens verzoekster heeft. Tegen deze beschikking is niet binnen de daartoe gestelde termijn beroep ingesteld bij het Hof en de beschikking van 14 juli 1986 vormt slechts een bevestiging van die van 14 mei 1985.

M.b.t. het beroep wegens nalaten stelt het Hof vast dat de Commissie in haar brief van 14 mei 1985 haar standpunt heeft bepaald omtrent het verzoek de procedure van art. 93, lid 2, in te leiden en overweegt, onder verwijzing naar zijn arrest van 13 juli 1971 (zaak 8/71, Komponistenverband, *Jur.*, 1971, 705) dat art. 175 EEG-Verdrag doelt op een nalaten van de executieve door zich te onthouden een besluit te nemen of een standpunt te bepalen, en niet op het verichten van een andere handeling dan die welke de betrokkenen wensten of noodzakelijk achtten.

— In een arrest van 14 februari 1989 (zaak 247/87, Star Fruit Company t. Commissie) heeft het Hof een beroep op grond van artt. 173, tweede alinea, en 175, derde alinea, EEG-Verdrag niet-ontvankelijk verklaard ertoe strekkend te doen vaststellen dat de Commissie heeft nagelaten een procedure in de zin van art. 169 EEG-Verdrag tegen de Franse Republiek in te stellen. Voorzover het is gebaseerd op art. 173, tweede alinea, is het beroep niet-ontvankelijk daar verzoekster zelfs niet heeft aangegeven tegen welke handeling van de Commissie het beroep is gericht. Voorzover het beroep is gebaseerd op art. 175, derde alinea, overweegt het Hof dat uit de opzet van art. 169 volgt, dat de Commissie niet verplicht is een procedure in de zin van deze bepaling in te stellen, doch dienaangaand over een discretionaire bevoegdheid beschikt die uitsluit dat particulieren eisen dat zij een bepaald standpunt inneemt. Het Hof merkt voorts op dat Star Fruit Company met haar verzoek aan de Commissie om een procedure in de zin van art. 169 in te leiden in werkelijkheid verzoekt om een maatregel die haar niet rechtstreeks en individueel zou raken in de zin van art. 173, tweede alinea, en waartegen zij dus in ieder geval geen beroep tot nietigverklaring zou kunnen instellen.

d. Niet-contractuele aansprakelijkheid

— Het Hof verklaarde in antwoord op prejudiciële vragen van het Polymeles Protodikeio te Athene in een arrest van 27 september 1988 (gevoegde zaken 106-120/87, Asteris e.a. t. Helleense Republiek en E.E.G.) voor recht

1. dat het Hof ingevolge art. 178 EEG-Verdrag bij uitsluiting bevoegd is om kennis te nemen van op grond van art. 215, tweede alinea, EEG-Verdrag ingestelde schadevorderingen tegen de Gemeenschap. De nationale rechterlijke instanties blijven echter bevoegd om kennis te nemen van vorderingen tot vergoeding van schade die nationale instanties bij de toepassing van het Gemeenschapsrecht aan particulieren hebben veroorzaakt;

2. dat het arrest van het Hof van 19 september 1985 (gevoegde zaken 194-206/83, Asteris e.a. t. Comm., *Jur.*, 1985, 2821), waarbij een vordering tot schadevergoeding is afgewezen die door producenten van tomatenconcentraat krachtens de artt. 178 en 215, tweede alinea, EEG-Verdrag tegen de Gemeenschap was ingesteld, niet belet dat dezelfde ondernemingen een schadevordering instellen tegen de Griekse

Staat, gebaseerd op een andere grondslag bestaande in een fout of een eigen gedraging die aan de Griekse autoriteiten kan worden toegeschreven, zelfs wanneer deze handelden in het kader van het Gemeenschapsrecht;

3. dat de vergoeding die de nationale autoriteiten op grond van een rechterlijke uitspraak zouden moeten betalen aan particulieren ter zake van door die autoriteiten veroorzaakte schade, geen steunmaatregel is in de zin van de artt. 92 en 93 EEG-Verdrag;

4. dat Vo nr. 381/86 van de Commissie van 20 februari 1986 inzake de aanvullende betaling van produktiesteun voor in het verkoopseizoen 1983/1984 uit Griekse tomaten verkregen tomatenconcentraat in bepaalde verpakkingsgrootten, waarbij aan de Griekse ondernemingen een aanvullende steun werd toegekend, die hun was onthouden als gevolg van een technische fout in Vo nr. 1615/83 van de Commissie van 15 juni 1983 tot vaststelling van de coëfficiënten die moeten worden toegepast op het bedrag van de steun bij de productie voor tomatenconcentraat voor het verkoopseizoen 1983/1984, nietigverklaard bij het arrest van het Hof van 19 september 1985 (zaak 192/83, Griekenland t. Comm., *Jur.*, 1985, 2802), niet belet dat de betrokken ondernemingen tegen de Griekse Staat een rechtsvordering instellen tot vergoeding van alle schade die niet door de krachtens die verordening achteraf betaalde bedragen wordt gedekt. Een dergelijke rechtsvordering kan enkel berusten op een andere grondslag dan die waarop de bij het hoger genoemd arrest van het Hof van 19 september 1985 in de gevoegde zaken 194-206/83 verworpen beroepen waren gebaseerd.

— Het Hof verwierp in een arrest van 30 mei 1989 (zaak 20/88, S.A. Roquette Frères t. Commissie) het beroep van de S.A. Roquette Frères, ingesteld krachtens de artt. 178 en 215, 2e al., EEG-Verdrag, tot betaling van een bedrag van 10 miljoen ECU vermeerderd met de rente tot vergoeding van de schade die haar zou zijn berokkend door de Commissie wegens de vaststelling van monetair compenserende bedragen (mcb's) die het Hof bij arrest van 15 oktober 1980 (zaak 145/79, S.A. Roquette Frères t. Franse Staat — douane-administratie, *Jur.*, 1980, 2917) ongeldig heeft verklaard. Het Hof oordeelde het beroep ontvankelijk daar er geen nationale rechtsweg bestond die op doeltreffende wijze de vergoeding van eventueel geleden schade kon waarborgen, doch het stelde dat de aangevoerde schade, overeenkomend met het bedrag van de betaalde mcb's overeenkomstig Vo nr. 652/76 van de Commissie van 24 maart 1976 en naderhand ter zake getroffen verordeningen, niet kon worden vergoed, ongeacht de rechtsgrondslag van de desbetreffende vordering, gezien het hogergenoemde arrest van 15 oktober 1980 uitdrukkelijk iedere mogelijkheid uitsloot van betwisting van een voor de datum van dit arrest, op grond van ongeldig verklaarde bepalingen, verrichte heffing of toekenning van mcb's. De heffing van bedoelde bedragen door de nationale autoriteiten was hierdoor dus definitief geworden. Het Hof stelde tevens, zoals het in haar arrest van 15 oktober 1980 had verklaard, dat de vaststelling van de bestreden mcb's het gevolg was van een vergissing van technische aard die weliswaar objectief heeft geleid tot ongelijke behandeling van bepaalde producenten in landen met een zwakke valuta, doch niet kan worden beschouwd als een gekwalificeerde schending van een hogere rechtsregel, of de ernstige en

duidelijke miskennen van de grenzen van haar bevoegdheden door de Commissie.

– Het Hof verwierp in een arrest van 4 juli 1989 (gev. zaken 326/86 en 66/88, B. Francesconi e.a. en G. Visigalli e.a. t. Commissie) twee beroepen, ingesteld krachtens de artt. 178 en 215, tweede alinea EEG-Verdrag door twintig Italiaanse handelaren, restaurateurs, wijnproducenten en rechtsverkrijgenden van personen die zijn overleden na het drinken van met methanol vervalste wijn, tegen de Commissie tot vergoeding van de schade veroorzaakt door de aanwezigheid van deze vervalste wijn op de wijnmarkt. Het Hof stelde in dit arrest o.a. dat de Lid-Staten moeten zorg dragen voor de naleving van de gemeenschapsrechtelijke bepalingen in de wijnsector en dat volgens deze bepalingen de Gemeenschapsinstellingen slechts moeten ingrijpen wanneer zij beschikken over feiten waaruit blijkt dat de nationale autoriteiten hun controletaak niet naar behoren verrichten. Het Hof stelde tevens dat de Commissie niet bevoegd is vervalste wijn uit de markt te nemen, want dat deze bevoegdheid uitsluitend berust bij de nationale autoriteiten en dat ook de Commissie niet verplicht is publiekelijk de identiteit van bij schandalen betrokken handelaren bekend te maken; de bestaande regeling laat de nationale autoriteiten de bevoegdheid om maatregelen te nemen m.b.t. de voorlichting van de consument.

e. Prejudiciële procedure

– Zie het arrest van 2 maart 1989 (zaak 359/87, P. Pinna t. Caisse d'Allocations Familiales de la Savoie) in de rubriek *Sociale zekerheid van migrerende werknemers*.

18. EEG-Executieverdrag

– In een arrest van 27 september 1988 (zaak 189/87, A. Kalfelis t. Bank Schroeder-Muenchmeyer-Hengst & Co. Bank Schroeder-Muenchmeyer-Hengst International SA, E. Markgraf) verklaarde het Hof in antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesgerichtshof voor recht dat er voor de toepassing van art. 6, sub 1, van het Verdrag van 27 september 1968 betr. de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (EEG-Executieverdrag) tussen de verschillende rechtsvorderingen die door éénzelfde verzoeker tegen verschillende verweerders zijn ingesteld, een zodanig verband moet bestaan, dat het van belang is ze tezamen te berechten, teneinde te vermijden dat bij afzonderlijke berechting van de zaken on-

verenigbare uitspraken worden gedaan. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat het begrip verbintenis uit onrechtmatige daad in de zin van art. 5, sub 3, EEG-Executieverdrag moet worden beschouwd als een autonoom begrip, waaronder elke rechtsvordering valt die beoogt de aansprakelijkheid van een verweerder in het geding te brengen en die geen verband houdt met een «verbintenis uit overeenkomst» in de zin van art. 5, sub 1. Evenwel is een gerecht dat op grond van art. 5, sub 3, bevoegd is om kennis te nemen van het onderdeel van een vordering dat op een onrechtmatige daad is gebaseerd, niet bevoegd om kennis te nemen van de andere onderdelen van de vordering, die een andere grondslag hebben dan een onrechtmatige daad. Het Hof erkende wel dat er zeker bezwaren zijn tegen het feit dat eventueel verschillende rechters zich uitspreken over de onderscheiden aspecten van één geschil, doch de verzoeker heeft anderzijds steeds de mogelijkheid om zijn vordering in haar geheel voor de rechter van de woonplaats van de verweerder te brengen, en het is ingevolge art. 22 EEG-Executieverdrag in bepaalde gevallen mogelijk dat de rechter bij wie de zaak het eerst is aangebracht, kennis neemt van het geschil in zijn geheel wanneer blijkt dat de vorderingen die voor verschillende rechters zijn gebracht verknocht zijn.

– Antwoordend op prejudiciële vragen van het Franse Cour de Cassation, verklaarde het Hof in een arrest van 15 februari 1989 (zaak 32/88, Six Constructions Ltd t. P. Humbert) voor recht dat art. 5, sub 1, EEG-Executieverdrag aldus moet worden uitgelegd dat de bij arbeidsovereenkomsten in aanmerking te nemen verbintenis de verbintenis is die voor dergelijke overeenkomsten kenmerkend is, in het bijzonder die om de overeengekomen werkzaamheden te verrichten. Het Hof verklaarde tevens nog voor recht dat wanneer in het kader van een arbeidsovereenkomst de verbintenis van de werknemer om de overeengekomen werkzaamheden te verrichten, buiten het grondgebied van de verdragssluitende staten is en moet worden uitgevoerd, art. 5, sub 1, geen toepassing kan vinden. De bevoegdheid van de rechter wordt in dat geval bepaald door de woonplaats van de verweerder, overeenkomstig art. 2 EEG-Executieverdrag. Het Hof onderstreepte in dit arrest tevens dat de specifieke kenmerken van de arbeidsovereenkomsten niet rechtvaardigen dat art. 5, sub 1, EEG-Executieverdrag wordt uitgelegd in die zin dat de vestiging die de werknemer in dienst genomen heeft in aanmerking moet worden genomen wanneer het moeilijk of onmogelijk is vast te stellen in welke staat de werkzaamheden zijn verricht.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 3 FEBRUARI 1989

Voorzitter-rapporteur : de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter

Advocaat-generaal : de h. Declercq

Advocaat : mr. Claeys Bouuaert

Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Fout – Onrechtmatig beslag

Op grond van de enkele vaststelling dat het beslag van eiser ook op goederen van verweerster betrekking had en dat de revindicatie van verweerster grotendeels gegrond is, kon de rechter niet naar recht beslissen dat eiser onrechtmatig had gehandeld in de zin van art. 1382 B.W.

Belgische Staat t/ H.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 april 1986 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het middel : schending van de artikelen 1382 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, na vastgesteld te hebben dat verweerster op 26 april 1980 met de belastingschuldige Paul V. en een genaamde Clemence F. een huurovereenkomst heeft gesloten betreffende het gemeubileerd appartement waar de in beslag genomen meubelen zich bevonden, dat zij een inventaris heeft laten registreren van de zich aldaar bevindende en haar toebehorende meubelen en dat de overeenkomst die tussen haar en de belastingschuldige gesloten is, naar deze inventaris verwijst, de door verweerster ingestelde revindicatie gegrond verklaart en bovendien oordeelt «dat uit het voorgaande blijkt dat appellante (thans verweerster) tot een nodeloze procedure werd gedwongen waardoor zij schade heeft geleden die ex aequo et bono op 10.000 frank wordt geraamd»,

terwijl de schuldeiser die tot de wettelijk geregelde uitvoeringsmaatregelen tegen zijn schuldenaar moet overgaan, gerechtigd is, overeenkomstig artikel 2279 van het Burgerlijk Wetboek, te vermoeden dat de roerende goederen die zich in de woning van deze schuldenaar bevinden hem in eigendom toebehoren ; de derde-revinderende partij, die aanspraak maakt op eigendom van deze goederen, de bewijslast draagt voor het eigendomsrecht dat zij inroep ; dit eigendomsrecht uiteraard enkel door de revindicatieprocedure zelf vastgesteld kan worden, zodat het leggen van beslag op roerende goederen die zich in de woning van de schuldenaar bevinden, op zichzelf geen fout kan uitmaken ; het arrest geen omstandigheden aanduidt, waaruit zou blijken dat het leggen van uitvoerend beslag te dezen wel een foutief karakter zou dragen ; de enkele overweging dat verweerster door dit beslag «tot een nodeloze procedure werd gedwongen» onmogelijk tot verantwoording van het bestaan van een fout kan dienen, aangezien op het tijdstip van het leggen van beslag onmogelijk kon worden geweten dat verweersters revindicatie gegrond zou worden verklaard ; waaruit blijkt dat het

arrest, dat eiser tot een schadevergoeding veroordeelt om de enige reden dat verweerster «tot een nodeloze procedure werd gedwongen», het bestaan niet vaststelt van een fout die tot schadevergoeding aanleiding zou kunnen geven (schending van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek), en de toekenning van een schadevergoeding niet motiveert (schending van artikel 97 van de Grondwet) :

Overwegende dat het arrest de veroordeling tot schadevergoeding geheel grondt op de overweging «dat uit het voorgaande blijkt dat (verweerster) tot een nodeloze procedure werd gedwongen waardoor zij schade heeft geleden» ; dat het arrest aldus de nodeloosheid van de procedure als een fout van eiser aanmerkt ;

Overwegende dat «het voorgaande» uitsluitend bestaat in redenen waarin het hof van beroep de feiten van de procedure vermeldt en, anders dan de eerste rechter, oordeelt dat de revindicatie door verweerster van de door eiser in beslag genomen goederen gegrond was, zij het maar grotendeels ;

Dat het hof van beroep op grond van de enkele vaststelling dat het beslag van eiser ook op goederen van verweerster betrekking had en dat de revindicatie van verweerster grotendeels gegrond was, niet naar recht heeft kunnen beslissen dat eiser onrechtmatig had gehandeld in de zin van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek ;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 27 OKTOBER 1989

Voorzitter : de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter

Rapporteur : mevr. Baeté-Swinnen

Openbaar ministerie : de h. Lenaerts, advocaat-generaal

Advocaat : mr. Houtekier

Elektriciteit – Strafbepalingen – Beschadiging van kabel van teledistributienet

De beschadiging van een kabel van een teledistributienet valt niet onder art. 27, tweede lid, van de wet van 10 maart 1925 op de elektriciteitsvoorziening.

N.V. I. t/ C. en De W.

Gelet op het bestreden vonnis, op 16 juni 1987 door de Rechtbank van Koophandel te Leuven in hoger beroep gewezen ;

Over het middel : schending van de artikelen 26 van de wet van 17 april 1878, houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering, gewijzigd door de wet van 30 mei 1961, en 27, tweede lid, van de wet van 10 maart 1925 op de elektriciteitsvoorziening, en van het algemeen rechtsbeginsel dat «het strafrecht restrictief moet worden geïnterpreteerd» en «in poenis strictissima est interpretatio»,

...

Overwegende dat het vonnis vaststelt dat «televisie de techniek is waarmee men langs elektrische weg bewegende beelden over een afstand kan overbrengen; dat het beeld in de opneemapparatuur, omgezet in één elektrisch signaal, wordt doorgezonden»;

Dat het uit die vaststelling afleidt dat de onopzettelijke beschadiging van een kabel van het ondergronds primair televisienet van eiseres «dus wel valt onder toepassing van de wet van 10 maart 1925, artikel 27, en een misdrijf uitmaakt»;

Dat het beslist dat, aangezien op het ogenblik van de dagvaarding vijf jaar verlopen waren, de door eiseres ingestelde burgerlijke rechtsvordering verjaard is;

Overwegende eensdeels dat uit de geschiedenis van de wet van 10 maart 1925 op de elektriciteitsvoorziening blijkt dat die wet tot doel had maatregelen voor te stellen tot uitbreiding en bevordering van het gebruik van elektrische energie en de elektriciteitsvoorziening wettelijk te regelen;

Dat in artikel 1, derde lid, wordt gezegd dat de bepalingen van de wet «niet van toepassing (zijn) op de spoorwegen, de trams, de telegraphen en de telefonen waarvan de aanleg op de openbare wegen en de inbedrijfneming door afzonderlijke wetten worden geregeld»;

Dat artikel 27, tweede lid, luidt als volgt: «Zij die, bij gebrek aan voorzorg, zonder opzet machines of inrichtingen voor de voortbrengst, de omzetting, de bezorging en de benutting van elektrische energie vernielen of beschadigen of die het vervoer daarvan op de wettelijk toegelaten lijnen en netten verhinderen of stremmen, worden gestraft met de bij artikel 563 van het Strafwetboek bepaalde straffen»;

Overwegende anderdeels dat het aanleggen en exploiteren van teledistributienetten geregeld wordt door het koninklijk besluit van 24 december 1966 betreffende de netten voor distributie van radio-omroepuitzendingen in de woningen van derden; dat de desbetreffende bepalingen van dit besluit werden genomen ter uitvoering van artikel 13 van de wet van 26 januari 1960 betreffende de taksen op de toestellen voor het ontvangen van radio-omroepuitzendingen, gewijzigd bij de wet van 7 augustus 1961;

Dat de wet van 10 maart 1925 op de elektriciteitsvoorziening geen rechtsgrond voor het genoemde koninklijk besluit oplevert; dat de beschadiging van een kabel van het teledistributienet derhalve niet valt onder artikel 27, tweede lid, van die wet;

Overwegende dat het vonnis, door anders te beslissen, de in het onderdeel aangewezen wetsbepalingen schendt;

...

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

10e KAMER — 23 MAART 1989

Voorzitter-rapporteur: de h. Craeybeckx

Raadsheren: de hh. Van Houche en Van Craen

Openbaar ministerie: de h. Willio, advocaat-generaal

Advocaten: mrs. Spaas en Alofs

Jacht — Klacht — Aaneengesloten jachtterrein van 25 ha

De houder van het jachtrecht mag zijn jachtrecht beschermen, hetgeen de bewaking van het wild en de wildstand impliceert, zelfs al gaat het om een jachtgebied waarvan de oppervlakte geen aaneengesloten jachtgebied van 25 ha uitmaakt.

pervlakte geen aaneengesloten jachtgebied van 25 ha uitmaakt.

S. e.a. t/ G. e.a.

Wat de ontvankelijkheid van de klacht aangaat

Overwegende dat beklaagden ten laste wordt gelegd dat zij op 15 oktober 1986 met honden gejaagd hebben op een stuk weiland toehorende aan de burgerlijke partij J., die aan de burgerlijke partij S. het jachtrecht op deze grond had verpacht;

Overwegende dat wordt vastgesteld dat de klager S. houder was van het jachtrecht;

Overwegende dat niet in betwisting is dat het aan klager verpachte terrein minder dan 25 ha groot is en dat bij gebrek aan aansluitende jachtgronden S. niet mocht jagen op het betrokken weiland;

Overwegende dat de klacht van S., houder van het jachtrecht op de betrokken grond, tegen beklaagden, die niet houder waren van enig jachtrecht, op de betrokken grond waar zij zouden hebben gejaagd, ontvankelijk is ongeacht dat klager niet beschikte over een aaneengesloten jachtterrein met een oppervlakte van minstens 25 ha (artikel 2bis, § 1, Jachtwet 28 februari 1882);

Overwegende dat allereerst klager, houder van het jachtrecht, niet alleen zijn jachtrecht als dusdanig mag beschermen maar dat zijn jachtrecht ook de bescherming en de bewaking van het wild en de wildstand impliceert;

Overwegende dat vervolgens met betrekking tot de ingeroepen rechtspraak van het Hof van Cassatie de dato 4 maart 1935 (*Pas.*, 1935, I, 178), het Hof opmerkt dat de omstandigheid dat het betrokken perceel geen deel uitmaakt van een aaneengesloten jacht van minstens 25 ha niets afdoet aan het bestaan van het jachtdelict; dat artikel 2bis in de Jachtwet, ingevoegd door de wet van 30 juni 1967 artikel 1, het verbod oplegt met het geweer te jagen op elk terrein waarvan de aaneengesloten oppervlakte minder bedraagt dan 25 ha ten noorden en ten westen van de lijn Samber en Maas, de bescherming van het wild nastreeft en artikel 4 van de Jachtwet daarentegen de beteugeling nastreeft van het vervolgd misdrijf dat een aanslag door derden op het jachtrecht, accessorium van het eigendomsrecht, uitmaakt.

...

NOOT — *Het jachtrecht van de houder van het jachtrecht*

1. Jacht op andermans grond zonder toestemming van de eigenaar of zijn rechthebbenden en het willens en wetens laten jagen of rondlopen van zijn honden op gronden waarvan het jachtrecht aan een ander toebehoort, kan slechts worden vervolgd na klacht van de houder van het jachtrecht.

Ook als het terrein geen aaneengesloten oppervlakte van 25 ha vertoont, kan de houder van het jachtrecht rechtsgeldig klacht doen.

2. Art. 2bis van de Jachtwet verbiedt slechts de *jacht met het geweer* op het terrein waarvan de aaneengesloten oppervlakte minder bedraagt dan 25 ha ten noorden en ten westen van de lijn Samber en Maas. De houder van het jachtrecht kan op een dergelijk jachtrevier echter jagen met honden, hij mag er het wild opjagen met behulp van drijvers of het wild besluipen en eventueel met de hand grijpen, hij mag er zelfs de boog hanteren en zijn pijlen op een ree of een hert richten.

3. De beklaagde beriep zich te dezen op een cassatiearrest van 4 maart 1935, waarbij werd beslist dat als klachtgerechtigde slechts in aanmerking kwam degene die wettelijk de jachtdaad kan verrichten die hij aan de overtreder ten laste legt. Als de klager zelf slechts een beperkt jachtrecht bezit, kan hij geen klacht doen betreffende een jachtdaad die hijzelf niet mag stellen.

Te dezen ging het om de houder van het volle jachtrecht, aan wie echter luidens art. 2bis van de Jachtwet het gebruik van het geweer verboden was.

Het Hof van Beroep te Antwerpen heeft geoordeeld dat het bovenvermelde cassatiearrest uit zijn verband werd gerukt, en heeft terecht beslist dat deze eigenaar, ter bescherming van zijn jachtrecht, rechtsgeldig klacht kan doen tegen de stroper die met zijn geweer zijn jachtrevier afbrak.

A. Vandeplas

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 25 OKTOBER 1989

Voorzitter : de h. Vandeplas

Raadsheren : de hh. Huybrechts en Luyckx (rapporteur)

Openbaar ministerie : de h. De Swaef, advocaat-generaal

Advocaten : mrs. Segers, Broekmans en Mondelaers

Bankbreuk – Eenvoudige bankbreuk – Weggaan zonder verlof

Het door art. 574, 5°, Faillissementswet aan de gefailleerde opgelegde verbod om zich te verwijderen zonder toestemming van de rechter-commissaris moet worden beoordeeld in het licht van de artt. 482 e.v. en 576 van de Faillissementswet, waaruit blijkt dat de gefailleerde verplicht is zijn volle medewerking te verlenen bij de verrichtingen en bovendien de nodige inlichtingen dient te verstrekken aan de curator.

De gefailleerde is niet alleen in overtreding als hij zich niet terstond aanmeldt bij een eventuele oproeping van de curator of van de rechter-commissaris, maar zijn loutere verwijdering, het loutere «weggaan» valt onder de toepassing van de strafwet.

De omstandigheid dat de gefailleerde niet door de curator of door de rechter-commissaris is opgeroepen tijdens zijn verwijdering, neemt het misdrijf niet weg.

M.

Overwegende dat eerste beklaagde heeft toegegeven dat hij zich zonder toelating van de rechter-commissaris van 5 tot 19 oktober 1985 naar Zuid-Afrika heeft begeven ;

Overwegende dat artikel 574, 5°, van de Faillissementswet als mogelijke reden van bankbreuk vermeldt : «het weggaan van de gefailleerde» zonder verlof van de rechter-commissaris ; dat dit aan de gefailleerde opgelegde verbod om zich te verwijderen, moet worden beoordeeld in het licht van de artikelen 482 en volgende en 576 van de Faillissementswet, waaruit blijkt dat de gefailleerde verplicht is zijn volle medewerking te verlenen bij de verrichtingen en bovendien de nodige inlichtingen dient te verstrekken aan de curator ;

Overwegende dat de gefailleerde niet alleen in overtreding is als hij zich niet terstond aanmeldt bij een eventuele oproeping van de curator of van de rechter-commissaris, maar dat zijn loutere verwijdering, het loutere «weggaan» onder de toepassing van de strafwet valt ;

Overwegende dat natuurlijk van een gefailleerde niet kan worden verwacht dat hij dag en nacht ter beschikking zou staan van de curator of de rechter-commissaris of dat hij de zetel van zijn bedrijf niet zou verlaten, maar dat een reis naar Zuid-Afrika, zonder hiervan de curator of de rechter-commissaris op de hoogte te brengen of hun verlof te vragen, niet kan worden gelijkgesteld met het ter beschikking blijven van deze personen ; dat zulk een reis, zelfs getoetst aan de moderne verkeersmiddelen, ondernomen buiten het weten van de curator en de rechter-commissaris, niet anders kan worden bestempeld dan als een strafbaar «weggaan» in de zin van artikel 574, 5°, Faillissementswet ;

Overwegende dat de omstandigheid dat de gefailleerde niet door de curator of door de rechter-commissaris opgeroepen werd tijdens zijn verwijdering, bijgevolg het misdrijf niet wegneemt ;

Overwegende dat de bepaling van artikel 5 E.V.R.M. slechts betrekking heeft op de vrijheidsberoving of gevangenhouding en geen verband houdt met de verplichting van een gefailleerde zich ter redelijke beschikking te houden van de rechter-commissaris en de curator ;

...

ARBEIDSHOF TE GENT

3e KAMER – 11 OKTOBER 1989

Voorzitter : de h. De Sutter, kamervoorzitter

Raadsheren in sociale zaken : de h. Simoens en mevr.

Baeyens

Openbaar ministerie : de h. Dhaeyer, substituut-generaal

Advocaat : mrs. Glorieux en Vanhonsenbrouck

Arbeidsovereenkomst – Cessie van onderneming – 1. Opzeggingsvergoeding – Verschuldigdheid – C.A.O. nr. 32bis – Draagwijde – Schuldvernieuwing – Instemming van werknemer

1. In geval van overdracht van onderneming krachtens overeenkomst kan de werknemer van de werkgever-vreemder geen opzeggingsvergoeding vorderen.

2. De C.A.O. nr. 32bis van de Nationale Arbeidsraad van 7 juni 1985 heeft, wat de overgang van onderneming krachtens overeenkomst betreft, dezelfde draagwijde als de richtlijn nr. 77/187 van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 14 februari 1977. De overgang doet een wettelijke schuldvernieuwing ontstaan waarbij de instemming van de schuldeiser (werknemer) niet vereist is. De werkgever-vreemder is door het enkele feit van de overgang bevrijd van zijn verplichtingen jegens de overgegangene werknemers.

P. t/ Faillissement Van A.

De oorspronkelijke vordering strekt ertoe te horen zeggen dat de verwerende partijen, qualitate qua, aan eiser verschuldigd zijn : de som van 36.039 fr., achterstallig loon van de

maand oktober 1985; de som van 5.320 fr. bijkomend vakantiegeld 1985; de som van 4.272 fr. pro rata nieuwjaarspremie 1985; de som van 31.050 fr. opzeggingsvergoeding wegens contractbreuk (...)

Bij overeenkomst van 13 september 1985 droeg Van A. met ingang van 1 november 1985 haar handelszaak over aan de hoofdelijk gehouden overnemers, de heer en mevrouw D., met inbegrip van de overname van het toen tewerkgestelde personeel en waarbij de overnemers zich ertoe verbonden alle nodige formaliteiten te vervullen ter naleving van alle wettelijke voorschriften inzake het personeel, en de overdragers van hun kant ontslagen worden van elke aansprakelijkheid.

Bij vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Oudenaarde werd de vroegere uitbaatster en overdraagster Van A. failliet verklaard en werden de geïntimeerden als curatoren aangesteld.

In rechte

Uit de bewoordingen van de overnameakte blijkt duidelijk dat, in tegenstrijd met de bewering van appellante, in casu wel degelijk een overgang plaats had van de onderneming, namelijk van de economische en sociale entiteit, met inbegrip van de tewerkstelling en de arbeidsverhouding met de werknemers.

De gevorderde opzeggingsvergoeding

Te dezen dient eerst te worden vastgesteld dat een overgang van onderneming, zoals zij in casu geschiedde, geen contractbreuk uitmaakt aan de kant van de overdrager, voor zover aan de essentiële arbeidsvoorwaarden niet geraakt wordt en de arbeidsovereenkomst met de vroegere werkgever niet intuitu personae was gesloten.

Ter zake was appellante, samen met circa zestien andere stiksters, in dienst van de overdragende partij, en werd de arbeid in dezelfde hoedanigheid en in dezelfde omstandigheden voortgezet, zodanig zelfs dat thans beweerd wordt dat zij niet op de hoogte was van de eigenlijke overdracht toen deze reeds een feit was geworden.

Daar de overdracht derhalve geen contractbreuk uitmaakt, kan er in elk geval geen opzeggingsvergoeding van de overdragende partij, vertegenwoordigd door de curatoren, gevorderd worden.

Verschuldigd loon, vakantiegeld en pro rata nieuwjaarspremies

Zoals reeds is vermeld, is op de rechtstoestand van appellante de E.E.G.-richtlijn van 14 februari 1977 tot behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen van toepassing.

Hoewel een E.E.G.-richtlijn geen rechtstreekse werking in se bezit, heeft ze dat wel wat betreft het te bereiken doeleinde, namelijk de bescherming van de werknemers tegen verlies van hun rechten en kregen aanspraken wanneer zij een nieuwe werkgever krijgen ten gevolge van een overdracht van onderneming krachtens overeenkomst of fusie (cf. B. Lybeer, «Rechtstreekse werking of niet van de richtlijn dd. 14 februari 1977», *R.W.*, 1979-80, 1065-1068).

De Belgische wetgever heeft de «verplichting» om die doelstelling vorm en middelen te geven in de Belgische wetgeving, en hij heeft dat gedaan bij de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 32bis, gesloten op 7 juni 1985 in de Nationale

Arbeidsraad, betreffende het behoud van de rechten van de werknemers bij wijziging van werkgever ingevolge de overgang van ondernemingen krachtens overeenkomst en tot regeling van de rechten van de werknemers die overgenomen worden bij overname van activa na faillissement of gerechtelijk akkoord door boedelafstand, algemeen verbindend verklaard bij koninklijk besluit van 25 juli 1985.

Met betrekking tot de gevallen van overgang van een onderneming krachtens overeenkomst, zoals in casu, neemt deze C.A.O. nr. 32bis, volledig de bepalingen over van de E.E.G.-richtlijn van 14 februari 1977 (zie commentaar sub artikel 1).

Nu de voorgenoemde C.A.O. slechts de uitvoering is in het Belgisch recht van de E.E.G.-richtlijn, kan ze geen andere betekenis hebben wat betreft het na te streven doel.

Betreffende de juiste draagwijdte van de richtlijn, waarvan het te bereiken doeleinde een rechtstreekse werking heeft, werd bij arrest van het Europese Hof van Justitie van 5 mei 1988 duidelijk beslist dat artikel 3, § 1, van de richtlijn na 77/187 van 14 februari 1977 diende te worden uitgelegd in die zin dat, na de datum van de overdracht van de onderneming, de overdragende partij bevrijd is van zijn verplichtingen voortvloeiend uit de arbeidsovereenkomst of de arbeidsrelatie, door het enkele feit van de overgang, zelfs indien de in de onderneming tewerkgestelde werknemers daarmee niet instemmen of er zich tegen verzetten, onder voorbehoud evenwel van de mogelijkheid voor de Lid-Staten te voorzien in de hoofdelijke aansprakelijkheid van de vervreemder én de verkrijger na de datum van de overdracht (H.v.J., 5 mei 1988, *J.T.T.*, 1989, 42).

In de motivering sub 13 verwerpt het Hof bovendien uitdrukkelijk ieder argument dat geput zou kunnen worden uit het verbintenissenrecht van een Lid-Staat, waarbij de verandering van schuldenaar (werkgever) slechts zou kunnen geschieden met instemming van de schuldeiser (werknemer).

Het is dus ten onrechte dat appellante verwijst naar artikel 1275 van het Belgisch Burgerlijk Wetboek, waarbij de schuldvernieuwing, meer bepaald de indeplaatsstelling van de schuldenaar door een andere, afhankelijk wordt gesteld van de toestemming van de schuldeiser (werknemer).

Bij ontstentenis van een uitdrukkelijke Belgische wetbepaling tot instelling van de solidaire of gelijktijdige aansprakelijkheid van de vervreemder en de verkrijger, moet in rechte worden besloten dat in casu de schulden voortvloeiend uit de arbeidsovereenkomst of de arbeidsverhouding die vóór het tijdstip van de overgang van de onderneming zijn ontstaan, ten laste zijn van de verkrijger van de onderneming.

Appellante verwijst naar het dwingend karakter van de wetbepaling van artikel 1275 van het Belgisch Burgerlijk Wetboek, en roept de voorrang in van deze wetbepaling, op grond van artikel 51 van de C.A.O.-wet, boven een algemeen verbindend verklaarde C.A.O., aldus stellende dat de E.E.G.-richtlijn in het Belgische recht, omgezet in een C.A.O., niet in staat is de verplichte toepassing van artikel 1275 van het Burgerlijk Wetboek uit te schakelen.

Deze zienswijze lijkt alle grond te missen.

Artikel 1275 van het Burgerlijk Wetboek regelt immers de «bestaansvoorwaarden» voor de totstandkoming van de schuldvernieuwing bij overeenkomst, waarvoor de toestemming van de schuldeiser vereist is, zonder welke geen schuldvernieuwing tot stand komt, terwijl door de E.E.G.-richt-

lijn, gerealiseerd in het Belgische interne recht door de C.A.O. nr. 32bis in geval van overgang van ondernemingen ter bescherming van de rechten van de werknemers, een schuldvernieuwing krachtens de wet wordt ingesteld.

Daar het ter zake om bestaansvoorwaarden gaat van twee verschillende schuldvernieuwingen, een conventionele en een wettelijke, is de voorrangsregeling door artikel 51 van de C.A.O.-wet niet aan de orde.

De eerste rechter heeft aldus terecht geoordeeld dat alle verplichtingen, ingevolge de overgang van de onderneming en door de overgang zelf, ten laste kwamen van de overnemende partij.

NOOT – Vgl. Arbh. Antwerpen, 23 februari 1989, *R.W.*, 1988-89, 1238.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 7 september 1989

Inkomstenbelastingen – Bedrijfslasten – Man en vrouw die zich in dezelfde auto naar hun werk begeven

Het bestreden arrest (Hof Brussel, 1 maart 1988) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerder en zijn echtgenote, verweerster, zich dagelijks, althans de meeste werkdagen, samen in dezelfde auto naar hun werk te Leuven begeven;

«Overwegende dat die vaststelling inhoudt dat slechts een deel van de totale kosten die uit het bedoelde gebruik van de auto voortvloeien, verband houden met de beroepsactiviteit van verweerder;

«Dat het arrest derhalve artikel 44, eerste lid, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen schendt door onder de gegeven omstandigheden te beslissen dat de totaliteit van de vorenbedoelde kosten bedrijfslasten voor verweerder zijn, omdat de hoegrootheid ervan dezelfde zou zijn indien hij het traject naar het werk dagelijks alleen zou afleggen.»

(Voorzitter: de h. Janssens, afdelingsvoorzitter – Rapporteur: de h. Rauws – Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, advocaat-generaal – In de zaak: Belgische Staat t/A. en P.)

Hof Antwerpen (8e Kamer), 8 februari 1989

Wapens – Eind rubberen telefoon- of elektriciteitskabel – Niet voorzien van handgreep of handbeschermer – Geen wapenstok of gummiknuppel – Niet geschikt gemaakt om anderen te lijf te kunnen gaan – Geen geheim of verdoken wapen

«Overwegende dat de beklaagde ook wordt vervolgd uit hoofde van het dragen van een verboden wapen; dat hij in zijn voertuig een rubberen kabel van ongeveer 50 cm lengte en 11,5 cm doormeter, binnenin voorzien van staaldraad,

vervoerde; dat deze kabel volgens de gerechtelijke politie, vermoedelijk afkomstig is van een telefoon- of elektriciteitskabel;

«Overwegende dat deze rubberen kabel niet voorzien was van een handgreep of handbeschermer, zodat de gerechtelijke politie terecht van mening is dat het niet gaat om een wapenstok of gummiknuppel in de zin van het koninklijk besluit van 14 juni 1933;

«Overwegende dat als een gebruiksvoorwerp, zoals een elektriciteitskabel, een biljartstok of een tafelpoot, waaraan geen wijziging is aangebracht met het oogmerk om het beter geschikt te maken om anderen te lijf te gaan, door de drager ervan wordt aangewend of misbruikt hetzij om anderen te bedreigen of aan te vallen, hetzij zelfs om zich eventueel te verdedigen, dit gebruiksvoorwerp, hoe gevaarlijk het ook zij, dan niet kan worden beschouwd als een geheim of verdoken wapen in de zin van artikel 3 van de wet van 3 januari 1933;

«Overwegende dat dan ook niet kan worden aangenomen dat de beklaagde zich schuldig heeft gemaakt aan het dragen van een verboden wapen.»

(Voorzitter: de h. Raymaekers – Raadsheren: de hh. Vandeplas (rapporteur) en Van de Velde – Openbaar ministerie: de h. De Swaef, advocaat-generaal – Advocaat: mr. Piedfort – In de zaak: C.)

NOOT – Zie ook Hof Antwerpen, 3 november 1988, *R.W.*, 1988-89, 1237, met noot van G. Debersaques.

BOEKEN

G.A.I. SCHUIJT (red.), **Beschouwingen over de rechtzetting in het recht en de praktijk**, Amsterdam, Otto Cramcinkel, 1989, 80 p. (ISBN 90-71984-11-8)

Deze bundel met bijdragen van B.J. Asscher, E.J. Dommering, J.J.C. Kabel, W.F. Korthals Altes, W.C. Van Manen, G.A.I. Schuijt, J.G. Stappers en W. Woltz is de neerslag van de voordrachten van de studiedag «Rectificatie» die op 16 mei 1989 door het Instituut voor Informatierecht aan de Universiteit van Amsterdam werd georganiseerd. Op een beknopte maar grondige wijze wordt het rechtsfenomeen van de rectificatie op een juridisch-theoretische wijze geanalyseerd en wordt de stand van zaken in de rechtspraak en de journalistieke praktijk inzake de rectificatie in pers, radio en televisie weergegeven. Ook de rechtzetting in het reclame- en mededingingsrecht komt aan bod, naast de vraag in hoeverre een rectificatie een schending van de privacy van personen kan verzachten of tenietdoen. Ter relativering van de juridische constructies inzake het rectificatierecht worden vanuit de communicatiewetenschap enkele argumenten aangedragen ten einde aan het recht tot rechtzetting in de media niet al te veel verdiensten of illusies toe te dichten. De bijdragen worden aangevuld met een aantal «relevante teksten» (regelgeving) en een literatuurlijst. Het boek(je) is verfrissende lectuur en roept een aantal vraagtekens op omtrent de modaliteiten van de Belgische wetgeving betreffende het recht van antwoord in de gedrukte pers en de audiovisuele media.

D. Voorhoof

J.M. DE MEIJ, **Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief**, Amsterdam, Otto Cramcinkel, 1989, 256 p. (ISBN 90-71894-09-6).

Dit boek van De Meij is een verdere uitdieping en een actualisatie van zijn in 1982 gepubliceerde rapport voor de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid «Overheid en uitingsvrijheid».

In de inleiding kondigt de auteur het boek aan als een geschrift van een jurist over de juridische aspecten van de uitingsvrijheid waarbij ernaar is gestreefd dit onderdeel van het miderecht ook voor niet-juristen verstaanbaar te maken. Het is een belangrijke verdienste van De Meij dat, zonder in te leveren op de wetenschappelijke verwerking van de materie, met dit boek een bijzonder grondige én aangenaam leesbare studie van de grondrechtelijke bescherming van de persvrijheid in al haar aspecten voorligt. In zeven hoofdstukken behandelt de auteur de geschiedenis van de uitingsvrijheid, de algemene grondrechtelijke vraagstukken inzake de uitingsvrijheid, de vrijheid van drukpers, de omroepvrijheid, de vrijheid via andere uitingsmiddelen en het vraagstuk van de grondrechtelijke bescherming van handelsreclame. In een afsluitend hoofdstuk wordt ten gronde ingegaan op de relatie tussen het grondrechtelijke principe van de uitingsvrijheid enerzijds en het mediale beleid als interveniërend en beperkend dan wel stimulerend overheidsop-treden anderzijds.

Concluderend is De Meij van oordeel dat art. 10 E.V.R.M. gunstiger perspectieven biedt voor de bescherming van de uitingsvrijheid dan art. 7 van de Nederlandse Grondwet, dat bij zijn inwerking-treding in 1983 reeds verouderd was. De Meij legt er de nadruk op dat de grondrechtelijke bescherming van de uitingsvrijheid zich niet alleen voordoet in termen van een onthoudingsplicht van de overheid: «Het grondrecht van de uitingsvrijheid eist, mede gezien de vele mogelijkheden die de technologische ontwikkelingen op het mediatereinde bieden, een overheidsbeleid dat gericht is op waarborging en uitbreiding van de vrije informatiestroom.» Op talrijke plaatsen in het boek is de draagwijdte van deze stelling geconstrueerd.

Het boek van De Meij verdient na grondige lectuur een plaats op de boekenplank naast het ondertussen klassieke «Freedom of Speech» van E. Barendt.

D. Voorhoof

F.M. KISTENKAS, **Vrije straatcommunicatie. De rol van de lokale overheid bij de regulering van de uitingsvrijheid in rechtvergelijkend perspectief**, Arnhem/Deventer, Gouda Quint/Kluwer, 1989, 178 p. (ISBN 90-268-1960-9).

Dit boek is in november 1989 als proefschrift verdedigd aan de Universiteit van Amsterdam. Uitgaande van het principe van de communicatievrijheid onderzoekt de auteur in hoeverre dit democratisch vrijheidsrecht ook doorwerkt op het lokale niveau waar het in botsing kan komen met andere belangen zoals de bescherming van het stedelijk of landschappelijk schoon (bv. de zgn. antenneverboden en plakverboden) of het belang van de verkeersveiligheid of de openbare rust (bv. beperkingen betreffende de demonstratievrijheid en betreffende het uitdelen van vlugschriften langs de openbare weg). Na onderzoek van de plak- en verspreidingsjurisprudentie en na analyse van de verspreidingsdogmatiek wijst Kistenkas op een aantal imperfecties in deze leer die hij wat gechargeerd aanwijst als «een star-dogmatische forfaitisering van de vrijheid» met een eraan verbonden gevaar voor een «onnodige grondrechtenrantsoenering». Na een beknopt maar bijzonder helder en rijk gedocumenteerd overzicht van de rechtstoestand van de vrije straatcommunicatie in achtereenvolgens de Duitse Bondsrepubliek, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, gaat voor Kistenkas een grote aantrekkingskracht uit van art. 10 E.V.R.M. en het daarmee verbonden kader voor de concrete belangenafweging («the balancing approach»). Met name ziet Kistenkas in de proportionaliteitsbeginselen van art. 10 E.V.R.M. een effectieve mogelijkheid tot forfaitisering van de communicatievrijheid op het lokale niveau. Uiteindelijk opteert Kistenkas voor een gecombineerd grondrechtelijk beschermingssysteem van de vrije straatcommunicatie op basis van art. 7, lid 3, Gw. en art. 10 E.V.R.M.

D. Voorhoof

F. JONGEN, **Le droit de la radio et de la télévision**, Brussel, De Boeck-Wesmael, 1989, 312 p. (ISBN 2-8041-1205-5)

Terwijl tussen de radio- en televisiestations van de particuliere en de publieke sector de strijd om de luisteraar en vooral de strijd om de kijker in volle hevigheid wordt geleverd en terwijl de omroepwetgeving zowel op gemeenschapsniveau, als op nationaal en Europees niveau sterk in mutatie is, zorgt het boek van Jongen voor een overzichtelijke momentopname van de stand van zaken van het omroeprecht in België en van de radio- en televisiewetgeving van de Franse Gemeenschap in het bijzonder.

Achtereenvolgens behandelt de auteur de stand van het omroeprecht inzake de uitzending, inzake de transmissie van de omroepprogramma's en inzake de ontvangst van de radio- en televisieprogramma's. Aan bod komen o.m. de wetgeving en de juridische vraagstukken betreffende het nationale en het internationale telecommunicatierecht, het organieke kader van de publiekrechtelijke omroep RTBF en de regulering van de verschillende vormen van particuliere (kabel)televisie en van de lokale radio's in de Franse Gemeenschap. Ook de reglementering inzake het doorgeven van omroepprogramma's via de kabelnetten en het uitzenden of doorgeven van handelsreclame op radio en televisie wordt volledig behandeld en grondig geanalyseerd. Ruime aandacht gaat eveneens naar de grondrechtelijke bescherming van de omroepprogramma's, de regels inzake de bevoegdheidsverdeling met betrekking tot de omroepmateriaal en de weerslag van internationale en Europese rechtsregels op de interne omroepregulering.

Door het feit dat het manuscript werd afgesloten op 1 mei 1989, zal de auteur genoopt zijn spoedig tot een geactualiseerde versie van het boek over te gaan. De ontwikkelingen in het omroeprecht gingen de voorbije maanden zo razendsnel dat de auteur daardoor de recente aanpassing aan de omroepdecreten in de Franse Gemeenschap en aan de reclamewetgeving op het nippertje miste. Met een up-to-date addendum is de auteur er nochtans in geslaagd voor zover mogelijk deze recente omroepwetgeving van de Franse Gemeenschapsraad naar de tekst toe te verwerken.

Met *Le droit de la radio et de la télévision* reikt F. Jongen een onovertroffen basisinstrument aan als overzichtswerk en leerboek van het omroeprecht in de Franse Gemeenschap.

D. Voorhoof

TIJDSCHRIFTEN

Weekblad voor privaatrecht, notariaat en registratie, 1988

nr. 5888

Van Soest, J., De schriftelijke fase van de belastingprocedure; Van der Lecq, A.A., Faillissement en bodembeslag; Van Erk, A.J., Recentere rechtspraak; Eiffel Lankhorst, A., (Waan)zin van de staat van aanbreng bij huwelijksvoorwaarden.

nr. 5889

Van Hees, A., De «huur» van een winkel in een winkel; Van Schilfgaarde, P., Verboden folklore; Perrick, S., Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Erfrecht (september 1984 - juli 1987) (I.); Tomlow, M.H.J.M., Art. 1: 88-1a B.W. en buitenlanders (I).

nr. 5890

Polak, M.V., Titel 6 Boek I B.W. en het Internationaal Privaatrecht; Hendriksen, W.F. en Schutte, E., Ministerieverlening onrechtmatig jegens derde?; Perrick, S., Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Erfrecht (september 1984 - juli 1987) (II); Tomlow, M.H.J.M., Art. 1: 88-1a B.W. en buitenlanders (II. slot).

nr. 5891

Klaasen, C.J.M., Aansprakelijkheid van kinderen voor hun ouders of hun voogd; De Langen, M., Adoptie anders dan door een echtpaar; Perrick, S., Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Erfrecht (september 1984 - juli 1987) (III); Tomlow, M.H.J.M., Naschrift.